

Stadswerk

• Gedragscode soortbescherming gemeenten 2023

Goedgekeurde versie dd 14 december 2023

Geldig tot 1 januari 2025

COLOFON

De gedragscode is ontwikkeld in opdracht van:

Koninklijke Vereniging Stadswerk Nederland

De gedragscode is opgesteld door:

Auteurs: dhr. Ing. R.H.J. Borst en dhr. Ing. R. Sprong, IPC Groene Ruimte
mevr. M. Teunissen, Eco Consult – Groen, Monitoring & Management

De gedragscode is tot stand gekomen in samenspraak met een uitgebreide klankbordgroep van ecologen, projectleiders, beleidsmedewerkers, beheerders en uitvoerders van gemeenten en groenbedrijven. Daarnaast heeft het Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV) en vooral het team vergunningen Natuur van de Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (RVO) substantiële en waardevolle bijdragen geleverd aan de maatregelencatalogus.

Bij deze gedragscode is een HANDBOEK SOORTBESCHERMING opgesteld bestaande uit de gedragscode, de handleiding voor implementatie en gebruik en een toelichting op het ecologisch werkprotocol met voorbeelduitwerkingen. Het handboek is verkrijgbaar bij Stadswerk, zie www.stadswerk.nl

14 december 2023, met links

Koninklijke Vereniging Stadswerk Nederland

Postbus 416
6710 BK Ede
telefoon (0318) 69 27 21
e-mail: info@stadswerk.nl
website www.stadswerk.nl

Deze gedragscode is samengesteld op basis van de op dat moment beschikbare expertise en praktijkervaringen bij de samenstellers en klankbordgroep. Stadswerk staat open voor uw ervaringen en eventuele verbeteringen van deze gedragscode. U kunt uw reacties mailen aan info@stadswerk.nl.

Alhoewel dit document met uiterste zorg is samengesteld kunnen aan dit document geen rechten worden ontleend. Stadswerk noch de auteurs zijn aansprakelijk voor schade die mogelijk voortvloeit uit het gebruik van dit document.

GEDRAGSCODE

Gedragscode soortbescherming gemeenten 2023

voor

Ruimtelijke ontwikkeling of inrichting
en

Bestendig beheer of onderhoud

Geldigheidstermijn: goedgekeurd tot 1 januari 2025

Versie 14 december 2023 (definitief)

VOORWOORD

Voor u ligt een gewijzigde 'Gedragscode soortbescherming gemeenten'. Deze gedragscode werd in 2020 in eerste instantie goedgekeurd tot 1 juni 2023. Omdat de huidige gedragscode op een aantal punten niet strookt met de reikwijdte van gedragscodes in het algemeen en nieuwe inzichten in het omgaan met gebouwbewonende soorten, is op verzoek van RVO besloten tot aanpassing van de gedragscode. In deze versie zijn de inzichten uit het meest recente reikwijdtedocument en het kennisdocument 'Na-isolatie en renovatie voor gebouwbewonende soorten' verwerkt. Met deze aanpassingen wordt deze gedragscode van kracht tot uiterlijk 1 januari 2025.

In de tussentijd gaan wij aan de slag om de gedragscode verder aan te passen op de Omgevingswet. De invoering van die wet is meerdere malen uitgesteld maar recent vastgesteld op 1 januari 2024. Binnen een jaar na invoering moet onze gedragscode zijn aangepast.

De **gedragscode 2020** is opgesteld gehoord hebbende de adviezen van onze leden -de vertegenwoordigers van gemeenten- en van de opdrachtnemers in het groene werkveld vertegenwoordigd door brancheorganisatie VHG. Voor de aanpassing op de omgevingswet zullen we een soortgelijk traject doorlopen.

Deze gedragscode is bedoeld voor alle Nederlandse gemeenten. Door een college- of raadsbesluit kan deze van toepassing worden verklaard. In dit besluit kunnen ook aanvullende voorwaarden worden geformuleerd om de gedragscode het gewenste specifiek lokale karakter te geven. Voor een goed gebruik van de gedragscode bevelen wij gebruik van de begeleidende handleiding^[1] aan.

Het blijft een groot goed dat opdrachtnemers en opdrachtgevers met praktijkkennis samen deze richtlijnen hebben geformuleerd. De advisering over de gedragscode kreeg gestalte in de klankbordgroep. In dit proces waarbij de aanpassing van de gedragscodes aan de Wet natuurbescherming gestalte moest krijgen hebben we meermaals een beroep op de klankbordgroep gedaan. Nimmer was daarbij sprake van een lichtvoetige beoordeling of advisering. Zowel de bescherming van ecologische waarden als de praktische uitvoerbaarheid werden steeds kritisch beoordeeld. Verdere uitwerking en toetsing vond plaats in samenspraak met de Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (RVO, team Vergunningen Natuur en het Interprovinciaal Overleg (IPO)). Dank ook aan de auteurs die deze aangepaste versie samenstelden en aan het team vergunningen Natuur van RVO dat zelf de hand aan de ploeg sloeg toen het nodig was.

Met deze **versie van 2023** ligt er een gedragscode die ervoor zorgt dat ook de komende twee jaren een praktisch instrument kan worden ingezet dat een zorgvuldige omgang met beschermde planten en dieren waarborgt. De minister van Landbouw Natuur en Voedselkwaliteit (LNV) heeft al goedkeuring gegeven aan deze gedragscode. De exacte datum vindt u in het goedkeuringsbesluit.

Maarten Loeffen
Directeur Vereniging Stadswerk Nederland.

---

[1] Deze is als onderdeel van het HANDBOEK SOORTBESCHERMING bij Stadswerk verkrijgbaar.

INHOUDSOPGAVE

VOORWOORD	4
INHOUDSOPGAVE	5
Leeswijzer	9
Gehanteerde begrippen	11
1. INLEIDING	16
1.1 Aanleiding.....	16
1.2 Soortbescherming bij werkzaamheden	16
1.2.1 Ruimtelijke ontwikkeling of inrichting	17
1.2.2 Bestendig beheer of onderhoud	17
1.3 Waarom deze gedragscode?.....	18
1.4 Doelgroepen.....	18
1.5 Doorgevoerde wijzigingen	19
2. INZETBEREIK GEDRAGSCODE	20
2.1 Wet natuurbescherming	20
2.2 Soortbescherming	20
2.2.1 Wettelijke belangen	22
2.2.2 Belangen versus gemeentelijke taken	23
2.2.3 Gunstige staat van instandhouding en andere bevredigende oplossing.....	24
2.2.4 Zorgvuldig handelen.....	25
2.3 Inzet deskundigheid	26
2.4 Toepassen gedragscode	27
Deel I	28
3. WERKPROCES Ruimtelijke ontwikkeling of inrichting	29
3.1 Van initiatief tot en met realisatie	29
3.2 Wel of geen gedragscode?.....	29
3.3 Toetsen aan verbodsbepalingen	30
3.4 Uitwerken zorgvuldig handelen	30
3.4.1 Bepalen verstoringvrije afstand.....	32
3.4.2 Bepalen kwetsbare gebruikperiode	33
3.4.3 Bepalen functionaliteitszone	34
3.4.4 Opstellen ecologisch werkprotocol.....	34
3.5 Zorgvuldig realiseren.....	37
3.6 Omgaan met calamiteiten.....	37
4. MAATREGELEN Ruimtelijke ontwikkeling of inrichting	40
4.1 Gebruik maatregelencatalogus	40
4.2 Type maatregelen in de catalogus	41
4.3 Gebouwen en werken	43
4.3.1 Vogels	43
4.3.2 Vleermuizen	48
4.3.3 Overige zoogdieren	51
4.3.4 Amfibieën en reptielen	52
4.3.5 Planten	53

4.4	Houtige begroeiingen	54
4.4.1	Algemeen zorgvuldig handelen	54
4.4.2	Vogels	54
4.4.3	Vleermuizen.....	57
4.4.4	Overige zoogdieren	58
4.4.5	Amfibieën en reptielen.....	61
4.4.6	Vlinders	63
4.4.7	Libellen	64
4.4.8	Kevers	65
4.4.9	Planten	65
4.5	Kruidige begroeiingen en onbegroeid terrein	66
4.5.1	Algemeen zorgvuldig handelen	66
4.5.2	Vogels	66
4.5.3	Vleermuizen.....	67
4.5.4	Overige zoogdieren	68
4.5.5	Amfibieën	69
4.5.6	Reptielen.....	71
4.5.7	Vlinders	71
4.5.8	Libellen	72
4.5.9	Planten	72
4.6	(Half)verharding en terreinmeubilair	74
4.6.1	Vogels	74
4.6.2	Amfibieën	75
4.6.3	Reptielen.....	76
4.6.4	Planten	77
4.7	Wateren en oevers	78
4.7.1	Algemeen zorgvuldig handelen	78
4.7.2	Vogels	78
4.7.3	Vleermuizen.....	79
4.7.4	Overige zoogdieren	80
4.7.5	Amfibieën	81
4.7.6	Reptielen.....	83
4.7.7	Libellen	84
4.7.8	Kevers	84
4.7.9	Vissen	85
4.7.10	Weekdieren	85
4.7.11	Planten	86
Deel II	.....	87
5.	WERKPROCES Bestendig beheer of onderhoud	88
5.1	Gehele beheerproces	88
5.2	Wel of geen gedragscode?	88
5.3	Toetsen aan verbodsbepalingen	91
5.4	Uitwerken zorgvuldig handelen	92
5.4.1	Bepalen verstoringsvrije afstand	92
5.4.2	Bepalen kwetsbare gebruikperiode.....	92
5.4.3	Bepalen functionaliteitszones	93
5.4.4	Opstellen ecologisch werkprotocol	94

5.5	Zorgvuldig realiseren.....	96
5.6	Omgaan met calamiteiten.....	96
6.	MAATREGELN Bestendig beheer of onderhoud	99
6.1	Gebruik maatregelencatalogus.....	99
6.2	Type maatregelen in de catalogus	100
6.3	Gebouwen en werken.....	102
6.3.1	Vogels	102
6.3.2	Vleermuizen	104
6.3.3	Overige zoogdieren	105
6.3.4	Amfibieën en reptielen	106
6.3.5	Planten	106
6.4	Houtige begroeiingen.....	107
6.4.1	Algemeen zorgvuldig handelen.....	107
6.4.2	Vogels	107
6.4.3	Vleermuizen	109
6.4.4	Overige zoogdieren	110
6.4.5	Amfibieën en reptielen	112
6.4.6	Vlinders	114
6.4.7	Libellen	115
6.4.8	Kevers	116
6.4.9	Planten	116
6.5	Kruidige begroeiingen en onbegroeid terrein.....	117
6.5.1	Algemeen zorgvuldig handelen.....	117
6.5.2	Vogels	117
6.5.3	Vleermuizen	118
6.5.4	Overige zoogdieren	118
6.5.5	Amfibieën en reptielen	121
6.5.6	Vlinders	122
6.5.7	Libellen	123
6.5.8	Planten	123
6.6	(Half)verhardingen en terreinmeubilair.....	124
6.6.1	Vogels	124
6.6.2	Amfibieën en reptielen	124
6.6.3	Planten	125
6.7	Wateren en oevers.....	126
6.7.1	Algemeen zorgvuldig handelen.....	126
6.7.2	Vogels	126
6.7.3	Vleermuizen	127
6.7.4	Overige zoogdieren	128
6.7.5	Amfibieën	130
6.7.6	Reptielen	131
6.7.7	Libellen	132
6.7.8	Kevers	133
6.7.9	Vissen	133
6.7.10	Weekdieren.....	134
6.7.11	Planten	135

Afkortingen	136
Literatuur	138
BIJLAGE 1 – Relevante verboden Wet natuurbescherming	140
BIJLAGE 2 – Reikwijdte soorten gedragscode	141
BIJLAGE 3 – Reikwijdte inzet gedragscode	157
BIJLAGE 4 – Inventarisatie	160
BIJLAGE 5 – Minimaliseren verstoring	164
BIJLAGE 6 – Alternatievenafweging per soort	166
BIJLAGE 7 – Goedkeuringsbesluit	170

Leeswijzer

Hoofdstuk 1 schetst de kaders die worden gevormd door de wettelijke soortbescherming en de relatie met werkzaamheden.

Hoofdstuk 2 beschrijft het inzetbereik van de gedragscode (o.b.v. artikel 3.31 lid 1, Wet natuurbescherming).

Daarna volgen er 2 delen:

- Deel 1, Ruimtelijke ontwikkeling of inrichting (hoofdstuk 3 en 4).
- Deel 2, Bestendig beheer of onderhoud (hoofdstuk 5 en 6).

Van beide delen is de opzet gelijk. Elk deel begint met het werkproces en de beschrijving van het zorgvuldig handelen van voorbereiding tot en met realisatie.

Aansluitend volgt er in elk deel een hoofdstuk met de maatregelen voor het concreet uitwerken van het zorgvuldig handelen.

De **bijlagen** bij deze gedragscode zijn:

- Bijlage 1, Relevante verboden uit de Wet natuurbescherming.
- Bijlage 2, Lijst met soorten waarvoor deze gedragscode kan worden ingezet.
- Bijlage 3, Reikwijdte inzet gedragscode (RVO-beleid).
- Bijlage 4, Wijze van inventariseren.
- Bijlage 5, Minimaliseren van verstoring.
- Bijlage 6, Alternatievenafweging per soort.
- Bijlage 7, Goedkeuringsbesluit.

Aan de hand van handleiding die bij deze gedragscode hoort, kunnen gebruikers de implementatie van de gedragscode vormgeven.

INTRODUCTIE

Gehanteerde begrippen

Aantasten

Het geheel of gedeeltelijk opheffen van een rust- en voortplantingsplaats of essentieel leefgebied.

Alternatievenafweging

Beschrijving van de werkwijze, planning en locatie van een activiteit die het minste effect heeft op de beschermde soorten. Als dat niet mogelijk is een goede onderbouwing nodig waarom de activiteit niet uitgevoerd kan worden op een andere locatie, met een andere werkwijze, op een ander moment of met een andere inrichting van de werklocatie.

Biotoop

Deel van het leefgebied waar een soort gedurende het jaar of in delen van het jaar voorziet in zijn levensbehoeften zoals voor voortplanting, zomerverblijf, of winterrust. Bijvoorbeeld het water van een poel voor de kamsalamander in de zomer en een deel van een dijk in de winter.

Beschermingszone

Fysiek gemarkeerde zone rondom een te beschermen rust- en voortplantingsplaats of essentieel leefgebied om beschadiging en verstoring te voorkomen of te beperken.

CBS-buurt

Onderdeel van een gemeente, dat op basis van historische dan wel stedenbouwkundige kenmerken homogeen is afgebakend. Homogeen wil zeggen dat één functie dominant is, bijvoorbeeld woonfunctie (woongebied), werkfunctie (industriegebied) of recreatieve functie (natuurgebied). Buurten vormen het laagste regionale niveau. De gemeente bepaalt zelf de indeling in wijken en buurten. Het [CBS](#) coördineert landelijk deze indeling.

Ecologisch deskundige

Persoon die ecologisch advies geeft of werkzaamheden begeleidt op het gebied van met (wettelijk beschermde) soorten. RVO heeft criteria opgesteld waaraan een ecologisch deskundige dient te voldoen. Zie de website van [RVO](#) voor de actuele criteria en § 2.3 voor een toelichting.

Ecologisch werkprotocol

Document waarin maatregelen voor het voorkomen en/of beperken van schade aan flora en fauna zijn uitgewerkt. Tijdens de planvorming en werkvoorbereiding worden hierin effecten van inventarisaties op werkzaamheden, gemaakte keuzes en het zorgvuldig handelen uitgewerkt. Voorafgaand aan de realisatie worden de technische specificaties voor een zorgvuldige uitvoering toegevoegd. Het ecologisch werk-

protocol is een onderdeel van het plan van aanpak zoals dat wordt gevraagd in contractsystematieken (o.a. de RAW-systematiek).

Essentieel leefgebied

Betekenis van de werklocatie voor een soort als essentieel foerageergebied of essentiële migratieroute gekoppeld aan een vaste rust- en voortplantingsplaats binnen en buiten de werklocatie.

Functionaliteitszone

Zone rond een rust- en voortplantingsplaats die voorziet in de noodzakelijke behoeften van de soort zoals in- en uitvliegruimte, in- en uitloopruijnte of in- en uitzwemruimte. Bijvoorbeeld water in de watergang met de toegang tot de beverburcht en verbinding met de foerageerlocatie(s) of plek voor bezonning van de oever met kikkerdril of plek waar natte klei voor zwaluwen nabij de nestlocatie, inclusief vrije vliegroute beschikbaar is.

Kleine zomer- en winterverblijfplaatsen vleermuis

Een kleine zomer- of winterverblijfplaats bevat tot maximaal 10 dieren van gewone dwergvleermuis en tot maximaal 5 dieren van ruige dwergvleermuis. Deze vallen binnen de reikwijdte van de gedragscode.

Kraamverblijfplaats vleermuis

Vleermuisverblijfplaats waar de vrouwtjes vleermuizen hun jongen grootbrengen binnen de kraamperiode (buiten reikwijdte gedragscode). Zie ook kennisdocument [gewone dwergvleermuis](#) en [ruige dwergvleermuis](#). Kraamverblijfplaatsen vallen buiten de reikwijdte van de gedragscode.

Kwetsbare periode

Dit zijn de soortspecifieke perioden waarbij er sprake is van voortplanting of winter-rust. De exacte periode dient te worden bepaald door een ecologisch deskundige.

Leefgebied

Zie essentieel leefgebied.

Omgevingscheck

Onderzoeken en vaststellen of er voldoende mogelijkheden voor alternatieve rust- en voortplantingsplaatsen en of bijbehorend leefgebied in de directe omgeving van de werklocatie beschikbaar zijn. Dit ter beoordeling door een ecologisch deskundige.

Paarverblijfplaats vleermuis

Een verblijfplaats of de omgeving daarvan, waar ten minste een baltsend mannetje of meerdere vleermuizen overdag verblijven en paren, of komen zwermen. Welk gedrag is waar te nemen, is afhankelijk van de soort. Te herkennen aan zwermgedrag en/of baltsroepen (zwermen bij het invliegen komt bij meer verblijfsfuncties voor). In de praktijk worden paarverblijfplaatsen soms ook gebruikt als een kleine winterverblijfplaats. Paarverblijfplaatsen vallen binnen de reikwijdte van de gedragscode.

Planvorming

Fase van een project waarin onderzoeken (inventarisaties) plaatsvinden en het ontwerp of de werkopdracht wordt bepaald.

Realisatie

Fase van een project waarin het plan daadwerkelijk wordt aangelegd c.q. gerealiseerd.

Ruimtelijke ontwikkeling of inrichting

In het kader van de Wet natuurbescherming betreft dit een fysieke verandering en/of functieverandering van een terrein, gebouw of voorziening waardoor ook de ecologische functie kan veranderen.

Rust- en voortplantingsplaats

Locatie van een soort om te rusten of zich voort te planten. Elke soort kent zijn eigen type rust- en voortplantingsplaats(en). Ook de onderdelen van de omgeving die onlosmakelijk met het functioneren van de locatie zijn verbonden worden tot rust- en voortplantingsplaats gerekend.

Soortspecifieke broedperiode

Vrijwel jaarrond broeden er vogels. Elke vogelsoort heeft een eigen broedperiode. Hiervoor kan de natuurkalender broedvogels van RVO als richtlijn worden aangehouden, zie website [RVO](#).

Verblijfplaats vleermuis

Afgebakende en aaneengesloten locatie in een gebouw of boom waar 1 of meerdere vleermuizen verblijven. Het gaat om de gehele ruimte die vanuit de invliegopeningen kan worden bereikt. Soms is dit een deel van een gevel of dak en soms de gehele gevel. Zie paar-, zomer- en winterverblijfplaats of deze binnen de reikwijdte van deze gedragscode vallen.

Verstoren

Het direct of indirect beïnvloeden van het voortplantingssucces en/of de overlevingskansen van vogels en Europees beschermde diersoorten zonder dat daarbij sprake is van fysieke schade aan de soort of rust- of voortplantingsplaatsen.

Verstoringsvrije afstand

Dit is de minimale afstand tussen de werkzaamheden en soort en/of rust- en voortplantingsplaats waarbij er geen verstoring plaatsvindt (zie bijlage 5).

Werklocatie

Door middel van een werkgrens (inclusief transportroutes en depots) afgebakend gebied waarbinnen werkzaamheden plaatsvinden.

Werkvoorbereiding

Fase van een project waarin de technische uitwerking van een plan plaatsvindt, ter voorbereiding op de realisatie.

Winterverblijfplaats vleermuis

Verblijfplaats waar vleermuizen bij aanhoudende vrieskou in een groep overwinteren, veelal een sociale functie via middernachtzwermen. Er geldt geen minimumaantal, maar wel eisen ten aanzien van klimatologische omstandigheden. Een kleine winterverblijfplaats bevat tot maximaal 10 dieren van gewone dwergvleermuis en tot maximaal 5 dieren van ruige dwergvleermuis en valt binnen de reikwijdte van de gedragscode; een grote verblijfplaats niet.

Zeldzame soorten

Het betreft in de Nederland kwetsbare en bedreigde soorten, zoals zijn genoemd op de Rode Lijsten.

Zomerverblijfplaats vleermuis

Een verblijfplaats die gebruikt wordt door vleermuizen die niet in winterslaap zijn en waarvan niet aangetoond is dat het een kraamverblijfplaats dan wel een paarverblijfplaats is. Een kleine zomerverblijfplaats bevat tot maximaal 10 dieren van gewone dwergvleermuis en tot maximaal 5 dieren van ruige dwergvleermuis en valt binnen de reikwijdte van de gedragscode; een grote verblijfplaats niet.

Zorgplicht

De algemene zorgplicht houdt een algemeen beschaafd en fatsoenlijk handelen in voor aangewezen natuurgebieden en alle in het wild levende dieren en planten en hun directe omgeving (zie artikel 1.11 Wet natuurbescherming).

Zorgvuldig handelen

Zorgvuldig handelen gaat verder: de aanvrager moet actief en aantoonbaar optreden om schade aan een soort te voorkomen, te beperken en/of ongedaan te maken. Wat dat in de praktijk betekent, verschilt van geval tot geval.

Hoe deze gedragscode te gebruiken in 10 stappen

- 1.** Bepaal of de voorgenomen werkzaamheid onder het inzetbereik van deze gedragscode valt, zie § 1.1, § 1.2, § 1.3 en § 2.2.
- 2.** Zet voor elke stap in het werkproces passende deskundigheid in, zie § 2.3.
- 3.** Bepaal welk onderdeel van de gedragscode gevolgd dient te worden, zie § 2.4.

Vervolg per onderdeel (Ruimtelijk ontwikkeling of inrichting (zie hoofdstuk 3 en 4) **OF** Bestendig beheer of onderhoud (zie hoofdstuk 5 en 6)):

- 4.** Bepaal of de gedragscode nodig is, zie § 3.2 of § 5.2.
- 5.** Bepaal de mate van zorgvuldig handelen: voorkomen of beperken van nadelige effecten op soorten, zie § 3.3 en § 3.4 of § 5.3 en § 5.4.
- 6.** Werk de aanpak uit tot een ecologisch werkprotocol op hoofdlijnen, zie § 3.4.4 en § 3.5 voor RO en § 5.4.4 en § 5.5 voor BB.
- 7.** Meld ruimtelijke ontwikkelingen waarbij de vrijstellingsruimte uit de gedragscode wordt gebruikt, bij het bevoegd gezag.
- 8.** Werk voor de start van de uitvoering het ecologisch werkprotocol technisch uit, zie § 3.6 en § 5.6.
- 9.** Realiseer het project aantoonbaar op basis van het ecologisch werkprotocol.
- 10.** Bewaar het project- of contractdossier met het volledige ecologisch werkprotocol en bijhorende informatie in elk geval 5 jaar.

1. INLEIDING

1.1 Aanleiding

Deze 'Gedragscode soortbescherming voor gemeenten 2023' is de opvolger van de in december 2020 goedgekeurde 'Gedragscode soortbescherming gemeenten' van Koninklijke Vereniging Stadswerk Nederland. De goedkeuring is verleend tot 1 januari 2025. Na doorwerking van de invoering van de Omgevingswet in 2024 verschijnt een versie die weer voor 5 jaar geldig is.

Deze gedragscode is van toepassing op voorbereidende en uitvoerende werkzaamheden op locaties met wettelijk beschermde soorten. De werkzaamheden worden door gemeenten of in opdracht van gemeenten gerealiseerd.

De gedragscode geeft invulling aan aantoonbaar zorgvuldig handelen. Het betreft een uitwerking van het onderdeel soortbescherming van de Wet natuurbescherming. Centraal hierin staat: **behoud en herstel van biodiversiteit**.

Werkzaamheden kunnen tot gevolg hebben dat individuele planten en dieren en bepaalde rust- en voortplantingsplaatsen negatieve effecten ondervinden. Door te handelen volgens deze gedragscode, worden negatieve effecten op (lokale) populaties van beschermde dieren en planten inzichtelijk gemaakt en voorkomen of beperkt. Daarvoor wordt er met deze gedragscode een degelijke procedure doorlopen vanaf de voorbereiding tot en met de realisatie en wordt biodiversiteit aantoonbaar behouden.

Deze gedragscode is toepasbaar in de contract-systematiek en contractvoorwaarden zoals die in Nederland worden gehanteerd bij de uitvoering van werkzaamheden. Het betreffen met name RAW- en STABU-bestekken, RVOI (regeling verhouding opdrachtgever en ingenieursbureaus), DNR (De Nieuwe Regeling, idem voor adviesbureaus), UAV (Uniforme Administratieve Voorwaarden; voorwaarden bij bestekken) en UAV-GC (voorwaarden bij geïntegreerde contracten).

1.2 Soortbescherming bij werkzaamheden

Deze gedragscode is specifiek bedoeld voor het zorgvuldig handelen bij het voorbereiden en uitvoeren van werkzaamheden op plaatsen met beschermde soorten. De werkzaamheden dienen te vallen onder ruimtelijke ontwikkeling of inrichting (RO) of onder bestendig beheer of onderhoud (BB), zie artikel 3.31 lid 1 in de Wet natuurbescherming. Soortbescherming op een werklocatie dient volgens dit artikel op een passende wijze invulling te krijgen.

Deze gedragscode voorziet daarin op 2 niveaus:

- Wettelijke borging: een door de Minister goedgekeurde gedragscode is een in de wet beschreven juridisch instrument voor het aantoonbaar zorgvuldig handelen op locaties met beschermde soorten, waarbij de staat van instandhouding gewaarborgd wordt.
- Praktische borging: Deze gedragscode beschrijft hoe het zorgvuldig handelen specifiek en aantoonbaar dient te worden ingevuld. Omdat er binnen de meeste gemeenten een duidelijke organisatorische scheiding is, tussen het werkproces "ruimtelijke ontwikkeling of inrichting" en het werkproces "bestendig beheer of onderhoud", zijn deze processen in deze gedragscode in twee aparte delen uitgewerkt.

1.2.1 Ruimtelijke ontwikkeling of inrichting

Onder ruimtelijke ontwikkeling of inrichting (RO) wordt een breed scala aan werkzaamheden verstaan met als resultaat een functieverandering of uiterlijke verandering van een gebied of object. In de praktijk spreken we dan van (ver-)bouwen, (her-)inrichten, aanleggen, reconstrueren, groot onderhoud, omvormen of een verandering in beheer of gebruik. Meestal worden dergelijke werkzaamheden gerealiseerd in de vorm van een project.

Enkele voorbeelden van RO-werkzaamheden zijn hieronder genoemd.

- Verwijderen, aanleggen of aanpassen van een lokaal fiets-/voetpad of een wijkontsluitingsweg.
- Dempen, aanleggen of aanpassen van een sloot, gracht of vijver.
- Renoveren of (uit)bouwen van een gemeentelijk wijkcentrum of een fietsbrug.
- Verwijderen, aanleggen of vervangen/verjongen van een haag, een boomgroep of bosplantsoen.

Voor de volledige lijst van werkzaamheden uit het Reikwijdtedocument waarvoor deze gedragscode kan worden ingezet, zie Bijlage 3.

1.2.2 Bestendig beheer of onderhoud

Onder bestendig beheer of onderhoud (BB) wordt het voortzetten van (regulier) onderhoud verstaan. Het resultaat daarvan is het behoud van de bestaande situatie en het behoud van de aan de locatie gekoppelde functies voor flora en fauna. Werkzaamheden worden veelal op basis van een beheerplan of beheersysteem verricht en kennen een bepaalde cyclus of herhaling. Meestal worden dergelijke werkzaamheden gerealiseerd in de vorm van een contract.

Enkele voorbeelden van BB-werkzaamheden zijn hieronder genoemd.

- Eén keer per drie jaar snoeien van een laanbeplanting.
- Twee keer per jaar maaien van een wegberm.
- Eén keer per zeven jaar schilderen van een gemeentehuis.

Voor de volledige lijst van werkzaamheden uit het Reikwijdtedocument waarvoor deze gedragscode kan worden ingezet, zie Bijlage 3

1.3 Waarom deze gedragscode?

Er gelden vier belangrijke motieven om deze gedragscode toe te passen:

- a. Maatschappelijk motief:** invulling geven aan duurzaam behouden en ontwikkelen (bijvoorbeeld: circulaire economie, Lifecycle Engineering, natuur-inclusief bouwen of Breeam). Deze gedragscode geeft belangrijke handvatten op basis waarvan duurzaamheid (inclusief programma biodiversiteit) een concrete invulling krijgt.
- b. Juridische motief met erkend belang:** benutten van de wettelijke ruimte die een gedragscode biedt. Bepaalde verbodsbepalingen gelden niet meer, wanneer wordt gewerkt volgens een gedragscode. Er moet dan wel sprake zijn van een wettelijk erkend belang (zie § 2.2), en aantoonbaar conform deze gedragscode en het goedkeuringsbesluit worden gewerkt.
- c. Juridisch motief zonder erkend belang:** door het nemen van bepaalde voorzorgsmaatregelen kan een overtreding van de Wet natuurbescherming worden voorkomen. Middels deze gedragscode kunnen die voorzorgsmaatregelen zorgvuldig worden voorbereid en uitgevoerd. Er is dan sprake van aantoonbaar zorgvuldig handelen. Deze aanpak is inzetbaar bij ruimtelijke ingrepen waarvoor geen erkend belang geldt, maar waar wel sprake is van wettelijk beschermde soorten.
- d. Sectoraal motief:** in het verleden zijn diverse gedragscodes opgesteld door individuele gemeenten. De Rijksoverheid en provincies willen vanuit uitvoerings- en handhavingsoogpunt het aantal gedragscodes beperken. Deze gedragscode is een sectorale gedragscode, geldend voor alle gemeenten en organisaties die in opdracht van gemeenten werken.

1.4 Doelgroepen

Deze gedragscode is inzetbaar bij voorbereidende en uitvoerende werkzaamheden ten behoeve van de realisatie van ruimtelijke ontwikkeling of inrichting **EN** bestendig beheer of onderhoud door gemeenten en partijen die onder regie van gemeenten vallen en organisaties die werken in opdracht van gemeenten.

2. INZETBEREIK GEDRAGSCODE

2.1 Wet natuurbescherming

Tot 2017 bestond natuurwetgeving in Nederland uit:

- Bescherming van gebieden: Natuurbeschermingswet 1998.
- Bescherming van soorten: Flora- en faunawet.

De Rijksoverheid heeft deze wetten, samen met de Boswet, geïntegreerd tot één Wet natuurbescherming die per 1 januari 2017 in werking is getreden. Deze gedragscode is een uitwerking van het onderdeel soortbescherming van deze wet op basis van artikel 3.31, voor ruimtelijk ontwikkeling of inrichting en boor bestendig beheer of onderhouden, zie ook kader.

Artikel 3.31 Wet natuurbescherming

De verboden, bedoeld in de artikelen 3.1, 3.2, zesde lid, 3.5, 3.6 tweede lid, of 3.10, en de krachtens artikel 3.11, eerste lid, geldende verplichting tot melding, zijn niet van toepassing op handelingen die zijn beschreven in en aantoonbaar worden uitgevoerd overeenkomstig een door Onze Minister goedgekeurde gedragscode.

2.2 Soortbescherming

Soortbescherming is voor heel Nederland van kracht. Voor alle in het wild levende planten en dieren geldt de algemene zorgplicht (zie bijlage 1). Tevens heeft de minister beschermde soorten vastgesteld. De bescherming van deze soorten is nader uitgewerkt in **verbodsbepalingen** (zie bijlage 1).

De beschermde soorten zijn in de eerste plaats ontleend aan Europese afspraken, vastgelegd in verdragen (Bern en Bonn) en richtlijnen (Habitat- en Vogelrichtlijn). In de tweede plaats is een lijst met nationaal beschermde soorten in de wet opgenomen. Een overzicht van de beschermde soorten is bijgevoegd in bijlage 2.

In aanvulling op artikel 3.31 van de Wet natuurbescherming (zie 2.1) hanteert het bevoegd gezag voor gedragscodes de volgende aandachtspunten en beperkingen ten aanzien van het inzetbereik.

Opzettelijk doden

Een gedragscode is geen vrijstelling voor het opzettelijk doden van individuen van beschermde soorten. Indien er tijdens het zorgvuldig handelen maatregelen zijn getroffen om doden te voorkomen, is er geen sprake van opzettelijk doden.

Vrijgestelde soorten

De Rijksoverheid en de provincies hebben de bevoegdheid om een vrijstelling te verlenen van bepaalde verboden voor bepaalde beschermde soorten bij bepaalde handelingen. De reikwijdte van de vrijstelling is door elke provincie uitgewerkt in haar eigen verordening en het staat de provincies vrij om deze verordening te wijzigen. Bij toepassing van de gedragscode dient rekening te worden gehouden met de actuele provinciale verordening (zie de website van de provincie). Het in deze gedragscode uitgewerkte zorgvuldig handelen is niet verplicht als een soort is vrijgesteld van de verboden die mogelijk overtreden worden voor de betreffende handeling. Voor vrijgestelde soorten kan de gedragscode wel worden gebruikt als uitwerking van de zorgplicht.

Soortmanagementplannen

Indien een gemeente beschikt over een geldend soortmanagementplan of een gebiedsgerichte ontheffing voor een bepaalde periode voor specifieke soorten, locaties en/of werkzaamheden, is het aan de initiatiefnemer om aan de hand van de aard van de activiteiten te bepalen welk instrument (bijvoorbeeld deze gedragscode of een gebiedsgerichte ontheffing) het beste past om de voorgenomen activiteiten binnen de regels van de Wet natuurbescherming uit te voeren, binnen de gestelde voorwaarden en waar nodig in overleg met het bevoegd gezag. De realisatie van maatregelen uit dergelijke soortmanagementplannen of ontheffingen kan worden meegenomen in het ecologisch werkprotocol van de gedragscode.

Uitgesloten soorten

De volgende soorten zijn uitgesloten voor het werken met gedragscodes:

- Soorten die, van nature, slechts op één of enkele plekken in Nederland voorkomen.
- Soorten die niet (meer) in Nederland voorkomen, niet recent zijn waargenomen of waar geen sprake is van een gevestigde populatie.
- Soorten die alleen in zee leven.
- Soorten die alleen in Natura 2000-gebieden leven.

Deze soorten zijn opgenomen in bijlage 2 met "nvt" in de kolom "inzet gedragscode".

Uitgezette soorten

In het wild levende exemplaren van soorten die zijn uitgezet of uitgezaaid, buiten hun natuurlijk verspreidingsgebied, vallen niet onder de bescherming van de verbodsbepalingen van de Wet natuurbescherming. Voor deze exemplaren is geen gedragscode nodig.

Inzet bij ruimtelijke ontwikkelingen of inrichtingen

Deze gedragscode is alleen inzetbaar voor kleinschalige ruimtelijke ontwikkelingen of inrichtingen. De activiteiten dienen te passen binnen de afgesproken reikwijdte, zie bijlage 3. Ruimtelijke ontwikkelingen die plaats vinden op zee en/of op terreinen die zijn aangewezen als kwalificerend habitattypen in Natura 2000-gebied, vallen buiten de reikwijdte van deze gedragscode. Werkzaamheden aan of ten behoeve van infrastructuur binnen deze gebieden vallen wel onder het inzetbereik van de gedragscode.

Inzet bij bestendig beheer of onderhoud

Deze gedragscode is alleen inzetbaar voor werkzaamheden waarbij de bestaande situatie behouden blijft. Bestendig beheer dat plaats vindt op zee en/of op terreinen die zijn aangewezen als kwalificerend habitattypen in Natura 2000-gebieden, vallen buiten de reikwijdte van deze gedragscode. Werkzaamheden aan of ten behoeve van infrastructuur binnen deze gebieden vallen wel onder het inzetbereik, zie bijlage 3 voor het overzicht van alle activiteiten.

2.2.1 Wettelijke belangen

Verboden mogen (in beperkte mate) overtreden worden, indien er sprake is van één of meerdere in de wet genoemde belangen. Dit in relatie tot de beschermingsstatus van de aanwezige soorten, zie figuur 1.

	Vogels	Habitatrichtlijn- soorten	Nationale soorten
In de wet genoemde belangen	art 3.3.4	art 3.8.5	art 3.10.2 (art 3.8.5)
1. Volksgezondheid	X	X	X
2. Openbare veiligheid	X	X	X
3. Veiligheid van het luchtverkeer	X		
4. Bescherming wilde flora en fauna	X	X	X
5. Dwingende redenen van groot openbaar belang (sociaal, economisch, wezenlijk gunstig effect voor milieu)		X	X

Figuur 1, De geldende wettelijk belangen per categorie soorten (met verwijzing naar de artikelen in de Wet natuurbescherming).

2.2.2 Belangen versus gemeentelijke taken

Werkzaamheden die door of in opdracht van gemeenten worden uitgevoerd en die binnen de reikwijdte van het “beperken” binnen deze gedragscode vallen, worden uitgevoerd in het kader van aan gemeenten opgedragen wettelijk taken¹. Deze taken zijn nodig om de inwoners van gemeenten gezond, veilig en prettig te kunnen laten wonen, werken en recreëren.

Om deze wettelijke taken uit te kunnen voeren, bezitten gemeenten vastgoed en terreinen. Deze worden beheerd en onderhouden of desgewenst opnieuw (her)ingericht of aangelegd. Voorbeelden zijn gemeentehuizen en andere gebouwen voor ambtenaren en publieke functies (scholen, wijkgebouwen, sportzalen etc.) en openbare wegen, nuts- en groenvoorzieningen en lokale waterpartijen. De gemeentelijke taken raken daarmee vrijwel alle wettelijke belangen, zie figuur 1.

Het betreft de volgende taken:

- Het aanleggen van nutsvoorzieningen, droge en natte infrastructuur met bijbehorende voorzieningen en werken. Hiermee borgen gemeenten de toegankelijkheid en bereikbaarheid van gebouwen, werken en terreinen. Dit betreft alle categorieën in deze gedragscode. Deze wettelijke taken vallen onder de belangen openbare veiligheid en/of groot openbaar belang.
- Veilig en functioneel houden van de leefomgeving en de gebouwen, werken en terreinen daarin zodat inwoners geen schade ondervinden en niet worden blootgesteld aan schadelijke stoffen. Deze taken vallen onder de belangen openbare veiligheid en volksgezondheid.
- Het realiseren van gezondheid- en onderwijsbeleid, actualiseren van de leefomgeving en effectueren van water-, natuur- en milieubeleid. Hiervoor worden gebouwen, begroeiingen, verhardingen en andere inrichtings-elementen beschermd, gerenoveerd of vervangen. Voor het onderdeel natuur geldt het belang flora en fauna, voor het onderdeel milieubeleid geldt het belang volksgezondheid en voor het actualiseren van de leefomgeving gaat het om de belangen openbare veiligheid en groot openbaar belang.
- Het duurzaam beheren en onderhouden van de hiervoor genoemde voorzieningen zodat overheidsgelden zinvol zijn besteed (voorkomen van vroegtijdige vernietiging van kapitaalgoederen). Beheerwerkzaamheden dragen ook bij aan min of meer constante standplaatsfactoren voor soorten zodat beschermde soorten kunnen blijven voortbestaan. Deze werkzaamheden vallen onder de belangen groot openbaar belang en flora en fauna.

---

¹ Wettelijke taken die voortkomen uit de volgende wetten: Wegenwet, Gemeentewet, Burgerlijk Wetboek, Omgevingswet, Wet natuurbescherming en richtlijnen (o.a. CROW), zie ook <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/gemeenten/taken-gemeente>

2.2.3 Gunstige staat van instandhouding en andere bevredigende oplossing

Deze gedragscode heeft als doel dat gemeenten handelingen kunnen uitvoeren in het kader van bestendig beheer en onderhoud en kleinschalige ruimtelijke ontwikkelingen met zo min mogelijk schade aan beschermde soorten. Bij een correcte naleving van de gedragscode is gewaarborgd dat de betreffende werkzaamheden geen wezenlijke negatieve invloed kunnen hebben op de staat van instandhouding van beschermde soorten.

Bij de keuze van de toe te passen maatregelen om beschermde soorten te ontzien is nadrukkelijk rekening gehouden met het huidige gedrag en gebruik van soorten op de werklocatie. In eerste instantie ziet de gedragscode erop toe dat zo min mogelijk schade wordt toegebracht. Daarnaast zijn er voor aantal situaties en voor een beperkt aantal soorten wel mogelijkheden opgenomen tot het aantasten van beschermde soorten. Deze worden in gedragscode aangeduid als een **beperkende (D) maatregel**.

Negatieve effecten van de opgenomen **(A, B en C) maatregelen zijn hooguit van tijdelijke aard** doordat enkel wordt gewerkt met maatregelen die hun effectiviteit hebben bewezen of waarvan soortdeskundigen hebben geoordeeld dat deze een hoge potentie hebben op effectiviteit. Het [Reikwijdtedocument](#) van RVO voor gedragscodes alsmede de kennisdocumenten en in het bijzonder die voor 'Na-isolatie en renovatie voor gebouwbewonende soorten' liggen ten grondslag aan de maatregelen in deze gedragscode.

Voor **gebouwbewonende soorten** wordt natuurinclusief gewerkt, dat wil zeggen, elk gebouw dat geschikt was voor bepaalde gebouwbewonende soorten, heeft ook na uitvoering van werkzaamheden geschikte voorzieningen voor de betreffende soorten. Daarnaast wordt bij elk voor de soort geschikt gebouw voorkomen dat dieren worden gedood door bij mogelijke aantasting van rust- en voortplantingslocaties het gebouw eerst natuurvrij te maken. Omdat gebleken is dat effectiviteit van maatregelen per werklocatie en situatie kan verschillen, wordt een diversiteit aan maatregelen toegepast. Dit sluit aan bij de huidige diversiteit aan verblijfmogelijkheden die soorten in woningen uit de jaren '60, '70, '80 tot hun beschikking hebben.

Er wordt een **kleinschalige werkwijze** gehanteerd doordat aan hooguit 10% van de geschikte woningen per CBS-buurt per jaar tegelijkertijd gewerkt mag worden. Op deze manier wordt cumulatie beperkt en zal bij een correcte uitvoering van de gedragscode geen effect op de staat van instandhouding optreden. Bij grotere projecten en hogere aantallen individuen dan aangegeven in de gedragscode of bij kraam- en grote winterverblijfplaatsen is maatwerk vereist, zal een ontheffing aangevraagd moeten worden.

Voor een aantal **werkzaamheden** is het mogelijk dat in sommige gevallen de verbodsbepalingen (zie § 2.2.1) worden overtreden. Dit geldt voor de werkzaam-

heden aan gebouwen, houtige begroeiingen, kruidige begroeiingen en onbegroeid terrein, (half) verharding en terreinmeubilair en het werken aan wateren en oevers.

Het gaat om de **soorten** steenmarter, gewone dwergvleermuis, de ruige dwergvleermuis, ringslang, Alpenwatersalamander, rugstreepad, sleedoornpage, huismus, gierzwaluw, ooievaar, havik, buizerd, kerkuil, steenuil en slechtvalk, zie bijlage 6 voor de alternatievenafweging per soort op hoofdlijnen. Voor deze soorten zijn de werkzaamheden en belangen afgewogen tegen de staat van instandhouding van de soorten. De staat van instandhouding van genoemde soorten is opgenomen in de [soortenlijst](#) van het reikwijdtedocument, te vinden op de website van RVO.

2.2.4 Zorgvuldig handelen

Op locaties met beschermde soorten, dient zorgvuldig te worden gehandeld met als uitgangspunten:

- Behoud van aanwezige soort(en).
- Behoud van aanwezige rust- en voortplantingsplaatsen.
- Behoud van functionaliteit aanwezige rust- en voortplantingsplaatsen.
- Behoud van essentieel leefgebied.

In de gedragscode wordt onderscheid gemaakt tussen het voorkomen en het beperken van nadelige effecten.

Voorkomen van nadelige effecten

Voor alle soorten geldt dat er met de gedragscode kan worden gewerkt als nadelige effecten aan beschermde soorten, rust- en voortplantingsplaatsen en daaraan gekoppeld essentieel leefgebied worden voorkomen. De essentie hierbij is:

- Op werklocaties met essentieel leefgebied en/of rust- en voortplantingsplaatsen buiten de kwetsbare perioden werken in combinatie met behoud van vaste rust- en voortplantingsplaatsen en de daarbij behorende functionaliteit van de werklocatie voor aanwezige soorten.
- Voldoende afstand houden bij rust- en voortplantingsplaatsen om verstoren te voorkomen.
- Voorkomen van nadelige effecten aan (individuen van) soorten.

Hiervoor kunnen mitigerende maatregelen noodzakelijk zijn.

Beperken van nadelige effecten

In bepaalde situaties is het op basis van inzet van de gedragscode in beperkte mate toegestaan verblijfplaatsen te beschadigen vernielen of individuen te vangen of te verstoren. Hiervoor gelden de volgende criteria:

- De werkzaamheid valt onder een in de wet genoemd belang (zie § 2.2.1 en § 2.2.2).

- De werkzaamheid moet op die locatie worden uitgevoerd (noodzaak aantonen).
- De werkzaamheid moet op dat moment worden uitgevoerd (noodzaak aantonen).
- De werkzaamheid moet op die manier worden uitgevoerd (werkwijze onderbouwen).

Het onderzoeken van alternatieven ofwel voor de werkzaamheid dan wel voor de aanwezige soorten kan hier deel van uitmaken.

Bij bestendig beheer of onderhoud is 'beperken' mogelijk voor alle wettelijk beschermde soorten. Voor ruimtelijke ontwikkeling geldt dit alleen voor bepaalde soorten, zie kolom 'Inzet gedragscode' in de soortenlijst van bijlage 2 en 3.

Bewezen effectieve maatregelen

De in deze gedragscode genoemde maatregelen zijn gebaseerd op bewezen effectieve maatregelen. Een maatregel is bewezen effectief wanneer de maatregel minimaal geen negatief effect en bij voorkeur een positief effect heeft op aanwezige soort (aantallen) en de functionaliteit van de werklocatie en de directe omgeving voor de soort als leefgebied. Het is daarbij van belang dat voldoende studies deze effectiviteit hebben aangetoond.

Wanneer voldoende studies ontbreken kunnen maatregelen wel in de praktijk beproefd zijn en hun effectiviteit op projectniveau bewezen hebben (best practices). Deze maatregelen zijn ook in de deze gedragscode opgenomen.

Daarnaast verwijst de gedragscode naar de landelijke kennisdocumenten (zie websites van [BIJ12](#) en RVO). Dit zijn levende documenten die regelmatig worden aangevuld met nieuwe bewezen effectieve maatregelen en nieuwe documenten. Een voorbeeld hiervan is het kennisdocument 'Na-isolatie en renovatie voor gebouwbewonende soorten' met bijbehorende 'Maatregelencatalogus beschermde soorten bij na-isolatie en renovatie van gebouwen'.

2.3 Inzet deskundigheid

Het invullen en borgen van de wettelijke soortbescherming en het daaruit voortkomende zorgvuldig handelen vereist een bepaalde deskundigheid van betrokkenen. De Rijksoverheid heeft deze deskundigheid beschreven op de website van [RVO](#). In navolgend kader staat de versie die bij het indienen van deze gedragscode actueel is.

RVO Definitie ecologisch deskundige (april 2023)

Onder een ecologisch deskundige verstaat RVO iemand die ecologisch advies geeft of werkzaamheden begeleidt op het gebied van habitats en soorten. Deze persoon heeft schriftelijk aantoonbare ervaring en specifieke ecologische kennis.

Toelichting

Van belang hierbij is dat de ecologisch deskundige voldoende kennis en jarenlange ervaring heeft opgebouwd om ecologisch onderzoek te kunnen doen. Hierbij wordt hij/zij geacht de functionaliteit van leefgebieden van beschermde soorten te (her-) kennen, kennis te hebben van de algemeen erkende onderzoeksmethode, ecologische werkprotocollen kan uitwerken en indien nodig specifiek te nemen maatregelen te begeleiden.

Bron [website RVO](#)

Het aanbod ecologisch deskundigen is in verhouding tot de hoeveelheid werkzaamheden voor ruimtelijke ontwikkelingen en bestendig beheer schaars. Naast de ecologisch deskundige zijn ook diverse andere functies betrokken bij de uitvoering van werkzaamheden. Daarom zijn Stadswerk, VNG en branchevereniging VHG sinds 2007 actief bezig met het bevorderen van ecologische kennis en kunde in gemeenten en bij partijen die voor, met en in gemeenten werken. Dit om met ecologisch deskundigen te kunnen samenwerken en ook om meer kennis en kunde in de sector te krijgen. Meer informatie hierover is te vinden op de website van [Stadswerk](#) (onder Wet natuurbescherming).

2.4 Toepassen gedragscode

In deze gedragscode is vanaf hier sprake van 2 delen. Bepaal het juiste deel van de gedragscode op basis van onderstaande vragen.

- Betreffen de werkzaamheden een ruimtelijke ontwikkeling of inrichting (zie paragraaf 1.2)? Ga dan verder bij deel I (hoofdstuk 3 en 4).
- Betreffen de werkzaamheden bestendig beheer of onderhoud (zie paragraaf 1.2)? Ga dan verder bij deel II (hoofdstuk 5 en 6).

Deel I RUIMTELIJKE ONTWIKKELING OF INRICHTING (ROI)

3. WERKPROCES Ruimtelijke ontwikkeling of inrichting

3.1 Van initiatief tot en met realisatie

Bij het voorbereiden en realiseren van een ruimtelijke ontwikkeling of inrichting (RO) hebben diverse organisaties en diensten van organisaties een rol. Een ruimtelijke ontwikkeling kan worden opgedeeld in een aantal fasen of werkprocessen. Deze gedragscode geeft invulling aan het aantoonbaar zorgvuldig handelen gedurende het totale werkproces: van initiatief tot en met realisatie. Wie, welke stappen uitvoert, hangt af van de taakverdeling of het contract tussen betrokken partijen.

De rode draad in het werkproces is dat er tijdens elke stap aantoonbaar zorgvuldig wordt gehandeld en dat informatie op een juiste en volledige wijze wordt overgedragen. Het betreft de volgende stappen:

1. Keuze wel of geen gedragscode inzetten (zie § 3.2).
2. Toetsen aan verbodsbepalingen (zie § 3.3).
3. Uitwerken zorgvuldig handelen (zie § 3.4).
4. Zorgvuldig realiseren (zie § 3.5).
5. Omgaan met calamiteiten (§ 3.6).

In de paragrafen hierna wordt elk onderdeel uitgewerkt.

3.2 Wel of geen gedragscode?

Het doorlopen van checklist I geeft antwoord op de vraag of inzet van de gedragscode mogelijk is. De resultaten van de drie stappen uit checklist I dienen te worden opgenomen in het projectdossier.

Voor checklist I is **volledige en actuele soortinformatie** van de werklocatie noodzakelijk. Dit is inclusief de omgeving van de werklocatie, tot zover de invloed² van de werkzaamheden op aanwezige soorten merkbaar is. Hiervoor is nodig:

- Soortinformatie die niet ouder is dan 3 jaar.
- Inzicht in de exacte locaties van rust- en voortplantingsplaatsen.
- Inzicht in de functionaliteit van de werklocatie als essentieel leefgebied.

---

² Inventariseer de omgeving tot zover er geen invloed (bv. geluid, trilling e.d.) van de werkzaamheden meer merkbaar is.

Aandachtspunten bij het verzamelen van soortinformatie zijn:

- Informatie over aanwezige beschermde soorten zijn in een zo vroeg mogelijk projectstadium beschikbaar: initiatieffase of ontwerpfase.
- Informatiebronnen zoals de Nationale Databank Flora en Fauna (NDFF) of een eigen databank met soortinformatie kunnen worden gebruikt.
- Een ecologisch deskundige bepaalt of de soortinformatie volledig is. Bij twijfel wordt altijd aanvullend onderzoek uitgevoerd.
- Indien soortinformatie niet beschikbaar is of onvolkomenheden bevat, dient er te worden geïnventariseerd. Het vaststellen of het uitsluiten van soorten op een werklocatie dient volgens geldende protocollen en BIJ12 kennisdocumenten plaats te vinden (indien deze beschikbaar zijn voor de soort). Voor soorten waar geen protocol of kennisdocument beschikbaar is, bepaalt een ecologisch deskundige de inventarisatiemethode(n). De gedragscode geeft hiervoor richtlijnen, zie bijlage 4.
- De specifieke werkwijze wordt vastgelegd in de rapportage, waarin in elk geval staat wie, wat, waar en hoe heeft onderzocht.
- Een ecologisch deskundige analyseert op welke wijze aangetroffen soorten gebruik maken van de projectlocatie en onderbouwt dit. Bijvoorbeeld de vijver op de projectlocatie is essentieel foerageergebied voor watervleermuizen.

3.3 Toetsen aan verbodsbepalingen

Wanneer worden er (mogelijk) verboden overtreden?

- Er zijn rust- en voortplantingsplaatsen of essentieel leefgebied aanwezig op de werklocatie en daarmee kans op een overtreding van de verboden: doden van individuen, verstoren en beschadigen rust- en voortplantingsplaatsen.
- Er zijn rust- en voortplantingsplaatsen aanwezig buiten de werklocatie en binnen de invloedzone van de uit te voeren werkzaamheden: en daarmee kans op een overtreding van het verbod verstoren.

3.4 Uitwerken zorgvuldig handelen

Uitgangspunt voor dit onderdeel is dat er (mogelijk) verboden overtreden worden. Hiervoor dient checklist II doorlopen te worden. Checklist II beschrijft het gedrag of de te nemen maatregelen om in eerste instantie overtredingen van de **verboden te voorkomen**. Indien dit aantoonbaar niet mogelijk is EN er geldt een noodzaak

(o.a. wettelijk belang, zie § 2.2.3) EN in de soortenlijst van bijlage 2 is aangegeven dat beperken mogelijk is, dan mag er in tweede instantie schade worden beperkt.

RO-checklist I – Wel of geen gedragscode?

Stap 1. Verzamelen informatie

Projectinformatie

Wat zijn de kenmerken van het project?

- Wat is de werklocatie en de werkgrens inclusief aanvoer/afvoerroutes, depots e.d.?
- Wat is de bestaande situatie op de werklocatie en wat is nodig om het projectresultaat te bereiken? (bv. sloop gevel t.b.v. nieuwe aanbouw)
- Aanleiding: gelden er één of meerdere in de wet genoemde belangen en welke is/zijn dit? (zie § 2.2.1 en § 2.2.2)
- Wat is de planning, welke vaste data gelden?
- Past de ruimtelijke ontwikkeling of inrichting binnen de reikwijdte van de gedragscode (zie § 1.2 en 2.2)?

- ⇒ Valt het project onder de reikwijdte: ga verder bij Soortinformatie.
- ⇒ Valt het project niet onder de reikwijdte: inzet van de gedragscode is niet mogelijk. Soortbescherming kan nog steeds een aandachtspunt zijn.

Soortinformatie

- Zijn er (vaste) rust- en voortplantingsplaatsen en/of essentiële leefgebieden van wettelijk beschermde soorten op de werklocatie en/of binnen de invloedzone van de werkzaamheden (zie § 3.2 voor wijze van inventariseren) aanwezig.
- ⇒ Is het antwoord ja, ga naar stap 2.
- ⇒ Is het antwoord nee, dan is soortbescherming geen randvoorwaarde voor het project. Inzetten van de gedragscode is niet nodig. De algemene zorgplicht blijft wel van kracht.

Stap 2. Toetsen aan verbodsbepalingen

- Confronteer projectinformatie met soortinformatie: welke verboden worden er (mogelijk) overtreden (zie § 3.3)? Controleer ook rijks of provinciaal vrijgestelde soorten.
- ⇒ Wel een (mogelijke) overtreding: ga naar stap 3.
- ⇒ Geen overtreding: soortbescherming is geen randvoorwaarde voor het werk. Inzetten van de gedragscode is niet nodig. De algemene zorgplicht blijft wel van kracht.

Stap 3. Uitwerken zorgvuldig handelen

- Werk het zorgvuldig handelen uit conform § 3.4.
- Neem de uitkomsten van alle stappen op in het projectdossier.

RO-checklist II – Uitwerken zorgvuldig handelen

Stap 1. Bepalen gebruik, functionaliteitszone en leefgebied

Op basis van de soort, de locatie en de werkzaamheden wordt door een ecologisch deskundige (zie § 2.3) per rust- en voortplantingsplaats en/of leefgebied de verstoringvrije afstand, de kwetsbare gebruikperiode en functionaliteitszone bepaald (zie § 3.4.1, § 3.4.2 en § 3.4.3).

Stap 2. Overtreding voorkomen of beperken

1. Overtreding voorkomen

De werkzaamheden op aanwijzing van een ecologisch deskundige zo aanpassen dat er geen verboden worden overtreden:

- Buiten verstoringvrije afstand werken.
- Buiten functionaliteitszone werken.
- Buiten essentieel leefgebied werken.
- Buiten soortspecifieke kwetsbare periode werken.

De werkwijze uitwerken in het ecologisch werkprotocol op basis van de maatregelencatalogus RO (zie § 3.4.4 en hoofdstuk 4).

Indien dit niet mogelijk is, stap 2 uitwerken. Dit kan alleen maar voor soorten uit bijlage 2 met categorie beperken en voor projecten met een noodzaak (o.a. erkend belang, zie § 2.2.3).

2. Overtreding beperken (uitsluitend mogelijk o.b.v. belang en bijlage 2)

De werkzaamheden zo aanpassen dat er in beperkte mate verboden worden overtreden; bijvoorbeeld door:

- Binnen de functionaliteitszone werken buiten de gebruikersperiode.
- Binnen een deel van het essentieel leefgebied werken.
- Op zorgvuldig wijze binnen de soortspecifieke kwetsbare periode werken.

Dit uitwerken in het onderdeel specifiek zorgvuldig handelen van het ecologisch werkprotocol op basis van de maatregelencatalogus RO (zie § 3.5 en hoofdstuk 4).

3.4.1 Bepalen verstoringvrije afstand

De verstoringvrije afstand is de minimale afstand tussen werkzaamheden en een rust- en voortplantingsplaats waarbij er geen verstoring plaatsvindt. De werktechniek is hierbij zeer bepalend (bv. palen heien of palen pulsen).

Het is alleen noodzakelijk de verstoringvrije afstand te bepalen wanneer een soort een Europese beschermingsstatus heeft, gebruik maakt van de rust- en voortplantingsplaats en/of het essentieel leefgebied in de periode dat er werkzaamheden worden uitgevoerd.

Soorten zijn veelal gewend aan een bepaalde omvang van geluid, licht en trilling. De bestaande situatie, voorafgaand aan de werkzaamheden, is dan ook maat-

gevend voor het bepalen van de werkmethoden en de werkafstanden tot een rust- en voortplantingsplaats.

Daarom is het noodzakelijk om verstoringvrije afstand(en) te bepalen door een ecologisch deskundige. Bijlage 5 geeft richtlijnen en criteria voor het bepalen van deze afstand(en). De wijze waarop de verstoringvrije afstand(en) zijn bepaald met onderbouwing opnemen in het ecologisch werkprotocol.

Het zorgvuldig handelen binnen de verstoringvrije afstand maakt deel uit van de verdere uitwerking.

3.4.2 Bepalen kwetsbare gebruiksperiode

Bij veel soorten is er sprake van een duidelijk aanwijsbare rust- en voortplantingsplaats (bv. groeiplaats, nest, hol, hoop of holte). Voor elke rust- en voortplantingsplaats geldt een soortspecifieke gebruiksperiode. Binnen die gebruiksperiode kan een kwetsbare periode gelden.

Er kunnen drie typen gebruik van rust- en voortplantingsplaatsen worden onderscheiden:

- 1. Vaste rust- en voortplantingsplaatsen, jaarrond in gebruik:** De soort is jaarrond aanwezig, er geldt dan ook jaarrond zorgvuldig handelen. De kwetsbare perioden zijn de voortplantingsperiode, winterrustperiode of bloeiperiode.
- 2. Vaste rust- en voortplantingsplaatsen, tijdelijk in gebruik:** De soort keert na een bepaalde afwezigheid weer terug op dezelfde plek. De kwetsbare periode geldt indien de soort aanwezig is. Het betreft de voortplantingsperiode of rustperiode.
- 3. Tijdelijke rust- en voortplantingsplaatsen:** Er geldt alleen een kwetsbare periode als de soort de rust- en voortplantingsplaats in gebruik heeft.

In bijlage 2 zijn per soort deze typen rust- en voortplantingsplaatsen vermeld in de kolom R&V. Per soort en type rust- en voortplantingsplaats dient de specifieke kwetsbare periode te worden bepaald door een ecologisch deskundige (zie § 2.3). De broedperiode van vogels kan afwijken van de periodes zoals weergegeven in de RVO-natuurkalender. Een ecologisch deskundige stelt vast of er daadwerkelijk sprake is van een broedgeval of in gebruik zijnde rust- en voortplantingsplaatsen.

Een soort kan gebruik maken van de werklocatie zonder dat er sprake is van een aanwijsbare rust- en voortplantingsplaats; dan ligt de werklocatie in (een deel van) het leefgebied. Binnen dat leefgebied kunnen bepaalde essentiële delen in een bepaalde periode kwetsbaar zijn. Bijvoorbeeld voedselbiotoop, vaste migratieroute, overwinteringsbiotoop of voortplantingsbiotoop.

3.4.3 Bepalen functionaliteitszone

Voor vaste rust- en voortplantingsplaatsen (zowel jaarrond in gebruik als tijdelijk in gebruik) geldt als uitgangspunt het behouden en functioneel houden van de rust- en voortplantingsplaats. Het betreft de noodzakelijke behoeften binnen de soortspecifieke actieradius, dit noemen we de functionaliteitszone. Een ecologisch deskundige bepaalt deze.

Voorbeelden zijn:

- In- en uitvliegruimte, in- en uitloopruimte of in- en uitzwemruimte. Bijvoorbeeld deel van het water in de watergang met de toegang tot de beverburcht en verbinding met de foerageerlocatie(s).
- Een constant leefklimaat in en nabij de rust- en voortplantingsplaats. Bijvoorbeeld plek met bezonning van de oever met kikkerdril.
- Beschikbaarheid van noodzakelijke bouwstoffen voor het maken en onderhouden van de voortplantingsplaats. Bijvoorbeeld natte klei voor zwaluwen nabij de nestlocatie, inclusief vrije vliegroute.
- Beschikbaarheid van voedsel voor het continue voeden van de jongen. Bijvoorbeeld voor vleermuizen bestaat de zone uit de kraamverblijfplaats, de foerageerlocatie en de route tussen beide locaties.

Voor tijdelijke rust- en voortplantingsplaatsen is deze bepaling alleen noodzakelijk indien er binnen de gebruikperiode van de rust- en voortplantingsplaats wordt gewerkt.

Op basis van de soort en de bestaande situatie wordt door een ecologisch deskundige (zie § 2.3) per rust- en voortplantingsplaats de omvang van de functionaliteitszone bepaald.

Indien er beschermde soorten op of nabij de werklocatie leven, zonder aanwijsbare rust- en voortplantingsplaatsen, is er alleen sprake van een leefgebied (bv. vissen in het grachtenstelsel). Ten behoeve van het behoud van deze soorten dient het leefgebied op of nabij de werklocatie in kaart te worden gebracht. Dit betreft de begrenzing van het leefgebied, eventueel opgedeeld in biotopen per kwetsbare periode (bv. overwinteringsbiotoop en voortplantingsbiotoop). Binnen het leefgebied kan schade voorkomen of beperkt worden door te faseren en/of te geleiden (met tijdelijke voorzieningen) met behoud van de functionaliteit van de werklocatie als leefgebied. Dit is nader uitgewerkt in de maatregelencatalogus.

3.4.4 Opstellen ecologisch werkprotocol

Het ecologisch werkprotocol vormt de projectspecifieke uitwerking van de gedragscode. Het ecologisch werkprotocol wordt opgesteld aan de hand van het format uit checklist III.

Gedurende de planvorming en werkvoorbereiding wordt er naar een volledig ecologisch werkprotocol toegewerkt. Het betreft in eerste instantie een ecologisch werkprotocol op hoofdlijnen op basis van voorgaande paragrafen.

Voorafgaand aan de start van de werkzaamheden wordt het ecologisch werkprotocol verder uitgewerkt met technische specificaties voor de realisatie. Hoofdstuk 4 biedt hiervoor de basis.

RO-checklist III - Format ecologisch werkprotocol

1. Algemene werkbeschrijving

Omschrijving van het project waar dit ecologisch werkprotocol bij hoort.

2. Risicoanalyse

Projectinformatie

- Werklocatie en werkgrens (bestaande situatie).
- Werkzaamheden.
- Wettelijk belang(en).
- Planning.
- Soortinformatie.

Risicoanalyse

Welke flora en fauna risico's gelden op basis van te verrichten werkzaamheden, locatie, soortinformatie en planning?

- Welke verboden kunnen overtreden worden?
- Conclusie: Is het werk uitvoerbaar middels voorkomen of beperken?

3. Risicomanagement

Deskundig handelen

- Inzet deskundig personeel (aantonbaar).
- Wanneer werkinstructies: overdracht informatie en werkwijze.

Zorgvuldig handelen

- Algemeen zorgvuldig handelen:
  - Controle informatie in het veld.
  - Planning.
  - Werkwijze: Werkrichting/werktechniek/fasering.
  - Geluid, trilling en licht.
  - Vernatting, verdroging.
  - Menselijke aanwezigheid.
  - Omgang met vrijkomende materialen.
- Specifiek zorgvuldig handelen:
Omgang met individuen, rust- en voortplantingsplaatsen en leefgebied: uitwerken voorkomen en/of beperken o.b.v. maatregelencatalogus.

4. Verzamelen en uitwisselen gegevens

- Aanpak controle actualiteit soortgegevens.
- Format voor overdracht soortgegevens.
- Overdrachtmomenten.

5. Communicatie

- Taakverdeling: wie communiceert over wat aan wie.
- Overlegmomenten, bijwoonpunten en veldcontroles.
- (Eind)evaluatie.

3.5 Zorgvuldig realiseren

De realisatie dient aantoonbaar conform het ecologisch werkprotocol plaats te vinden. Hiervoor gelden de volgende aandachtspunten:

- Deze gedragscode en het bijbehorende ecologisch werkprotocol inclusief bijlagen zijn aanwezig op de werklocatie (opnemen in het projectdossier).
- Er wordt aantoonbaar conform het ecologisch werkprotocol gewerkt, medewerkers krijgen een werkinstructie op basis van het ecologisch werkprotocol. Het ecologisch werkprotocol is actueel: mutaties in de aanpak worden verwerkt in het ecologisch werkprotocol (op basis van overleg tussen betrokken partijen).
- Na afronding van de werkzaamheden worden tijdelijke voorzieningen zoals markeringen en eventuele tijdelijke rust- en voortplantingsplaatsen verwijderd.
- Na afronding wordt het ecologisch werkprotocol geëvalueerd.
- Het projectdossier wordt minimaal vijf jaar gearchiveerd.

In bepaalde situaties is het noodzakelijk om ruim voor de start van het project eerst maatregelen ter bescherming van flora en fauna uit te voeren. Voorbeelden hiervan zijn:

- Aanbrengen van tijdelijke faunageleidende voorzieningen om werkzaamheden te zoneren of te faseren (bv. plaatsen van schermen voor hagedissen).
- Plaatsen van tijdelijke vervangende rust- en voortplantingsplaatsen (bv. in het voorjaar ophangen van vleermuiskasten t.b.v. paarverblijfplaatsen voor ruige dwergvleermuis).

Ook dergelijke maatregelen maken deel uit van het ecologisch werkprotocol.

3.6 Omgaan met calamiteiten

Een calamiteit betreft een onvoorziene gebeurtenis die actie vereist vanwege een acuut risico voor de volksgezondheid of openbare veiligheid. Voorbeelden van situaties zijn acute of dreigende wateroverlast, overstroming, droogte of waterverontreiniging of de noodzakelijke inzet van een waterberging. In die gevallen kunnen de voorschriften uit deze gedragscode mogelijk niet worden opgevolgd. Dergelijk calamiteiten vallen buiten de vrijstelling van de gedragscode.

In minder acute situaties – er is nog wel sprake van een calamiteit maar het acute gevaar is geweken en er is tijd voor afstemming en het treffen van maatregelen – waarbij niettemin de veiligheid van mensen, gebouwen, installaties of kunstwerken in gevaar is, wordt onmiddellijk met een ecologisch deskundige overlegd

over de werkwijze die in die situatie het meeste recht doet aan de bescherming van aanwezige juridisch beschermde soort(en).

Vervolgens vindt er een afweging plaats van het advies in de context van het incident en wordt op basis daarvan gehandeld. Het advies, de genomen maatregelen en de eventuele effecten op beschermde soorten worden in het projectdossier gedocumenteerd. Voor zover mogelijk wordt de calamiteit, de gevolgen voor rust- en voorplantingsplaatsen en de werkwijze met beelden vastgelegd zodat het zorgvuldig handelen kan worden aangetoond.

VOORBEELD 1, RUIMTELIJKE ONTWIKKELING

Vervangen van het brugdek van een houten fietsbrug

1. **Werkzaamheden:** Het brugdek wordt losgekoppeld van de draagconstructie vanaf een ponton in het water. Het brugdek wordt met een kraan van de draagconstructie getild en met een vrachtwagen afgevoerd. Het plaatsen van het nieuwe brugdek verloopt in omgekeerde volgorde. Het verkeer wordt tijdens de werkzaamheden omgeleid. Er is een werkruimte rondom de brug nodig van 10m. Op basis van deze gegevens is er soortinformatie nodig in een straal van 100m rondom de brug.
2. **Situatie:** brug, water, oever met gras en een rietkraag. De fietsbrug is verlicht met 2 lichtmasten.

3. **Planning:** mei-juni met een doorlooptijd van 1 week.
4. **Belang:** Het brugdek is verrot en niet meer veilig. De fietsbrug is onderdeel van een fietsnetwerk voor woon-werkverkeer in de openbare ruimte. Het alternatief is 15km omrijden. Er is sprake van het wettelijk belang 'openbare veiligheid'.
5. Aange troffen **rust- en voortplantingsplaatsen** in een straal van 100m rond de brug zijn:
  - Onder de brug, in de draagconstructie nestelt een merel (nest tijdelijk in gebruik).
  - In de rietkraag, langs het water, broedt een meerkoet (nest tijdelijk in gebruik) op 15m afstand van de brug.
  - In de oever zit een beverburcht (jaarrond in gebruik) op 25m afstand van de brug.
6. Gebruik en **functionaliteitszones** zijn:
  - Merel: broedperiode maart tot en met augustus, functionaliteit: brugconstructie + vrije aanvliegeroute.
  - Meerkoet: broedperiode maart tot en met augustus, functionaliteit: rietkraag + voedsel uit water.
  - Beverburcht: burcht jaarrond in gebruik, de kraamperiode mei tot en met augustus is de kwetsbare periode, functionaliteit: rietkraag + water (ingang) + zwemroute naar nabijgelegen wilgenbos op 30m afstand (onder de brug door).
7. Mogelijke **risico's** zijn: doden van beschermde soorten, beschadigen rust- en voortplantingsplaats van vogels en bever en verstoren vogels en bever. Door buiten de broedperiode van de merel en meerkoet te werken, is overtreding van de verboden te voorkomen (gebruik nesten monitoren of realisatie verschuiven naar september). Voor de beverburcht zijn jaarrond maatregelen nodig om schade te voorkomen door het hanteren van een beschermingszone. Verstoren wordt voorkomen door te werken buiten de kraamperiode en afstand te houden.
8. De **verstoringvrije afstand** rondom de burcht is op basis van bijlage 5 bepaald op 20 m. De afstand is bepaald op basis van de verstoringgevoeligheid van de bever, het bestaande gebruik van de locatie en de werktechniek bij de vervanging van de brug. Aanwezigheid van mensen onder de brug en de inzet van de kraan met bijbehorende geluiden en trillingen zijn daarin bepalend.
9. Uitwerken **zorgvuldig handelen**:
  - Realisatie in september (dus opschuiven planning).
  - Werken bij daglicht.
  - Geen bouwverlichting gebruiken.
  - Bij burcht beschermingszone hanteren: bouwhek op grens werklocatie (20m van burcht), niet werken buiten de werklocatie.
  - Voorkomen van trilling en zetting bij burcht: kraan op wielen inzetten en zover als mogelijk van de burcht vandaan opstellen (minimaal 20m).
  - Werken met elektrisch gereedschap.
  - De zwemroute van de bever tussen burcht en voedsellocatie is 's avonds vrij van obstakels (bv. werkponen verplaatsen).
  - Behoud waterpeil en waterkwaliteit (bv. spoelwater van reinigen van machines niet naar water laten weglopen).

4. MAATREGELEN Ruimtelijke ontwikkeling of inrichting

4.1 Gebruik maatregelencatalogus

Per categorie en soortgroep zijn in § 4.3 tot en met § 4.7 maatregelen uitgewerkt om zorgvuldig om te gaan met aanwezige beschermde flora en fauna. Deze maatregelencatalogus is overeenkomstig het '[Reikwijdtedocument](#)' (RVO, versie 1.0, oktober 2022). De maatregelencatalogus bestaat uit de volgende categorieën:

1. Gebouwen en werken, zie § 4.3.

2. Houtige begroeiingen, § 4.4.

3. Kruidige begroeiingen en onbegroeid terrein, zie § 4.5.

4. (Half)verhardingen en terreinmeubilair, zie § 4.6.

5. Wateren en oevers, zie § 4.7.

Op basis van hoofdstuk 3 is al een groot deel van het zorgvuldig handelen uitgewerkt in een ecologisch werkprotocol, het betreft de volgende onderdelen:

- A. Uit te voeren werkzaamheden.
- B. Omvang van de werklocatie: werkgrens.
- C. Uitvoeringsperiode en planning.
- D. Wettelijk belang en mogelijkheden voor andere bevredigende oplossing.
- E. Aanwezigheid rust- en voortplantingsplaatsen en essentieel leefgebied op de werklocatie en binnen invloedzone van de werkzaamheden.
- F. Gebruik en functionaliteitszone per rust- en voortplantingsplaats.
- G. Verstoringvrije afstand tussen werkzaamheden en rust- en voortplantingsplaatsen, werkwijze en werktechniek.
- H. Voorkomen van mogelijke overtredingen door het aanpassen van de werkwijze en/of planning waardoor buiten de kwetsbare locaties en/of kwetsbare periode(n) wordt gewerkt.

Voorafgaand aan de realisatie wordt het ecologisch werkprotocol op technisch detailniveau uitgewerkt:

- I. Bepaal uit welke categorie(en) uit de maatregelencatalogus de werklocatie bestaat. De focus ligt op categorieën met rust- en voortplantingsplaatsen en essentieel leefgebied. LET OP: het kan ook gaan om categorieën die buiten de werklocatie vallen en binnen de invloedzone liggen, zie ook 'Voorbeeld 1, Ruimtelijke Ontwikkeling'.
- J. Vul het ecologisch werkprotocol aan met algemene en specifieke werkwijzen op basis van de bij de categorie en soortgroep beschreven aanpak uit de catalogus.

4.2 Type maatregelen in de catalogus

In de maatregelencatalogus (zie § 4.3 tot en met § 4.7) is per categorie en per soortgroep invulling gegeven aan vier typen maatregelen: A, B, C en D.

Bij de **maatregelen A, B en C** is sprake van **voorkomen** van overtreding.

Bij **maatregel D** is sprake van **beperkt overtreden** onder de vrijstelling van de gedragscode. Dit beperkt overtreden kan alleen als er geen alternatieven voorhanden zijn, als er sprake is van een in de wet genoemd belang (zie tekst kader bij 2.2.1 en 2.2.2) en kan voor ruimtelijke ontwikkelingen alleen voor een beperkt aantal soorten (zie soorten met status 'beperken' in bijlage 2).

De maatregelen staan in volgorde van (afnemende) prioriteit. Waar nodig zijn specifieke soorten uitgelicht.

- A. Markeren van een beschermingszone op basis van de essentiële onderdelen van het leefgebied van de soort, de verstoringgevoeligheid van de soort en de invloed van de uit te voeren werkzaamheden. Alleen werken buiten deze zone en voorkomen van negatieve effecten binnen deze zone.
- B. Binnen de beschermingszone buiten de kwetsbare periode van de soort werken. Geen aantasting van essentiële onderdelen van het leefgebied en voorkomen van verstoring door het treffen van maatregelen.
- C. Binnen de beschermingszone binnen de kwetsbare periode van de soort werken. Voorkomen van aantasting van essentiële onderdelen van het leefgebied en van verstoring door het treffen van maatregelen.
- D. Binnen de beschermingszone werken met een geringe (tijdelijke) aantasting van essentiële onderdelen van het leefgebied. Het werk fasen waarbij een deel van het essentiële leefgebied tijdelijk niet beschikbaar is. Er worden maatregelen getroffen om negatieve effecten zoveel mogelijk te beperken. In de laatste plaats kunnen essentiële delen van het leefgebied opgeheven worden indien er (tijdelijke) alternatieven beschikbaar zijn en duurzame alternatieven op termijn beschikbaar komen.

De maatregelen zijn ingedeeld in soortgroepen voor zover deze binnen een categorie voorkomen. De kleur geeft weer bij welke categorie de maatregelen horen. Ze komen dus in vijf verschillende kleuren voor.

 Vogels	 Vleermuizen	 Overige zoogdieren	 Amfibieën	 Reptielen
 Vlinders	 Libellen	 Kevers	 Weekdieren	 Planten

4.3 Gebouwen en werken

De werkzaamheden in deze categorie omvatten het renoveren/verduurzamen, verbouwen of aanbouwen van enkele bestaande gebouwen in eigendom of beheer van gemeenten. Voorbeelden zijn een school, een wijkcentrum of een gemeentekantoor.

Het aanpassen, verduurzamen of renoveren van bestaande (civieltechnische) werken en bovengrondse nutsvoorzieningen. Voorbeelden zijn: bruggen, stuwen, kade- en grachtenmuren en fietstunnels.

Hierbij is inbegrepen het verwijderen, vervangen en aanbrengen van (groen) voorzieningen aan/op gebouwen en werken. Voorbeelden zijn het (gedeeltelijk) verwijderen van gevelbegroeiing, verlichting, zonnepanelen en bebording.

Onder verduurzamen of renoveren van gebouwen worden de maatregelen verstaan, welke uitgebreid beschreven staan in het kennisdocument en de maatregelencatalogus 'Na-isolatie en renovatie voor gebouwbewonende soorten'.

Voor het bouwrijp maken van een terrein, zie categorieën Kruidige begroeiing en (Half)verharding. Wanneer werkzaamheden vanaf het water worden uitgevoerd met negatieve effecten op watergebonden soorten, zie ook categorie Water en oevers.

4.3.1 Vogels

In gebouwen zal de aanwezigheid van beschermde vogelsoorten vooral de aanwezigheid van nesten betreffen onder (zoals huismus) of op dakconstructies (zoals visdief en scholekster), in de spouw (zoals gierzwaluw) of in (nabijgelegen) schuren (zoals kerkuil). Bij civieltechnische werken kunnen nesten aanwezig zijn van bijvoorbeeld duiven en/of huiszwaluw.

Alle soorten

- A** Bij gebouwen en werken met rust of voortplantingsplaatsen van beschermde vogelsoorten worden geen werkzaamheden uitgevoerd óf worden deze delen gemarkeerd en ontzien tijdens de werkzaamheden. Verstoring van broedgevallen door werkzaamheden in de directe omgeving van deze gebouwen dient te worden voorkomen of er dienen maatregelen getroffen worden om dat te voorkomen door bijvoorbeeld het aanbrengen van een beschermingszone (zie bijlage 5).

- B** Werkzaamheden worden uitgevoerd buiten de soortspecifieke broedperiode. Voor nesten die jaarrond worden gebruikt of waar elk jaar naar toe wordt teruggekeerd geldt dat deze functies behouden moeten blijven.

Voor de volgende soorten gelden specifieke maatregelen en zijn er onder voorwaarden soms beperkte negatieve effecten (D-maatregelen) mogelijk.

Kerkuil, steenuil en slechtvalk

- B** Werkzaamheden worden uitgevoerd buiten de broedperiode. Dit betreft een indicatieve periode van februari tot en met juli voor steenuil en tot en met augustus voor kerkuil, februari tot en met april voor slechtvalk.
- In- en uitvliegmogelijkheden blijven behouden.
  - De constructie met de rust- en voortplantingsplaats blijft behouden.
  - Er wordt gewerkt zonder apparatuur met grote geluidsbelasting wanneer soorten aanwezig zijn, zie ook bijlage 5.
- D** Bij aantoonbare noodzaak (met wettelijk belang en alternatievenafweging) is het mogelijk een rust- en voortplantingsplaats op te heffen 1 nestlocatie per gemeente per jaar), mits broedgelegenheid weer volledig wordt hersteld:
- Omdat steenuil en kerkuil ook buiten hun broedperiode van een nestlocatie gebruik maken, dienen 2 vervangende rust- of voortplantingsplaatsen buiten de invloedssfeer van de werkzaamheden te worden geplaatst; voor de steenuil binnen het bestaande territorium en voor de kerkuil in de directe omgeving (binnen 500 meter van de oorspronkelijke verblijfplaats). Dit is niet noodzakelijk indien reeds vervangende locaties aanwezig zijn (uitvoeren omgevingscheck). De vervangende verblijfplaats kan een tijdelijk karakter hebben, tot de originele nestlocatie weer toegankelijk is. Ze kunnen echter ook een permanente vervanging betreffen.
  - De vervangende verblijfplaats bestaat uit een bewezen effectieve nestkast of toegang tot een schuur (kerkuil) of toegangen in gebouwen (bijvoorbeeld schuurtjes) tussen dakbedekking en isolatielaag (steenuil). Zie voor het geschikte ontwerp en locaties het kennisdocumenten [Kerkuil](#) en [Steenuil](#). Deze alternatieven dienen 3 maanden voor uitvoering van de werkzaamheden aanwezig te zijn i.v.m. gewenning.
  - De dieren krijgen de gelegenheid de werklocatie uit eigen beweging te verlaten.
  - Bij aanvang van de broedperiode van de slechtvalk dient de bestaande broedlocatie weer toegankelijk en verstoringvrij te zijn, of in de directe omgeving dienen 2 alternatieve nestgelegenheden te zijn gerealiseerd.

- Zorg dat de nestkast voor slechtvalk op tientallen meters hoog wordt geplaatst, met plekken waar voldoende beschutte zitplaatsen aanwezig zijn aan alle kanten en voldoende landingsmogelijkheden voor de jongen.

Huismus

B Werkzaamheden worden uitgevoerd buiten de broedperiode. De broedperiode van de huismus betreft een indicatieve periode van maart tot en met augustus. Voor huismus worden vorstperioden ook aangemerkt als kwetsbare periode.

- De in- en uitvliegmogelijkheden blijven behouden.
- De constructie met de rust- en voortplantingsplaatsen blijft behouden.
- Er wordt gewerkt zonder apparatuur met grote geluidsbelasting wanneer soorten aanwezig zijn zodat verstoring wordt voorkomen, zie bijlage 5.
- Aanwezige muurbegroeiing die wordt gebruikt door huismus, dient behouden te blijven.

D Bij aantoonbare noodzaak (met wettelijk belang en alternatievenafweging) is het mogelijk rust- en voortplantingsplaatsen van huismus aan te tasten, mits de functionaliteit weer volledig worden hersteld:

- Voor gebouwen geldt dat maximaal 10% van de geschikte gebouwen voor huismus per CBS-buurt per jaar mag worden aangetast.
- De werkzaamheden worden buiten de onder B genoemde kwetsbare perioden uitgevoerd. Hier kan van afgeweken worden bij een lange doorlooptijd van de werkzaamheden, mits de noodzaak hiervoor voldoende kan worden aangetoond.
- Minimaal een week voorafgaand aan de werkzaamheden worden gebouwen en werken natuurvrij gemaakt buiten de broedperiode van huismus en buiten de koude periodes in de winter. Zie hiervoor de 'Leidraad Natuurvrij maken bij na-isolatie en renovatie van gebouwen' (RVO.nl) en het kennisdocument [Huismus](#). Er wordt te alle tijden voorkomen dat vogels worden ingesloten.
- Aanwezige muurbegroeiing die van essentieel belang is voor huismus, dient behouden te blijven.
- De in- en uitvliegmogelijkheden en de constructie met rust- en voortplantingsplaatsen worden zo snel mogelijk hersteld op dezelfde locaties als het oorspronkelijke gebruik. Wanneer andere materialen worden toegepast dan in de oorspronkelijke situatie, dient voldaan te worden aan de materiaalkeuze zoals omschreven in de 'Maatregelen-catalogus beschermde soorten bij na-isolatie en renovatie van gebouwen' (RVO.nl) en het kennisdocument [Huismus](#).

- Of er worden permanente duurzame voorzieningen aangebracht zoals hierna omschreven:
  - o Voor elke rust- en voortplantingsplaats die wordt aangetast of verwijderd, worden minimaal twee nieuwe duurzame voorzieningen in buitenschil van de bestaande locaties aangeboden, die zoveel mogelijk aansluiten op bestaand gebruik. Dit in de vorm van bijvoorbeeld gierzwaluwstenen, nestkasten, dakvoetsystemen of het verwijderen van aanwezig vogelschroot, zie voor de wijze van toepassen de 'Maatregelencatalogus beschermde soorten bij na-isolatie en renovatie van gebouwen' en het kennisdocument [Huismus](#).
  - o Indien er bij meerdere gebouwen rust- en voortplantingsplaatsen worden aangetast, dienen minimaal 2 verschillende typen duurzame voorzieningen te worden aangebracht. Deze opgave geldt ook voor grote gebouwen (>500m² dicht gevel- en dakoppervlak) met meerdere rust- en voortplantingsplaatsen.
  - o Tijdens uitvoering van werkzaamheden dienen in de directe omgeving (binnen een straal van 100m) van de werklocatie voldoende alternatieve rust- en verblijfplaatsen voor huismus aanwezig te zijn of deze dienen te worden aangebracht, zie hiervoor de 'Maatregelen-catalogus beschermde soorten bij na-isolatie en renovatie van gebouwen' en het kennisdocument [Huismus](#). De vervangende verblijfplaats kan een tijdelijk karakter hebben tot de originele locatie weer toegankelijk is. Vervangende verblijfplaatsen die worden aangebracht dienen minimaal 3 maanden voor het ongeschikt maken van de huidige verblijfplaatsen beschikbaar te zijn. De tijdelijke verblijfplaatsen verwijderen buiten de broedperiode en pas nadat de duurzame voorzieningen beschikbaar zijn.

Gierzwaluw

- B** Werkzaamheden worden uitgevoerd buiten de broedperiode. De broedperiode van de gierzwaluw betreft een indicatieve periode van half april tot en met half augustus.
- De in- en uitvliegmogelijkheden blijven behouden.
  - De constructie met de rust- en voortplantingsplaatsen blijft behouden.
  - Wanneer er nog individuen aanwezig zijn wordt gewerkt met apparatuur zonder grote geluidsbelasting (verstoring voorkomen), zie bijlage 5.
- D** Bij aantoonbare noodzaak (met wettelijk belang en alternatievenafweging) is het mogelijk rust- en voortplantingsplaatsen van gierzwaluw aan te tasten, mits de functionaliteit weer volledig wordt hersteld:

- Voor gebouwen geldt dat maximaal 10% van de geschikte gebouwen voor gierzwaluw per CBS-buurt per jaar mag worden aangetast.
- De werkzaamheden worden buiten de onder B genoemde kwetsbare perioden uitgevoerd.
- De in- en uitvliegmogelijkheden en de constructie met rust- en voortplantingsplaatsen worden zo snel mogelijk hersteld op dezelfde locaties als het oorspronkelijke gebruik. Wanneer andere materialen worden toegepast dan in de oorspronkelijke situatie, dient voldaan te worden aan de materiaalkeuze zoals omschreven in de 'Maatregelen-catalogus beschermde soorten bij na-isolatie en renovatie van gebouwen' (RVO.nl) en het kennisdocument [Gierzwaluw](#).
- Of er worden permanente duurzame voorzieningen aangebracht zoals hierna omschreven:
  - o Voor elke rust- en voortplantingsplaats die wordt aangetast of verwijderd worden minimaal twee nieuwe voorzieningen aangeboden, die zoveel mogelijk aansluiten op bestaand gebruik en waarbij de eigenschappen van de oorspronkelijke nestlocatie en typische kenmerken van de nestingang zoveel mogelijk worden nagebootst. Dit in de vorm van bijvoorbeeld gierzwaluwstenen, nestkasten, voorziening in dakoverstek of gootbekisting, zie voor geschikte locaties en uitvoering de 'Maatregelen-catalogus beschermde soorten bij na-isolatie en renovatie van gebouwen' en het kennisdocument [Gierzwaluw](#).
  - o Wanneer er bij meerdere gebouwen rust- en voortplantingsplaatsen worden aangetast, dienen minimaal 2 verschillende typen voorzieningen te worden aangebracht. Deze opgave geldt ook voor grote gebouwen (>500m² dicht gevel- en dakoppervlak) met meerdere rust- en voortplantingsplaatsen van gierzwaluw.

Ringmus, boerenzwaluw, huiszwaluw, visdief en zwarte roodstaart

Nesten van deze soorten kunnen een jaarrond beschermde status krijgen wanneer uit de omgevingscheck blijkt dat alternatieve broedgelegenheid onvoldoende aanwezig is en/of er impact van de werkzaamheid kan zijn op de lokale populatie.

- A** Bij gebouwen en werken met rust- en/of voortplantingsplaatsen van deze soorten worden geen werkzaamheden uitgevoerd óf worden delen met rust- of voortplantingsplaatsen gemarkeerd en ontzien tijdens de werkzaamheden. Verstoring van broedgevallen door werkzaamheden in de directe omgeving van deze gebouwen dienen voorkomen te worden of dienen maatregelen getroffen worden om dat te voorkomen (zie bijlage 5).
- B** Werkzaamheden worden uitgevoerd buiten de soortspecifieke broedperiode waarbij:

- De in- en uitvliegmogelijkheden, indien relevant, behouden blijven.
- De constructie met voortplantingsplaatsen behouden blijft.
- De constructie met rust- en voortplantingsplaatsen is 1 maand voor de broedperiode beschikbaar.

Ooievaar

- A** Bestaande nesten jaarrond behouden. Indien soorten ook buiten de broedperiode gebruik maken van het nest als rustlocatie, dient geluids- en visuele verstoring door uitvoering van werkzaamheden te worden voorkomen.
- D** Nesten van ooievaar in aanbouw op risicolocaties waar veiligheid (bijv. gevaar voor spoorwegverkeer, snelwegverkeer, brandgevaar die stroomlevering in gevaar brengt) door dit nest in het geding kunnen komen, mogen worden verwijderd. Van belang is dat het nest duidelijk in aanbouw is: dat nog niet wordt gebroed door een oudervogel en eieren nog afwezig zijn. Het nest is duidelijk nog niet voltooid. Als het nest wel (bijna) voltooid is geldt dat het nest verplaatst kan worden of enkel verwijderd als daar ook een kunstnest op een nabijgelegen locatie wordt teruggebracht.

4.3.2 Vleermuizen

Diverse soorten vleermuizen in Nederland maken gebruik van bouwwerken om overdag te rusten, hun jongen groot te brengen of te overwinteren. In gebouwen kan het gaan om spouwconstructies, zolders, ruimtes onder het dak, boeiborden en allerlei andere nauwe en holle ruimtes in de buitenschil van een gebouw, maar ook schuren, bunkers etc. worden benut.

Ook zijn er soorten die onder bruggen, in oude gemetselde riolen, duikers en overkluisde watergangen verblijven. Bruggen en tunnels kunnen voor vleermuizen ook onderdeel uitmaken van een essentiële vliegroute.

Voor gewone dwergvleermuis en ruige dwergvleermuis zijn beperkte negatieve effecten mogelijk ten aanzien van paarverblijfplaatsen en kleine zomer- en winterverblijfplaatsen. Een kleine zomer- of winterverblijfplaats bevat tot maximaal 10 dieren van gewone dwergvleermuis en tot maximaal 5 dieren van ruige dwergvleermuis.

Voor overige functies en soorten geldt dat negatieve effecten (D-maatregelen) worden voorkomen. De locaties met kraamverblijfplaatsen en grote zomer- en winterverblijfplaatsen blijven daarmee duurzaam behouden.

Rust- en voortplantingsplaatsen alle soorten

- A** Werkzaamheden uitvoeren buiten de beschermingszone. Verstoring van vleermuizen door werkzaamheden in de directe omgeving van deze gebouwen voorkomen (zie bijlage 5).
- B** Werkzaamheden uitvoeren buiten de kwetsbare periode, binnen de beschermingszone:
- Op locaties met kraam- en/of winterverblijfplaatsen werken buiten de kwetsbare periode. De kwetsbare perioden zijn de kraamperiode van mei tot en met juli en winterrustperiode van november tot en met maart.
  - In- en uitvliegmogelijkheden blijven toegankelijk.
  - De constructie met rust- en voortplantingsplaatsen blijft behouden.
  - Er wordt gewerkt zonder apparatuur met grote geluidsbelasting wanneer vleermuizen aanwezig kunnen zijn, zie ook bijlage 5.
  - Wanneer vleermuizen aanwezig kunnen zijn, alleen werken bij daglicht. Indien donkere ruimtes zoals kunstwerken overdag moeten worden belicht, dient de verlichting voor vleermuizen te worden afgeschermd.

Gewone dwergvleermuis en ruige dwergvleermuis

- D** Bij aantoonbare noodzaak (met wettelijk belang en alternatievenafweging) is het mogelijk paarverblijfplaatsen en kleine zomer- en winterverblijfplaatsen tijdelijk aan te tasten, mits deze weer volledig worden hersteld:
- Maximaal 10% van de voor vleermuizen geschikte gebouwen en werken per CBS-buurt mag per jaar worden aangetast.
  - Minimaal een week voorafgaand aan de werkzaamheden worden gebouwen en werken natuurvrij gemaakt buiten de winterrustperiode. Zie hiervoor de Leidraad Natuurvrij maken voor gebouwbewonende soorten (RVO.nl). Hier kan van afgeweken worden bij een lange doorlooptijd van de werkzaamheden, door voorafgaand aan de winterrustperiode werende voorzieningen aan te brengen.
  - Wanneer werkzaamheden worden uitgevoerd in de kraamperiode bij een gebouw dat sterke gelijkenissen vertoont met een gebouw waar kraamverblijfplaatsen (binnen de werklocatie of directe omgeving) zijn vastgesteld³, is het nodig voorafgaand aan het natuurvrij maken één extra veldbezoek (conform het vleermuisprotocol) op aanwezigheid van kraamverblijven uit te voeren. Bij kraamverblijfplaatsen mogen geen werkzaamheden worden uitgevoerd.
  - In- en uitvliegmogelijkheden en de constructie met verblijfplaatsen worden zo snel mogelijk hersteld op dezelfde locaties als het oorspronkelijke gebruik. Wanneer andere materialen worden toegepast

---

³ Blijkt uit het uitgevoerde verkennende of nader onderzoek

dan in de oorspronkelijke situatie, dient voldaan te worden aan de 'Maatregelencatalogus beschermde soorten bij na-isolatie en renovatie van gebouwen' (RVO.nl) en het kennisdocument van de betreffende vleermuissoort.

- OF er worden permanente duurzame voorzieningen aangebracht in de buitenschil van het gebouw, waarbij de karakteristieken van de oorspronkelijke verblijfplaats en invliegopening zoveel mogelijk worden nagebootst. Zie voor aantallen, maatvoering en uitvoering de 'Maatregelencatalogus beschermde soorten bij na-isolatie en renovatie van gebouwen' en het kennisdocument van de betreffende vleermuis.
- Aanvullend geldt bij het aanbrengen van voorzieningen aan meerdere gebouwen dat er minimaal 3 verschillende typen voorzieningen binnen de werklocatie of directe omgeving dienen te worden aangebracht. Deze opgave geldt ook voor grote gebouwen (>500m² dicht gevel- en dakoppervlak). De voorzieningen hebben verschillende groottes en oriëntaties, minimale eisen hiervoor zijn:
  - o 30% van de voorzieningen bestaat uit 2 typen middelgrote ruimtes (>50.000 cm³ of 50 liter) die met elkaar verbonden zijn of 1 grote ruimte (>100.000 cm³ of 100 liter). Van belang is dat de beschikbare ruimtes verschillende klimatologische omstandigheden hebben, bijvoorbeeld door een verschil in zonoriëntatie en/of materiaalkeuze. Ook kan ervoor gekozen worden 1 grote voorziening te realiseren (>1.000 liter).
  - o Kleine vleermuiskasten (<5.500 cm³ of 5,5 liter) mogen maximaal bij 30% van het totaal aan voorzieningen worden toegepast.
- Tijdens de uitvoering van de werkzaamheden dienen in de directe omgeving (binnen 100m) van de werklocatie voldoende alternatieve paar-, zomer- en winterverblijfplaatsen beschikbaar te zijn om naar uit te wijken. Of deze dienen te worden aangebracht, zie hiervoor de 'Maatregelencatalogus beschermde soorten bij na-isolatie en renovatie van gebouwen'. De vervangende verblijfplaats kan een tijdelijk karakter hebben tot de originele locatie weer toegankelijk is.
- Voor elke verblijfplaats die wordt aangetast dienen minimaal 4 nieuwe voorzieningen te worden aangeboden. Vervangende verblijfplaatsen die worden aangebracht dienen minimaal 3 maanden voor het ongeschikt maken van de huidige verblijfplaatsen beschikbaar te zijn. De tijdelijke verblijfplaatsen in de paarperiode verwijderen en pas nadat de duurzame voorzieningen beschikbaar zijn.

Vliegroutes alle vleermuissoorten

- B** Bij aanwezigheid van essentiële vliegroutes van vleermuizen door tunnels of onder bruggen wordt in de periode van november tot en met maart gewerkt. Dit is buiten de gebruiksperiode.

- C** Werkzaamheden aan bruggen of tunnels met essentiële vliegroutes van vleermuizen kunnen in de actieve periode van deze soortgroep worden uitgevoerd wanneer:
- Er overdag wordt gewerkt.
  - In de avond/nacht een obstakelvrije doorgang (omvang door een ecologisch deskundige te bepalen), onder het plafond/brugdek toegankelijk blijft voor vleermuizen.
  - In de avond/nacht wordt gewerkt zonder apparatuur met grote geluidsbelasting wanneer soorten aanwezig zijn om verstoring te voorkomen, zie bijlage 5.
  - Aanwezige begeleidende begroeiing, richting tunnel of brug behouden.
  - Eventuele verlichting mag de functionaliteit van de essentiële vliegroute niet beperken.

4.3.3 Overige zoogdieren

De overige zoogdieren die in of direct bij gebouwen en werken voorkomen zijn steenmarters of boommarters. Zij kunnen gebruik maken van zolders, kruipruimtes, spouwmuren of ruimten onder de dakbedekkingen of schuurtjes om te rusten of hun jongen groot te brengen. In veel mindere mate kan het voorkomen dat eikelmuisen in stallen of schuurtjes overwinteren.

Voor steenmarter zijn beperkte negatieve effecten (D-maatregelen) mogelijk.

Alle soorten

- A** Bij gebouwen met rust- en voortplantingsplaatsen van steenmarter, boommarter of eikelmuis worden geen werkzaamheden uitgevoerd óf worden delen van een gebouw met rust- of voortplantingsplaatsen van deze soorten gemarkeerd en ontzien tijdens de werkzaamheden. Bij beide opties dient verstoring door werkzaamheden in de directe omgeving van deze gebouwen voorkomen te worden (zie bijlage 5).
- B** Werkzaamheden worden uitgevoerd buiten de kwetsbare voortplantingsperiode. De voortplantingsperiode van boommarter en/of steenmarter is van maart tot en met augustus en de winterrustperiode van eikelmuis is van oktober tot en met maart. Pas nadat is vastgesteld dat rust- en voortplantingsplaatsen verlaten zijn, kunnen de werkzaamheden starten.
- Bij uitvoering van werkzaamheden moet de constructie van de rust- en voortplantingsplaatsen intact en toegankelijk worden gehouden.

Steenmarter

- D** Buiten de kwetsbare periode (de voortplantingsperiode is van maart tot en met augustus) kunnen toegangen tot een rust- en voortplantingsplaats worden afgesloten en/of de rust- en voortplantingsplaats ongeschikt worden gemaakt. Hiermee kan de aanwezigheid van de steenmarter bij werkzaamheden worden voorkomen:
- Voorafgaand aan het afsluiten van de toegangen of ongeschikt maken, dient de afwezigheid door een ecologisch deskundige te worden bevestigd.
  - Bij aantasting van een rustplaats dient altijd beoordeeld te worden of de omgeving voldoende voorziet in alternatieven hierin (uitvoeren omgevingscheck), dat ook voorziet in de behoefte van de soort om op verschillende plekken te kunnen verblijven. Als de omgeving niet in voldoende alternatieven voorziet, of als er sprake is van een kraamverblijf dienen twee alternatieve verblijven te worden aangeboden in het functionele leefgebied, dit bijvoorbeeld in de vorm van een grote takkenhoop van snoeihout op een rustige plek, eventueel in combinatie met een steenmarterkast.

4.3.4 Amfibieën en reptielen

Amfibieën en reptielen (ringslang) kunnen overwinteren in vorstvrije en veelal vochtige gebouwen en kunstwerken, zoals kelders en putten.

Voor rugstreeppad zijn beperkte negatieve effecten mogelijk.

Alle soorten

- A** Werkzaamheden worden niet uitgevoerd op overwinterings- of voortplantingsplaatsen van amfibieën of reptielen. Deze delen worden gemarkeerd door of op aanwijzing van een ecologisch deskundige.
- B** Bij (delen van) gebouwen waar overwintering plaatsvindt, worden geen werkzaamheden uitgevoerd in de kwetsbare winterrustperiode. De winterrustperiode is van oktober tot en met maart. Werkzaamheden mogen niet leiden tot veranderingen in het interne klimaat en toegangen tot de ruimte waar soorten gebruik van maken mogen niet worden dicht gezet.

Rugstreeppad

- A** Bij overwinteringslocaties van rugstreeppad worden geen werkzaamheden uitgevoerd.
- B** Op locaties waar rugstreeppadden overwinteren, werkzaamheden buiten de kwetsbare periode uitvoeren en de overwinteringsmogelijkheden behouden.

De kwetsbare periode is van half oktober tot en met maart, mits dieren in het actieve seizoen afwezig zijn op de werklocatie. Anders geldt dat werkzaamheden dienen te worden uitgevoerd in de periode half augustus tot en met september en dient de werkwijze onder D te worden gevolgd.

- D** Bij aantoonbare noodzaak (met wettelijk belang en alternatievenafweging) is het mogelijk enkele overwinteringslocaties of dagrustplaatsen aan te tasten buiten de kwetsbare winterrustperiode. De winterrustperiode is van half oktober tot en met maart. Indien dieren ook aanwezig zijn op de werklocatie in de actieve periode geldt dat werkzaamheden dienen te worden uitgevoerd in de periode half augustus tot en met september.
- Indien werkzaamheden plaats vinden in de gebruikperiode en dieren aanwezig kunnen zijn: dieren tijdelijk weren met een amfibieënscherm in combinatie met vangen en verplaatsen naar geschikt leefgebied buiten de invloedssfeer van de werkzaamheden.
  - Binnen het bestaande leefgebied en buiten de invloedssfeer van de werkzaamheden dienen nieuwe mogelijkheden voor overwintering en rustplaatsen gecreëerd te worden met dezelfde omvang en kwaliteit als hetgeen wat verloren gaat, zoals een goed vergraafbare bodem van zand of hopen met stenen. Deze dienen aanwezig te zijn voordat de werkzaamheden aanvangen.

4.3.5 Planten

Voor deze categorie zijn vooral muurflora zoals beschermde varens (schubvaren, groensteelvaren en blaasvaren) en muurbloem relevant. Voor alle soorten moeten negatieve effecten worden voorkomen.

Alle soorten

- A** Ontzien van groeiplaatsen van beschermde planten. Locaties met beschermde (muur)planten markeren en abiotische omstandigheden zoals temperatuur, de hoeveelheid licht, de aanwezigheid van water, de samenstelling van de voegen of bodem handhaven.

4.4 Houtige begroeiingen

De werkzaamheden in deze categorie omvatten het (gedeeltelijk) vellen of rooien van houtige begroeiingen. Voorbeelden zijn: lanen, houtwallen, singels en (park)-bossen.

Bij deze categorie hoort tevens het aanleggen of verwijderen van ondergrondse (nuts)voorzieningen in houtige begroeiingen.

4.4.1 Algemeen zorgvuldig handelen

- De werkrichting is richting een rustige/natuurlijke locatie zodat dieren daarheen kunnen vluchten. Zorg dat voldoende dekking en schuilmogelijkheden aanwezig zijn in de richting en op de locatie waar dieren langs/naar moeten vluchten.
- Werkzaamheden vinden in eerste instantie overdag plaats om verstoring door verlichting te voorkomen.

4.4.2 Vogels

Bomen en struiken vormen een sleutelfunctie voor een groot aantal vogelsoorten: zangvogels, roofvogels, uilen, spechten, duiven, kraaien en eksters. Nestgelegenheid is aanwezig hoog in de kroon (roofvogels), in (te creëren) holtes (uilen, spechten, zangvogels) of op tal van grotere en kleinere takken. Voedsel is aanwezig in de vorm van vliegende insecten, kevers en larven, vruchten en noten. Ook bieden bomen en struiken beschutting, schuil- en slaappleatsen.

Een strikte bescherming geldt voor soorten die elk jaar terugkeren naar hetzelfde nest, en/of die elk jaar broeden in hetzelfde gebied en daarbij specifieke habitateisen hebben waarbij uitwijken naar de omgeving moeilijk is bij aantasting van de broedhabitat. Dit zijn type 1 en 2 rust- en verblijfplaatsen in bijlage 2. Sommige soorten zijn standaard jaarrond beschermd en anderen alleen als uit de omgevingscheck blijkt dat er een ecologische noodzaak bestaat voor jaarrond bescherming omdat alternatief broedhabitat ontbreekt.

Voor buizerd, havik en steenuil zijn beperkte negatieve effecten (D-maatregelen) toegestaan.

Alle soorten

- A** Bomen en struiken met nestlocaties en/of vaste rustplaatsen van vogels, en de directe leefomgeving die rust en beschutting biedt, worden gemarkeerd,

ontzien en behouden tijdens de werkzaamheden. Verstoring van broedgevallen dient voorkomen te worden, zie bijlage 5.

- B** Werkzaamheden worden uitgevoerd buiten de soortspecifieke broedperiode(n). Houtige begroeiingen met tijdelijke nesten van soorten die niet op de Rode lijst staan (zie bijlage 2) mogen buiten de broedperiode worden verwijderd wanneer er alternatieve (broed)mogelijkheden in de directe omgeving beschikbaar zijn (omgevingscheck).

Nestkolonies, roofvogels en uilen exclusief bodembroedende soorten zoals kiekendieven en velduil

Voor nesten die jaarrond worden gebruikt of waar elk jaar naar toe wordt teruggekeerd geldt dat deze functies niet mogen worden aangetast. Het gaat om nestkolonies van o.a. reigerachtigen en roek en nesten en rustlocaties van roofvogels en uilen die gebruik maken van houtige begroeiingen.

- A** Nestbomen en de directe omgeving markeren zodat deze locatie zijn functie als broed- en rustlocatie behoud. Voor ransuilen geldt het behoud van roestplaatsen in de winterperiode. Verstoring van rust- en voortplantingsplaatsen dient voorkomen te worden, zie bijlage 5.

Huismus en ringmus

- A** Hagen, muurbegroeiingen (bv. klimop) en struiken die worden gebruikt als vaste rust- en schuillocatie en daarmee een essentieel onderdeel vormen van het leefgebied, markeren en behouden. Verstoring van rust- en voortplantingsplaatsen dient voorkomen te worden, zie bijlage 5.

Steenuil

- A** Bomen die worden gebruikt als vaste rust- en voortplantingsplaats of uitkijkpost, markeren en behouden. Verstoring van broedgevallen dient voorkomen te worden zie bijlage 5.
- D** Bij aantoonbare noodzaak (met wettelijk belang en alternatievenafweging) is het mogelijk 1 rust- en/of voortplantingsplaats per gemeente per jaar op te heffen mits de rust- en voortplantingslocaties weer volledig worden hersteld en aantasting van essentieel leefgebied wordt voorkomen. Werkzaamheden worden uitgevoerd of aangevangen buiten de broedperiode welke globaal loopt van februari tot en met juli.
- Daarnaast vindt er herplant plaats met een boomsoort die in de toekomst de functie van rust- en voortplantingslocatie kan invullen.
  - Tijdelijke effecten worden opgevangen door de plaatsing van 2 steenuilen-kasten in bomen, zo mogelijk binnen het bestaande territorium als de oorspronkelijke rust- en voortplantingsplaats. Zie voor het geschikte ontwerp en locaties het kennisdocument [Steenuil](#).

De alternatieven dienen 3 maanden voor uitvoering van de werkzaamheden aanwezig te zijn i.v.m. gewinning.

- De dieren krijgen de gelegenheid de werklocatie uit eigen beweging te verlaten.

Buizerd en Havik

- A** Bomen met nesten van buizerd of havik, markeren en behouden. Verstoring van broedgevallen dient voorkomen te worden, zie bijlage 5.
- D** Bij aantoonbare noodzaak (met wettelijk belang en alternatievenafweging) is het mogelijk 1 nestlocatie per gemeente per jaar op te heffen, mits binnen het territorium voldoende alternatief broedhabitat beschikbaar is en aantasting van essentieel leefgebied wordt voorkomen:
  - Werkzaamheden worden uitgevoerd of aangevangen buiten de soortspecifieke broedperiode welke globaal loopt van februari tot en met augustus.
  - Binnen het territorium zijn voldoende alternatieve nestlocaties beschikbaar in de vorm van bestaande horsten, verlaten nesten van andere roofvogelsoorten, kraaiennesten (buizerd) of broedhabitat in de vorm van hoge bomen met stevige takconstructies.
  - Alternatieve nesten of broedhabitats bevinden zich op verstoringsvrije plaatsen, zie bijlage 5.

Zeldzame soorten of soorten die jaarlijks naar hetzelfde gebied terugkeren en/of specifieke eisen stellen aan hun broedlocaties

Nestlocaties van deze soorten kunnen een jaarrond beschermde status krijgen wanneer uit de omgevingscheck blijkt dat alternatieve broedgelegenheid onvoldoende aanwezig is en/of er impact van de werkzaamheid kan zijn op de lokale populatie.

- A** Groenelementen die een essentiële functie (tijdelijke broed- en rustgelegenheid, voedsel en dekking) vervullen en waarvoor geen alternatief in de omgeving beschikbaar is, behouden moeten blijven. Dit betreft bijvoorbeeld dikke loofbomen in gebruik als nestgelegenheid door zwarte specht. De elementen die behouden moeten blijven dienen te worden bepaald door een ecologisch deskundige.

4.4.3 Vleermuizen

Voor alle Nederlandse vleermuissoorten zijn bomen van belang in hun leefgebied. Sommige soorten gebruiken bomen als rustplaats (holtes en loshangend schors) of om hun jongen groot te brengen (holtes). Met name eik en beuk worden hiervoor gebruikt. Ook voor voedsel zijn vleermuizen afhankelijk van bomen omdat in de buurt van bomen veel vliegende insecten aanwezig zijn. Bomen zorgen ook voor beschutting tegen de wind waardoor kleinere soorten via de luwte van de bomen de voedselgebieden kunnen bereiken (vliegroutes).

Beperkte negatieve effecten (D-maatregelen) zijn mogelijk voor zomer- en paarverblijfplaatsen van gewone dwergvleermuis en ruige dwergvleermuis. Voorkomen geldt voor andere functies en alle andere soorten.

Alle soorten

- A** Bomen met geschikte holtes of spleten voor vleermuizen en bomen in de directe omgeving hiervan, worden gemarkeerd en behouden. Dit geldt ook voor houtige begroeiingen die als essentieel foerageergebied en/of essentiële vliegroute wordt gebruikt.
- B** Kapwerkzaamheden worden bij voorkeur uitgevoerd buiten de gebruiksperiodes. De beste werkperiode is globaal van half augustus tot en met oktober. De exacte periode te bepalen door een ecologisch deskundige. Hierbij blijven bomen met paar-, kraam- en/of winterverblijfplaatsen en bomen in de directe omgeving van deze verblijfplaatsen behouden.

Indien houtige begroeiingen bij een plas of watergang met essentiële foerageerfunctie of essentiële vliegroute voor vleermuizen, van belang is voor beschutting tegen wind of instraling tegen licht op het water, dan dient na verwijdering direct herplant plaats te vinden van houtige begroeiingen van minimaal 2m hoogte. De beschutting tegen de wind kan tijdelijk worden gerealiseerd door het plaatsen van schermen van 2m hoog (zie kennisdocument [gewone dwergvleermuis](#)).

Werkzaamheden nabij kraam-, winter-, zomer- of paarverblijf, essentiële vlieg- of migratieroutes en foerageergebied worden tijdens de actieve periode uitgevoerd bij daglicht. De actieve periode is globaal van maart tot en met oktober.

Kappen van een lijnvormige begroeiing die een essentiële vliegroute vormt voor vleermuizen dient gefaseerd te worden uitgevoerd, waarbij geen gaten groter dan 7 meter kunnen ontstaan. Kap kan pas plaatsvinden wanneer de nieuwe aanplant een minimale kroonbreedte heeft van 2,5 meter en de bomen minimaal 5 meter hoog zijn. Als tijdelijk alternatief voor het functio-

neren van de vliegroute kunnen schermen worden geplaatst. Zoals beschreven in het kennisdocument [Gewone dwergvleermuis](#).

Gewone dwergvleermuis en ruige dwergvleermuis

- D** Bij aantoonbare noodzaak (met wettelijk belang en alternatievenafweging) is het mogelijk een individuele boom met een paar- of zomerverblijf van ruige dwergvleermuis en gewone dwergvleermuis te verwijderen, mits dit wordt hersteld en aantasting van essentieel leefgebied wordt voorkomen. De beste werkperiode is globaal van half augustus tot en met oktober.
- In de directe omgeving van de werklocatie (bij voorkeur binnen 100m) dienen voldoende locaties voor zomer- en paarverblijfplaatsen beschikbaar te zijn om naar uit te wijken of deze dienen te worden aangebracht: Voor elke verblijfplaats die wordt aangetast, worden minimaal 4 verblijfplaatsen aangeboden in de vorm van platte, meerlaagse of bolle (alleen voor ruige dwergvleermuis) vleermuis-kasten. Dit dient te worden uitgevoerd op de wijze zoals omschreven in het kennisdocument van de betreffende soort.
  - Voor deze voorzieningen dient minimaal 3 maanden gewenningstijd in de actieve periode te worden geboden.
  - Bij de tijdelijk niet beschikbare locaties worden tijdelijk werende voorzieningen aangebracht een week voorafgaand aan de werkzaamheden (bv. Vleermuis exclusion flaps).
  - Duurzame rust- en voortplantingslocaties dienen te worden gecreëerd door een vleermuisvriendelijk beheer, waarbij actief ingezet wordt op behoud van bomen met holtes.

4.4.4 Overige zoogdieren

Een groot aantal soorten zoogdieren maakt gebruik van houtige begroeiing als onderdeel van hun leefgebied (o.a. hertachtigen en zwijnen). Het gaat om rust- en voortplantingsplaatsen in de vorm van holen in de grond (muizen, das), holtes in bomen (marterachtigen), nesten in bomen (eekhoorns) of struiken (eikelmuis/hazelmuis) of hopen van takken en stammen en/of kruidig materiaal (bever). Houtige begroeiing biedt ook beschutting en genereert voedsel.

Beperkt negatieve effecten (D-maatregelen) zijn mogelijk voor bunzing, egel, hermelijn, ondergrondse woelmuis, tweekleurige bosspitsmuis, wezel en steenmarter.

Bever, das en otter

- A** Essentiële onderdelen van het leefgebied dienen te worden ontzien. Naast burchten en holen waar dieren verblijven gaat het hier om essentiële routes die worden gebruikt en essentiële foerageergebieden. Deze essentiële onderdelen dienen te worden bepaald door een ecologisch deskundige. Voor de rust- en voortplantingsplaatsen dient door een ecologisch deskundige een beschermingszone te worden bepaald op basis van de verstoringvrije afstand, voorkomen van instortingsgevaar en functionaliteit, zie bijlage 5.
- B** Werkzaamheden worden uitgevoerd buiten de kwetsbare voortplantingsperiode. De kwetsbare periode van otter is april tot en met augustus, die van bever van mei tot en met augustus en van de das van december tot en met juni. De voortplantingsplaats blijft behouden door het aanbrengen van een beschermingszone op basis van de verstoringvrije afstand en binnen deze zone specifiek zorgvuldig handelen (o.a. velrichting is van de burcht/hol afgewend). Rondom de voortplantingsplaats blijven bomen en struiken zoveel mogelijk staan. Wissels en ingangen van de voortplantingsplaats blijven toegankelijk.

Het verwijderen van enkele bomen in essentieel leefgebied van deze soorten is toegestaan, mits voldoende dekking en voedsel aanwezig blijft.

Boommarter, bunzing, egel, hermelijn, ondergrondse woelmuis, steenmarter, tweekleurige bosspitsmuis, en wezel

- A** Essentiële onderdelen van het leefgebied worden gemarkeerd en worden ontzien. Dit betreft bomen met holtes en de directe omgeving van deze bomen, holen in de grond en houtige begroeiing die als schuilplaats, verbindingzone of foerageergebied dient. Deze essentiële onderdelen dienen te worden bepaald door een ecologisch deskundige.

Daarnaast dient een schadevrije afstand te worden gehanteerd, van de werkzaamheden tot de rust- en voortplantingsplaats van de marterachtige. De exacte afstand dient te worden bepaald door een ecologisch deskundige, bijlage 5 geldt hiervoor als richtlijn.

- B** Werkzaamheden worden uitgevoerd buiten de kwetsbare voortplantingsperiode. De voortplantingsperiode is van maart tot en met augustus.

Bomen met geschikte holen voor deze soorten worden gespaard, evenals bomen in de directe omgeving hiervan. Takkenrillen, heggen, houtwallen, mantelzoomvegetaties worden alleen weggehaald indien er voldoende essentieel leefgebied voor deze soorten aanwezig blijft. Voor egel is daarnaast van belang dat in de winterrustperiode van november tot en met maart, mogelijke overwinteringslocaties niet worden aangetast.

- D** Indien soorten niet zijn vrijgesteld en er sprake is van een aantoonbare noodzaak (met geldig belang en alternatievenafweging), is het mogelijk om een rust- en voortplantingsplaats van steenmarter, bunzing, hermelijn, wezel, egel, ondergrondse woelmuis en tweekleurige bosspitsmuis (tijdelijk) aan te tasten buiten de voortplantingsperiode. De rustplaats dient te worden hersteld. De voortplantingsperiode is globaal van maart tot en met augustus. Per situatie dient door een ecologisch deskundige te worden beoordeeld of er voldoende alternatieven in de omgeving beschikbaar zijn of dat het nodig is nieuwe schuilmogelijkheden te creëren door bijvoorbeeld de aanleg van takkenrillen. Eventueel aanwezige dieren dienen de gelegenheid te krijgen voor de werkzaamheden weg te kunnen vluchten.

Eekhoorn

- A** Essentiele onderdelen van het leefgebied worden gemarkeerd en worden ontzien. Dit betreft bomen met eekhoornnesten en belangrijke voedselbomen. De beschermingszone wordt bepaald op basis van functionaliteit en schadevrije afstand, zie hiervoor bijlage 5 als richtlijn.
- B** Werkzaamheden in de buurt van eekhoornnesten worden uitgevoerd buiten de voortplantingsperiode van eekhoorn. De voortplantingsperiode is van januari tot en met augustus. Nesten blijven behouden. Binnen de schadevrije afstand wordt specifiek zorgvuldig gehandeld (bv. Inzet 1 persoon met geluidsarm gereedschap met een beperkte aanwezigheid).
- D** Reservenesten van eekhoorn mogen alleen worden verwijderd wanneer door een ecologisch deskundige is vastgesteld dat het nest niet in gebruik is en in de omgeving voldoende alternatieve nestbomen beschikbaar zijn. Aantasting van essentieel leefgebied dient te worden voorkomen.

Eikelmuis en hazelmuis

- A** Werkzaamheden worden niet uitgevoerd in leefgebied van hazelmuis en eikelmuis. Houtige begroeiing die voor deze soorten van essentieel belang is, wordt gemarkeerd en ontzien. In leefgebied van deze soorten zijn alleen beheerwerkzaamheden toegestaan zoals verwoord in de catalogus BO (zie paragraaf 6.4.4).

Hertachtigen en zwijnen

- A** Geen werkzaamheden uitvoeren in essentiële onderdelen van het leefgebied (paar- en kraamlocaties). Deze onderdelen markeren door gebruik te maken van een beschermingszone op basis van functionaliteit (bv. Op basis van bestaande zonering van rustgebieden).
- B** In en nabij paar- en kraamlocaties werken buiten de kwetsbare periode (paar- en kraamperiode) De paarperiode van edelhert is in september en

oktober en van damhert in oktober en november. De kraamperiode, van edelhert en damhert in mei en juni en van wild zwijn in maart en april. In essentiële onderdelen van het leefgebied (zie A) werken met behoud van de functionaliteit van deze locaties. Er wordt uitsluitend bij daglicht gewerkt.

4.4.5 Amfibieën en reptielen

Het leefgebied van amfibieën bevindt zich rondom geschikt voortplantingswater. Heggen, bosjes, houtwallen bieden schuilmogelijkheden, voedsel en overwinteringsmogelijkheden. Voor reptielen is houtige begroeiing met name van belang in combinatie met open zonnige terreinen. Opslag en struiken bieden een veilig onderkomen tijdens het zonnen op open plekken en zijn tevens van belang voor de voedselvoorziening. Ook worden ruimtes tussen de wortels van bomen en struiken gebruikt als overwinteringslocatie.

Beperkte negatieve effecten (D-maatregelen) zijn mogelijk voor: Alpenwatersalamander, rugstreepdpad en ringslang.

Alle soorten

A In houtige begroeiing vinden geen werkzaamheden plaats in essentieel leefgebied van amfibieën en reptielen. Een ecologisch deskundige bepaalt de beschermingszone van deze leefgebieden, richtlijn hiervoor is bijlage 5.

B Werkzaamheden dienen te worden uitgevoerd in de periode half augustus tot en met september of het begin van de voortplanting. De voortplantingsperiode is in april en mei.

Als het geen houtige begroeiing langs het voortplantingswater betreft en de soort op de betreffende werklocatie afwezig is, mag voor amfibieën ook gewerkt worden in de voortplantingsperiode van de betrokken soort. De exacte periode dient te worden bepaald door een ecologisch deskundige.

Het gaat hierbij om het verwijderen van enkele bomen of struiken in leefgebied van amfibieën en reptielen mits voldoende dekking, schuilmogelijkheden en overwinteringsmogelijkheden voor soorten behouden blijven.

C Op essentiële winterrustlocaties in het leefgebied van beschermde amfibieën en reptielen moet in de winterrustperiode (oktober tot en met maart) de bodem intact gelaten te worden (geen beroering, bodemverdichting of stobben uitfrozen) en dienen houtrillen boomstronken en bladhopen te worden ontzien. Deze elementen dienen door of op aanwijzing van een ecologisch deskundige te worden gemarkeerd.

Ringslang

- A** Broeihopen van ringslang dienen te worden gespaard. Deze dienen te worden gemarkeerd door of op aanwijzing van een ecologisch deskundige. Ook de bomen in de directe omgeving van broeihopen dienen niet te worden gekapt, om beschutting, dekking en voedsel voor jonge ringslangen te behouden. Ook de verbinding met overig leefgebied dient in stand te worden gehouden.
- D** Opheffen van een enkele broeihop is toegestaan buiten de periode dat deze voor voortplanting of overwintering gebruikt wordt. De beste maanden voor het opheffen zijn half april tot en met half juni.

Voorafgaand aan de aantasting, dienen minimaal 2 nieuwe broeihopen te worden gerealiseerd in het leefgebied. De hoop bestaat bijvoorbeeld uit bladeren, takken en paardenmest. De broeihopen liggen altijd in de buurt van water, in of naast struweel of ruigte en een deel van de dag in de zon. De hoop is 2-3 m breed en minimaal 1 m hoog en is luchtig en vochtig.

Boomkikker

- A** In essentieel leefgebied van boomkikker worden geen werkzaamheden uitgevoerd.

Alpenwatersalamander

- D** Bij aantoonbare noodzaak (met wettelijk belang en alternatievenafweging) is het mogelijk een essentiële winterrustplaats (winterbiotoop binnen 400m vanaf een voortplantingswater) gedeeltelijk aan te tasten, mits er voldoende alternatieven zijn in de omgeving en/of de winterrustplaats weer volledig wordt hersteld. Dit te bepalen door een ecologisch deskundige.
  - Werkzaamheden starten buiten de winterrustperiode. Werken in de periode half mei tot en met september.
  - Voorafgaand aan de werkzaamheden worden aanwezige dieren door of op aanwijzing van een ecologisch deskundige gevangen en verplaatst naar geschikt leefgebied in de directe omgeving maar buiten de invloedssfeer van de werkzaamheden. Voorkomen wordt dat dieren de werklocatie betreden, eventueel in combinatie met het plaatsen en ingraven van een scherm.
  - Na uitvoering van de werkzaamheden is de werklocatie weer beschikbaar als winterrustplaats/overwinteringslocatie. De functionaliteit kan worden verbeterd door het aanbrengen van takrillen en of dood hout.

NB Aantasting van een voortplantingswater met bijbehorend landhabitat is omschreven onder 'water en oevers'.

Rugstreepad

- D** Bij aantoonbare noodzaak (met wettelijk belang en alternatievenafweging) is het mogelijk enkele overwinteringslocaties of dagrustplaatsen aan te tasten buiten de kwetsbare winterrustperiode. De winterrustperiode is van half oktober tot en met maart. Indien dieren ook aanwezig zijn op de werklocatie in de actieve periode geldt dat werkzaamheden dienen te worden uitgevoerd in de periode half augustus tot en met september.
- Indien werkzaamheden plaats vinden in de gebruikperiode en dieren aanwezig kunnen zijn: dieren tijdelijk weren met een amfibieënscherm in combinatie met vangen en verplaatsen naar geschikt leefgebied buiten de invloedssfeer van de werkzaamheden.
  - Binnen het bestaande leefgebied en buiten de invloedssfeer van de werkzaamheden dienen nieuwe mogelijkheden voor overwintering en rustplaatsen gecreëerd te worden met dezelfde omvang en kwaliteit als hetgeen wat verloren gaat, zoals een goed vergraafbare bodem van zand of hopen met stenen. Deze dienen aanwezig te zijn voordat de werkzaamheden aanvangen.

4.4.6 Vlinders

Voor veel vlindersoorten zijn bosschages en bosranden deel van het leefgebied, veelal vanwege windluwte en temperatuurbuffering, maar soms ook vanwege waardplanten (bv. eik, iep, sleedoorn) en nectarplanten. Voor sleedoornpage, eikenpage, iepenpage, grote vos, grote weerschijnvlinder, kleine ijsvogelvlinder, zijn bomen en struiken essentieel voor het voortbestaan. Eitjes worden afgezet op takken of bladeren en de rupsen voeden zich met de bladeren van de waardplant. De bijbehorende strooisellaag kan door poppen worden benut. Teunisbloempijlstaart komt voor op kruidige vegetatie in open plekken bos en wordt bij kruidige vegetatie behandeld.

Negatieve effecten op vlinders dienen te worden voorkomen. Voor sleedoornpage zijn beperkte negatieve effecten (D-maatregelen) toegestaan.

Alle soorten

- A** Bij waardplanten (bomen, struiken) met poppen, rupsen of eitjes en essentiële voedselplanten van beschermde vlinders geen werkzaamheden uitvoeren. De beschermingszone dient te worden bepaald door een ecologisch deskundige. Ook omliggende houtige vegetatie die voor windluwte en temperatuurbuffering zorgt, dient te worden gespaard.

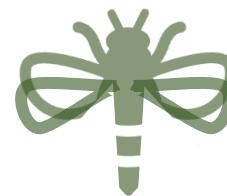
Sleedoornpage

- D** Bij aantoonbare noodzaak (met wettelijk belang en alternatievenafweging) kunnen voortplantingsplaatsen (ei afzet locaties) worden opgeheven: 1 of enkele struiken worden verplaatst of verwijderd mits in de directe omgeving (100m) voldoende geschikt sleedoornstruweel voor sleedoornpage behouden blijft (omgevingscheck). Takken met eitjes worden verplaatst naar sleedoornstruiken in de directe omgeving.

Aanvullend dient ook het leefgebied te worden verbeterd dan wel uitgebreid door nieuw sleedoornstruweel aan te planten aansluitend op het bestaande leefgebied.

4.4.7 Libellen

Bomen en struiken bieden beschutting en jachtgebied (kleinere insecten). Dit kan gaan om bomen en struiken vlak bij de oever, maar ook op grotere afstand daarvan. Bomen en struiken kunnen ook een slaapfunctie voor soorten als speerwaterjuffer en bosbeekjuffer bieden. Daarnaast kunnen wortels in de oeverzone van belang zijn als voortplantingsplek met ei-afzet, of als opgroeigebied van de larven.

Onder de gedragscode zijn alleen maatregelen voor het voorkomen van effecten mogelijk.

Alle soorten

- A** In leefgebied van libellensoorten worden geen essentiële locaties gekapt zoals begroeiing langs voortplantingswater, belangrijke foerageerlocaties of slaapplekken. Een ecologisch deskundige dient te bepalen welke elementen dit zijn.
- B** Kap van enkele bomen of struiken is toegestaan, mits voldoende schuil- en voedselmogelijkheid aanwezig blijven en de karakteristieken van de rand en de structuur van de houtige begroeiing en daarmee de functionaliteit van het voortplantingswater behouden blijft of wordt verbeterd. Werkzaamheden dienen uitgevoerd te worden in de periode oktober tot en met april, dit is buiten het vliegseizoen van libellen.

4.4.8 Kevers

Het gaat hierbij om het vliegend hert en de vermiljoenkever. Vliegend hert komt veelal voor op eiken met witrot aan de randen of open plekken in het bos en in houtwallen. De vermiljoenkever komt voor onder de schors van veelal afstervende populieren. Beide soorten zijn jaarrond aanwezig doordat de larven meerdere jaren in het hout verblijven.

- A** Behoud van (dode) bomen, takkenrillen en dood hout waar de vermiljoenkever en het vliegend hert gebruik van maken. Een ecologisch deskundige bepaalt de beschermingszone, als richtlijn hiervoor geldt bijlage 5.
- C** Staand dood hout dat om veiligheidsredenen wordt verwijderd, blijft ter plekke liggen of wordt getransporteerd naar een nabije locatie. De stam blijft functioneel voor de kevers.

4.4.9 Planten

Beschermde planten die voorkomen in houtopstanden zijn uiterst zeldzaam en komen alleen op enkele plekken in Nederland voor. Voorbeelden van dergelijke soorten zijn bosdravik, bosboterbloem, wolfskers, dennenorichis, geelgroene wespenorchis, peperboompje, steenbraam, stofzaad.

Onder de gedragscode zijn alleen maatregelen voor het voorkomen van effecten mogelijk.

Alle soorten

- A** Ontzien van groeiplaatsen van beschermde planten. Locaties met beschermde planten markeren en behoud van abiotische omstandigheden zoals temperatuur, de hoeveelheid licht, de aanwezigheid van water, de samenstelling van de bodem.

4.5 Kruidige begroeiingen en onbegroeid terrein

De werkzaamheden in deze categorie omvatten het veranderen of verwijderen van kruidige begroeiingen en ruigtes op droge (grasbermen, grasland, vaste planten) en natte locaties (plas-dras zones) en het omvormen van onbegroeid terrein, inclusief het verwijderen of omvormen van gronddepots en grondlichamen.

Tevens behoort bij deze categorie het bouwrijp maken van terreinen en het aanleggen of verwijderen van ondergrondse (nuts)voorzieningen in kruidige begroeiingen en onbegroeid terrein.

4.5.1 Algemeen zorgvuldig handelen

- Voorkomen van vestiging van soorten door bijvoorbeeld zeer regelmatig kort te maaien, het ophangen van linten, zakken, ultrasoon geluid.
- Werk rustig in één richting zodat dieren de werklocatie kunnen verlaten naar een locatie waar voldoende dekking aanwezig is en alternatief leefgebied beschikbaar is.
- Werkzaamheden vinden in eerste instantie overdag plaats om verstoring door verlichting te voorkomen. Als werkzaamheden 's nachts worden uitgevoerd, wordt enkel de werkplek verlicht en uitstraling naar de omgeving voorkomen.

4.5.2 Vogels

Bij kruidige begroeiingen en onbegroeid terrein gaat het om nestgelegenheid van groundbroeders en vogels die laag in de vegetatie broeden: rietzangers, veldleeuwerik en duinpieper, weidevogels, watervogels, steltlopers, hoenderachtigen, meeuwen of sterns en velduil. Daarnaast biedt een kruidige begroeiing foerageermogelijkheden voor een groot aantal soorten door de aanwezigheid van o.a. muizen, zaden en insecten.

Alle soorten

- A** Er worden geen werkzaamheden uitgevoerd bij nesten, rustplaatsen en essentieel foerageergebied van vogels. Bij werkzaamheden in de omgeving hiervan dient verstoring te worden voorkomen door het aanbrengen van beschermingszone op basis van verstoringvrije afstand (zie bijlage 5).

Verstoring kan deels worden voorkomen door de nestlocatie af te schermen van licht, beweging en/of geluid.

- B** Werkzaamheden uitvoeren buiten de soortspecifieke broedperiode.

Locaties met tijdelijke nesten van algemene soorten, mogen buiten de broedperiode worden omgevormd wanneer er alternatieve (broed) mogelijkheden in de directe omgeving beschikbaar zijn (uitvoeren omgevingscheck).

Zeldzame soorten, vogels die jaarlijks naar hetzelfde gebied terugkeren en/of specifieke eisen stellen aan hun broedlocaties

Nesten van deze soorten kunnen een jaarrond beschermde status krijgen wanneer uit de omgevingscheck blijkt dat alternatieve broedgelegenheid onvoldoende aanwezig is en/of er impact van de werkzaamheid kan zijn op de lokale populatie.

- A** Groenelementen die een essentiële functie (broed- en rustgelegenheid, voedsel en dekking) vervullen en waarvoor geen alternatief in de omgeving beschikbaar is, moeten behouden blijven. Dit betreft bv. een heideterrein of ruigte met (roodborst)tapuit. De elementen die behouden moeten blijven, dienen te worden bepaald door een ecologisch deskundige. Verstoring dient te worden voorkomen (zie bijlage 5).

Ooievaar

- A** Er worden geen werkzaamheden uitgevoerd rond nestpalen/nestlocaties van ooievaar. Verstoring van nesten (broedgevallen) moet worden voorkomen door het instellen van een verstoringvrije zone en daarbinnen niet werken. De verstoringvrije afstand dient te worden bepaald door een ecologisch deskundige, zie bijlage 5.

4.5.3 Vleermuizen

Voor vleermuizen kan kruidige begroeiingen een belangrijk foerageergebied zijn.

Alle soorten

- A** Er worden geen werkzaamheden uitgevoerd in essentieel foerageergebied van vleermuizen.
- B** Er worden alleen (tijdelijk) werkzaamheden verricht buiten de gebruiksperiode (bv. werken in de winterperiode en overdag). Na de werkzaamheden is het gebied weer beschikbaar als foerageergebied.

4.5.4 Overige zoogdieren

Kruidige (oever)begroeiingen vormt het leefgebied van kleine zoogdieren als (woel)muizen, (water)spitsmuizen, marterachtigen als hermelijn, wezel, steen- en boommarter, otter, das maar ook van grote zoogdieren als bever, hertachtigen en zwijn. Verblijven betreffen onder meer muizenholen en burchten van dassen en bevers. Onder onbegroeid terrein valt onder meer het strand met ligplaatsen van zeehonden.

Beperkt negatieve effecten (D-maatregel) zijn mogelijk voor bunzing, egel, hermelijn, ondergrondse woelmuis, steenmarter, tweekleurige bosspitsmuis en wezel.

Alle soorten

- A** Essentiële onderdelen van het leefgebied dienen te worden ontzien door het hanteren van een beschermingszone. Naast burchten en holen waar dieren verblijven, gaat het hier om routes die worden gebruikt en belangrijke foerageergebieden. De essentiële onderdelen, en beschermingszone op basis van functionaliteit en de verstoringvrije afstand dienen te worden bepaald door een ecologisch deskundige, zie bijlage 5.

Bunzing, egel, hermelijn, ondergrondse woelmuis, steenmarter, tweekleurige bosspitsmuis en wezel

- D** Het is mogelijk een rust- of voortplantingsplaats van steenmarter, bunzing, hermelijn, wezel, egel, ondergrondse woelmuis en tweekleurige bosspitsmuis aan te tasten buiten de voortplantingsperiode.

Indien de soort niet is vrijgesteld, dient sprake te zijn van een aantoonbare noodzaak (met wettelijk belang en alternatievenafweging) en dient de rust- en voortplantingsplaats te worden hersteld. De voortplantingsperiode is globaal van maart tot en met augustus. Per situatie dient door een ecologisch deskundige te worden beoordeeld of het nodig is nieuwe schuilmogelijkheden te creëren door bijvoorbeeld de aanleg van takkenrillen. Eventueel aanwezige dieren dienen de gelegenheid te krijgen voor de werkzaamheden weg te kunnen vluchten.

Hertachtigen en zwijnen

- A** Geen werkzaamheden uitvoeren in essentiële onderdelen van het leefgebied (paar- en kraamlocaties) en voor hertachtigen ook de vaste rustlocaties (dagin-standen). Deze onderdelen markeren door gebruik te maken van een beschermingszone op basis van functionaliteit (bv. op basis van bestaande zonering van rustgebieden).

- B** In en nabij paar- en kraamlocaties werken buiten de kwetsbare periode (paar- en kraamperiode). De paarperiode van edelhert is in september en oktober en van damhert in oktober en november. De kraamperiode is van edelhert en damhert in mei en juni en van wild zwijn in maart en april. In essentiële onderdelen van het leefgebied (paar- en kraamlocaties) werken met behoud van functionaliteit van deze locaties. Er wordt uitsluitend bij daglicht gewerkt.
- C** Voorafgaand aan de werkzaamheden aanwezige dieren op de werklocatie verontrusten zodat ze de werklocatie tijdelijk verlaten. Dit kan bijvoorbeeld door het ophangen van linten, zakken en ultrasoon geluid. Eventueel in combinatie met het lokaliseren van dieren met een drone en verplaatsen naar buiten het te bewerken areaal.

Grijze- en gewone zeehond

- A** Werkzaamheden worden niet uitgevoerd in de omgeving van ligplaatsen van zeehonden. Verontrusting door uitvoering van werkzaamheden in de omgeving dient te worden voorkomen. De afstand dient te worden bepaald door een ecologisch deskundige, zie voor richtlijn bijlage 5.

4.5.5 Amfibieën

Voor amfibieën is met name kruidige begroeiing rondom voortplantingswater van belang. Het biedt beschutting tijdens het zonnen of foerageren. Afhankelijk van de soort, het landschap en de beschikbare habitat kan kruidige begroeiing ook op grotere afstand van het voortplantingswater amfibieën een schuilplaats bieden.

Beperkte negatieve effecten (D-maatregelen) zijn mogelijk voor: rugstreeppad en Alpenwatersalamander.

Alle soorten

- A** Er vinden geen werkzaamheden plaats in essentieel leefgebied van amfibieën. Een ecologisch deskundige dient dit areaal te bepalen en de leefgebieden worden door of op zijn aanwijzing gemarkeerd. Versnippering van het leefgebied en barrièrewerking dienen te worden voorkomen.

Rugstreeppad

- D** Bij aantoonbare noodzaak (met wettelijk belang en alternatievenafweging) is het mogelijk een essentiële winterrustplaats (winterbiotoop binnen 400m vanaf een voortplantingswater) gedeeltelijk aan te tasten, mits er voldoende alternatieven zijn in de omgeving en/of de winterrustplaats weer volledig wordt hersteld. Dit te bepalen door een ecologisch deskundige.

- Werkzaamheden starten buiten de kwetsbare voortplantings- en winterrustperiode. Bij voorkeur werken in de periode half augustus tot en met september.
- Indien werkzaamheden plaats vinden in de gebruikperiode en dieren aanwezig kunnen zijn: dieren door of op aanwijzing van een ecologisch deskundige tijdelijk weren met een amfibieënscherm in combinatie met vangen en verplaatsen naar geschikt leefgebied buiten de invloedssfeer van de werkzaamheden.
- Na uitvoering van de werkzaamheden is de werklocatie weer beschikbaar als winterrustplaats of overwinteringslocatie. De functionaliteit kan worden verbeterd door het aanbrengen van takrillen en of doodhout.
- De landhabitat rondom het voortplantingswater bestaat uit een onbeschaduwde laagbegroeide vegetatie, met een vergraafbare bodem en andere schuilmogelijkheden. Er dienen locaties boven het grondwatervniveau en vorstvrij aanwezig te zijn om de winter door te brengen.

Alpenwatersalamander

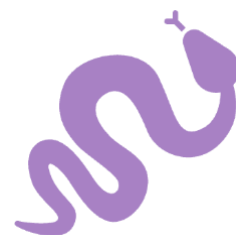
D Bij aantoonbare noodzaak (met wettelijk belang en alternatievenafweging) is het mogelijk een essentiële winterrustplaats (winterbiotoop binnen 400m vanaf een voortplantingswater) gedeeltelijk aan te tasten, mits er voldoende alternatieven zijn in de omgeving en/of de winterrustplaats weer volledig wordt hersteld. Dit te bepalen door een ecologisch deskundige. Werkzaamheden starten buiten de winterrustperiode. Werken in de periode half mei tot en met september.

- Voorafgaand aan de werkzaamheden worden aanwezige dieren door of op aanwijzing van een ecologisch deskundige gevangen en verplaatst naar geschikt leefgebied in de directe omgeving maar buiten de invloedssfeer van de werkzaamheden. Voorkomen wordt dat dieren de werklocatie betreden, eventueel in combinatie met het plaatsen en ingraven van een scherm.
- Na uitvoering van de werkzaamheden is de werklocatie weer beschikbaar als winterrustplaats of overwinteringslocatie. De functionaliteit kan worden verbeterd door het aanbrengen van hopen zand of stenen, takrillen en of dood hout.

NB Aantasting van een **voortplantingswater** met bijbehorend landhabitat is omschreven onder 'water en oevers'.

4.5.6 Reptielen

Voor reptielen gaat het om kruidige begroeiingen in de vorm van heide, schraal graslanden, pitrus en pijpenstro vegetatie in combinatie met open, zonnige terreinen. De kruidige vegetatie is van belang voor de voedselvoorziening, het zonnen op open plekken en is ook onderdeel van de voortplantings- en overwinteringsplaatsen.

Beperkte negatieve effecten (D-maatregelen) zijn mogelijk voor ringslang.

Alle soorten

- A** In kruidige begroeiingen vinden geen werkzaamheden plaats in essentieel leefgebied van reptielen. Een ecologisch deskundige dient het leefgebied te bepalen.

Ringslang

- A** Broeihopen van ringslang dienen te worden gespaard. Deze dienen te worden gemarkeerd door, of op aanwijzing van een ecologisch deskundige. Ook de directe omgeving van broeihopen dient niet te worden bewerkt, om beschutting, dekking en voedsel voor jonge ringslangen te behouden. Ook de verbinding met overige essentiële onderdelen in het leefgebied dient in stand te worden gehouden.
- D** Bij aantoonbare noodzaak (met wettelijk belang en alternatievenafweging) is het mogelijk een broeihoop aan te tasten, mits dit wordt hersteld en aantasting van essentieel leefgebied wordt voorkomen.
  - Aantasting van een broeihoop is enkel toegestaan buiten de periode dat deze voor voortplanting of overwintering gebruikt wordt. De beste maanden hiervoor zijn half april tot en met half juni.
  - Voorafgaand aan de aantasting, dienen minimaal 2 nieuwe broeihopen te worden gerealiseerd in het leefgebied. De hoop bestaat uit kruidig materiaal, bladeren, takken en paardenmest. De broeihopen liggen altijd in de buurt van water, in of naast struweel of ruigte en een deel van de dag in de zon. De hoop is 2-3m breed en minimaal 1m hoog en is luchtig en vochtig.

4.5.7 Vlinders

Het gaat hierbij om kommavlinder, veldparelmoervlinder en teunisbloempijlstaart waarbij waardplanten en voedselplanten aanwezig zijn in kruidige vegetatie. Voor de sleedoornpage, iepenpage, bruine eikenpage en kleine ijsvogel-

vlinder gaat het enkel om voedselplanten. De waardplanten vallen onder de categorie houtige begroeiing.

Voor vlinders dienen negatieve effecten te worden voorkomen.

Alle soorten

- A** Er worden geen werkzaamheden uitgevoerd in essentieel leefgebied. Een ecologisch deskundige dient te bepalen welke begroeiing van essentieel belang is voor deze soorten en behouden moeten blijven (waardplanten en nectarplanten).

4.5.8 Libellen

Kruidige begroeiingen langs oevers biedt beschutting en insecten om op te jagen. Ook gebruiken sommige soorten planten langs de oever om als imago uit te kruipen. Voor libellen dienen negatieve effecten te worden voorkomen.

Alle soorten

- A** In leefgebied van libellensoorten worden geen werkzaamheden uitgevoerd bij kruidige begroeiingen langs voortplantingswater of andere kruidige begroeiing in het leefgebied die een essentiële rol vervullen als foerageerlocatie. Een ecologisch deskundige dient te bepalen welke elementen behouden moeten blijven.
- B** In het leefgebied vegetatie niet verwijderen in de vliegtijd van libellen. De vliegtijd is globaal mei tot en met september. Verwijderen van kruidige begroeiingen mag niet leiden tot habitatverlies van soorten. Een beperkte aantasting is echter mogelijk mits voor imago's in het volgende vliegseizoen voldoende schuil- en voedselmogelijkheid aanwezig blijven en de karakteristieken van het voortplantingswater behouden blijven. Een ecologisch deskundige dient te bepalen welke kruidige begroeiing verwijderd zou kunnen worden zonder negatieve effect op genoemde libellensoorten.

4.5.9 Planten

Veel van de beschermde plantensoorten komen voor in kruidige begroeiingen. Voorbeelden zijn beschermde orchideeën en beschermde oude akkeronkruiden. Voor alle soorten dienen negatieve effecten te worden voorkomen.

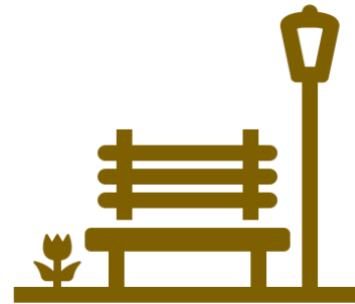
Alle soorten

- A** Ontzien van groeiplaatsen van beschermde planten. Locaties met beschermde planten markeren en behoud van abiotische omstandigheden zoals temperatuur, de hoeveelheid licht, de aanwezigheid van water en de samenstelling van de bodem.

4.6 (Half)verharding en terreinmeubilair

De werkzaamheden in deze categorie omvatten Het incidenteel of achterstallig onderhoud aan of het verwijderen van voetpaden, fietspaden en lokale wegen, en andere vormen van (half)verhardingen (ook depots). Hieronder valt ook het bijbehorende terreinmeubilair, inclusief aanleg en verwijdering van lantaarnpalen, banken, borden en verkeersregelininstallaties.

Tevens behoort bij deze categorie het aanleggen of verwijderen van ondergrondse (nuts)voorzieningen onder een (half)verharding.

4.6.1 Vogels

Bij niet in gebruik zijnde (half-)verhardingen kan sprake zijn van de aanwezigheid van broedende vogels zoals visdiefjes en scholeksters. Negatieve effecten op vogels dienen te worden voorkomen.

Alle soorten

- A** Bij terreinmeubilair met rust- of voortplantingsplaatsen van beschermde vogelsoorten worden geen werkzaamheden uitgevoerd. Deze elementen markeren en ontzien tijdens de werkzaamheden. Verstoring van broedgevallen voorkomen.
- B** Werkzaamheden worden uitgevoerd buiten de soortspecifieke broedperiode.
- B** Het gebied voor aanvang van de werkzaamheden (tijdelijk) ongeschikt te maken in de periode dat de dieren niet aanwezig zijn, zodat ze zich niet vestigen. Dit is alleen mogelijk bij tijdelijke nesten en indien er voldoende alternatieven in de omgeving aanwezig zijn.

Zeldzame soorten, vogels die jaarlijks naar hetzelfde gebied terugkeren en/of specifieke eisen stellen aan hun broedlocaties

Nesten van deze soorten kunnen een jaarrond beschermde status krijgen wanneer uit de omgevingscheck blijkt dat alternatieve broedgelegenheid onvoldoende aanwezig is en/of er impact van de werkzaamheid kan zijn op de lokale populatie.

- A** Locaties die een essentiële functie (broed- en rustgelegenheid, voedsel en dekking) vervullen en waarvoor geen alternatief in de omgeving beschikbaar is, moeten behouden blijven. Dit betreft bv. een (half)verharding gebruikt

als broedlocatie door visdief, scholekster, kleine plevier. De locaties die behouden moeten blijven dienen te worden bepaald door een ecologisch deskundige.

4.6.2 Amfibieën

Amfibieën komen met name tijdens de voorjaars- en najaarsmigratie tussen het winter- en voortplantingshabitat in aanraking met verharding. Het gaat daarbij om het oversteken van wegen, maar ook afwateringssystemen zoals rioolputten en afwateringsgoten waar dieren in terecht komen. Maatregelen zijn met name gericht op het in stand houden van voorzieningen die verkeersslachtoffers voorkomen en voorzieningen die voorkomen dat dieren in afwateringssystemen verdwijnen en het voorkomen van barrièrewerking. Rugstreppad gebruikt soms verharding ook als dagrustplaats of overwinteringslocatie. Ook kan bij plasvorming op verharde locaties voortplanting plaats vinden.

Beperkte negatieve effecten (D-maatregelen) zijn mogelijk voor de rugstreppad.

Alle soorten

- B** Op locaties met migratie van amfibieën morgen in de migratieperiode werkzaamheden geen barrière vormen voor trekkende dieren. Op deze locaties alleen overdag werken en aanwezige amfibieëntunnels en verbindingen functioneel houden.
- C** In leefgebied van beschermde amfibieën dient bij het plaatsen van nieuwe straatkolken maatregelen genomen te worden voor het voorkomen van faunaslachtoffers bijvoorbeeld door het plaatsen van uitklimvoorzieningen.

Rugstreppad

- A** Bij overwinteringslocaties van rugstreppad worden geen werkzaamheden uitgevoerd.
- B** Op locaties waar rugstreppadden overwinteren, werkzaamheden buiten de kwetsbare periode uitvoeren en de overwinteringsmogelijkheden behouden. De winterrustperiode is van half oktober tot en met maart, mits dieren in het actieve seizoen afwezig zijn op de werklocatie. Anders geldt dat werkzaamheden dienen te worden uitgevoerd in de periode half augustus tot en met september en dient de werkwijze onder D te worden gevolgd.
- D** Het is mogelijk enkele overwinteringslocaties van rugstreppad aan te tasten buiten de kwetsbare winterrustperiode. De winterrustperiode is van half oktober tot en met maart. Indien dieren ook aanwezig zijn op de werklocatie in de actieve periode geldt dat werkzaamheden dienen te worden uitgevoerd in de periode half augustus tot en met september.

- Indien werkzaamheden plaats vinden in de gebruikperiode en dieren aanwezig kunnen zijn: dieren tijdelijk weren met een amfibieënscherm in combinatie met vangen en verplaatsen naar geschikt leefgebied buiten de invloedssfeer van de werkzaamheden.
- Binnen het bestaande leefgebied en buiten de invloedssfeer van de werkzaamheden dienen nieuwe mogelijkheden voor overwintering en dagrustplaatsen gecreëerd te worden met dezelfde omvang en kwaliteit als hetgeen wat verloren gaat, zoals een goed vergraafbare bodem van zand of hopen met stenen. Deze dienen aanwezig te zijn voordat de werkzaamheden aanvangen.

4.6.3 Reptielen

Verharding zoals bijvoorbeeld wegen en fietspaden worden door reptielen regelmatig benut als zonlocatie. In gebieden waar reptielen een hoge dichtheid kennen, komen beschermde soorten soms ook op industrieterreinen voor bij betonplaten, stoeptegels en opgeslagen materiaal etc. Beperkte negatieve effecten (D-maatregelen) zijn mogelijk voor ringslang.

Alle soorten

- A** Er worden geen werkzaamheden uitgevoerd op terreinen of delen van terreinen) waar reptielen voorkomen.
- B** Op locaties waar reptielen overwinteren, werkzaamheden uitvoeren in april tot en met september, dit is buiten de kwetsbare periode. Op locaties waar voortplanting plaatsvindt de werkzaamheden in de periode september tot en met maart uitvoeren, dit is buiten de kwetsbare voortplantingsperiode. Na de werkzaamheden dient de locatie weer geschikt te zijn voor de soort en de functie.

Ringslang

- D** Op locaties waar ringslangen kunnen rusten en/of overwinteren dienen voorafgaand aan de werkzaamheden buiten de kwetsbare winterrustperiode schermen te worden geplaatst waarmee toegang tot de werklocatie voor ringslangen wordt voorkomen. De winterrustperiode is van oktober tot en met maart. Wanneer dieren reeds aanwezig zijn, dienen individuen door of op aanwijzing van een ecologisch deskundige te worden gevangen en overgeplaatst naar geschikt leefgebied in de directe omgeving of de gelegenheid worden geboden de werklocatie uit eigen beweging te verlaten. Werkzaamheden starten pas als er geen dieren meer aanwezig zijn binnen de schermen in de werklocatie.

4.6.4 Planten

Voor deze categorie zijn voornamelijk muurflora en planten die groeien op stenige plaatsen relevant. Voorbeelden zijn muurbloem, smalle raai, echte gamander en beschermd varen. Ook straatkolken of rioolputten kunnen een groeiplaats bieden aan muurflora.

Negatieve effecten op plantensoorten dienen te worden voorkomen.

Alle soorten

- A** Ontzien van groeiplaatsen van beschermde planten. Locaties met beschermde planten markeren en abiotische factoren zoals vocht en schaduw in stand houden.

4.7 Wateren en oevers

De werkzaamheden in deze categorie omvatten het (her)profileren van oevers en waterbodems, groot-schalig, incidenteel of achterstallig onderhoud en het (gedeeltelijk) dempen van open water. Voorbeelden zijn: sloten, watergangen, vijvers, poelen en grachten in beheer bij gemeenten. Ook plasdras-zones, grenzend aan het water worden tot deze categorie gerekend.

Tevens behoort bij deze categorie het aanleggen of verwijderen van (nuts)voorzieningen in of onder water.

4.7.1 Algemeen zorgvuldig handelen

Werkzaamheden vinden in eerste instantie overdag plaats om verstoring door verlichting te voorkomen. Als werkzaamheden 's nachts worden uitgevoerd, wordt enkel de werklocatie verlicht en uitstraling naar de omgeving voorkomen.

4.7.2 Vogels

Het gaat hierbij met name om de soortgroepen watervogels, steltlopers, meeuwen en sterns die in sterke mate gebonden zijn aan water. Nesten kunnen langs de oever en op het water aanwezig zijn als drijvende of verankerde constructies. Het water vormt een belangrijke voedselbron voor soorten die planten, vis en schelpdieren eten. Daarnaast vindt voor een aantal soorten ook de balts plaats op het water en kunnen grotere waterlichamen voor o.a. ganzen een functie vervullen als slaappleats.

Negatieve effecten op vogels dienen te worden voorkomen.

Alle soorten

- A** In essentieel leefgebied voor vogels worden geen werkzaamheden uitgevoerd. Verstoring van broedgevallen door werkzaamheden in de directe omgeving dient voorkomen te worden. Bijvoorbeeld door nestlocaties af te schermen van licht, beweging of geluid (zie bijlage 5).
- B** Herprofileren van waterbodems, incidenteel of achterstallig onderhoud en dempen van open water wordt uitgevoerd buiten de soortspecifieke broedperiode.

Op locaties met nesten die tijdelijk in gebruik zijn, kan de broedlocatie worden opgeheven indien er alternatieven in de omgeving zijn (inzet omgevingscheck).

Zwarte stern, witwangstern, witvleugelstern, kokmeeuw en dwergmeeuw

- A** Voor nesten van in kolonies broedende vogels, waar elk jaar naar toe wordt teruggekeerd, geldt dat deze functie behouden dient te blijven.
Dempen van waterlichamen met nestlocaties van deze soorten is niet toegestaan.
- B** Herprofilering op deze locaties mag maximaal in 50% van de watergang per jaar. De broedmogelijkheden in de vorm van nestvlotjes, krabbescheervelden of andere drijvende watervegetatie behouden.

4.7.3 Vleermuizen

Waterlichamen kunnen vliegroutes en essentieel foerageergebied van vleermuizen zijn. Er zijn soorten die sterk gebonden zijn aan water voor zoals watervleermuizen en meervleermuizen. Ook andere soorten kunnen in de beschutting van de oevervegetatie en boven het water foerageren. Het verwijderen van deze oevervegetatie kan effect hebben om het functioneren van het foerageergebied, zie hiervoor onderdeel kruidige begroeiing.

Rondom wateren zorgen rietkragen en andere oevervegetatie voor beschutting tegen de wind en hoge concentraties vliegende insecten. Met name voor soorten die afhankelijk zijn van deze locaties dienen maatregelen getroffen worden.

- A** Werkzaamheden worden niet uitgevoerd op essentiële foerageerlocaties of essentiële vliegroutes van vleermuizen.
- B** Werkzaamheden op essentiële foerageerlocaties of essentiële vliegroutes worden uitgevoerd buiten de actieve gebruikperiode. De actieve periode is van april tot en met oktober. Essentiële foerageergebieden van vleermuizen blijven hierbij behouden en vliegroutes kunnen weer functioneren na uitvoering van de werkzaamheden.
- C** Geringe aantasting van begroeiingen langs het water kan wel in de actieve periode van vleermuizen worden uitgevoerd bij daglicht, mits er voldoende (kunstmatige) beschutting of beschaduwing beschikbaar blijft. De actieve periode is van april tot en met oktober. Bijvoorbeeld door bij een watergang de oevervegetatie aan één zijde te bewerken. Hierbij geen kunstverlichting gebruiken en de (aan)vliegroute vrij van belemmeringen houden.

4.7.4 Overige zoogdieren

Er zijn diverse zoogdiersoorten die in belangrijke mate gebonden zijn aan water en de oeverzone (o.a. waterspitsmuis, noordse woelmuis, bever en otter).

Negatieve effecten dienen te worden voorkomen.

Alle soorten

- A** Essentiële onderdelen van het leefgebied dienen te worden behouden en beschermd (zie bijlage 5). Naast burchten en hollen waar dieren verblijven, gaat het hier om routes die worden gebruikt en belangrijke foerageergebieden. De essentiële onderdelen dienen te worden bepaald door een ecologisch deskundige. Versnippering van leefgebied en barrièrewerking dienen te worden voorkomen.

Waterspitsmuis

- A** Er worden geen werkzaamheden uitgevoerd in het leefgebied van de waterspitsmuis. Bepalen beschermingszone door een ecologisch deskundige.
- B** Herprofilen van waterlichamen wordt uitgevoerd buiten de kwetsbare perioden. Dit zijn voortplantingsperiode van april tot en met augustus en de winterrustperiode van december tot en met februari. Werkzaamheden ontzien de oeverzone met leefgebied van waterspitsmuis tot een meter in het natte profiel. Werkzaamheden vinden in maximaal 50% van de watergangen met leefgebied van waterspitsmuis plaats per jaar in stroken van maximaal 250 meter lengte. Er wordt geen materiaal gedeponerd in het leefgebied van deze soort.

Dempen van watergangen in het leefgebied van de waterspitsmuis is niet toegestaan.

Noordse woelmuis

- A** Essentiële onderdelen van het leefgebied dienen te worden ontzien door het hanteren van een beschermingszone. Geen opslag van materiaal en dergelijke in leefgebied van noordse woelmuis.

Bever en otter

- A** Bij essentiële onderdelen van het leefgebied van bever en otter (burcht, hol, wissels, looproutes, belangrijke foerageerlocaties) vinden geen werkzaamheden plaats. De beschermingszone(s) op basis van verstoringvrije afstand en functionaliteit dient te worden bepaald door een ecologisch deskundige, zie bijlage 5.

- B** Bij rust- en voortplantingsplaatsen worden geen werkzaamheden uitgevoerd in de kwetsbare periode. De kwetsbare periode van bever is van mei tot en met augustus en die van otter van april tot en met augustus.
- Er wordt alleen bij daglicht gewerkt en niet bij ijsgang.
  - Schade aan de rust- en voortplantingsplaatsen wordt voorkomen.
  - Verstoring wordt voorkomen.
  - Dempen van water in leefgebied van bevers en otters is niet toegestaan.
  - Wissels, zwemroutes en looproutes blijven vrij toegankelijk in de gebruikperiode en op de gebruikstijdstippen van de soort.

4.7.5 Amfibieën

Voor alle amfibieënsoorten is water van belang voor de voortplanting. Eitjes worden afgezet in tal van waterlichamen, elke soort heeft zijn eisen. Diverse soorten overwinteren echter ook in (diepere delen van) waterlichamen en maken jaarrond gebruik van de locatie.

Beperkende maatregelen (D-maatregelen) zijn mogelijk voor rugstreeppad en Alpenwatersalamander.

Alle soorten

- A** Werkzaamheden worden niet uitgevoerd in leefgebied van amfibieën.
- B** Voor soorten die overwinteren op land vinden herprofileringswerkzaamheden en achterstallig onderhoud plaats buiten de soortspecifieke voortplantingsperiode. Globaal is de geschikte werkperiode oktober tot en met februari. De exacte periode dient te worden bepaald door een ecologisch deskundige. Na afloop van de werkzaamheden is de locatie weer geschikt voor de soort (behoud functionaliteit).

Voor soorten die jaarrond in water leven vinden herprofileringswerkzaamheden buiten de kwetsbare voortplantingsperiode en winterperiode plaats. Globaal is de geschikte werkperiode september tot en met oktober.

Bij deze werkzaamheden wordt maximaal 50% van de watergang per jaar bewerkt. De herprofilering mag geen afbreuk doen aan de voortplantingsmogelijkheden van de watergang voor amfibieën. Daarvoor dienen relevante (a)biotische factoren behouden te blijven zoals aanwezigheid van ondiepe zones, afwezigheid van vis, begroeide oevers.

Er worden amfibieschermen gebruikt om te voorkomen dat soorten op de werklocatie terecht komen. Na de werkzaamheden is 100% van het leefgebied weer beschikbaar.

Alpenwatersalamander

- D** Bij aantoonbare noodzaak (met wettelijk belang en alternatievenafweging) is het mogelijk 1 voortplantingswater per gemeente per jaar aan te tasten, mits dit weer volledig wordt hersteld en aantasting van essentieel leefgebied wordt voorkomen:
- Werkzaamheden worden uitgevoerd buiten de voortplantingsperiode welke globaal loopt van februari tot en met half september.
  - Voorafgaand aan de werkzaamheden wordt een nieuw voortplantingswater aangelegd binnen bestaand leefgebied, op maximaal 400m van het oorspronkelijke voortplantingswater.
  - Dit voortplantingswater is ondiep, maar waterhoudend in de voortplantingsperiode, met flauwe oevers en vrij van vissen. De omvang is minimaal vergelijkbaar met het oorspronkelijke voortplantingswater.
  - In de omgeving van het voortplantingswater is voldoende dekking aanwezig.

Rugstreepad

- D** Bij aantoonbare noodzaak (met wettelijk belang en alternatievenafweging) is het mogelijk 1 voortplantingswater tot een maximale lengte van 500m, per deelpopulatie per jaar aan te tasten, mits dit weer volledig wordt hersteld:
- Werkzaamheden starten buiten de kwetsbare voortplantingsperiode. Bij voorkeur werken in de periode half augustus tot en met september.
  - Indien werkzaamheden plaatsvinden in de gebruikperiode en dieren aanwezig kunnen zijn: dieren tijdelijk weren met een amfibieënscherm in combinatie met vangen en verplaatsen naar geschikt leefgebied buiten de invloedssfeer van de werkzaamheden.
  - Voorafgaand aan de werkzaamheden wordt een nieuw voortplantingswater aangelegd binnen bestaand leefgebied, op maximaal 400m van het oorspronkelijke voortplantingswater.
  - Dit voortplantingswater is ondiep, maar waterhoudend in de voortplantingsperiode, met flauwe oevers en vrij van vissen. De omvang is minimaal vergelijkbaar met het oorspronkelijke voortplantingswater.
  - De landhabitat rondom het voortplantingswater bestaat uit een onbeschaduwde laagbegroeide vegetatie, met een vergraafbare bodem en andere schuilmogelijkheden. Er dienen locaties boven het grondwater-niveau en vorstvrij aanwezig te zijn om de winter door te brengen.

4.7.6 Reptielen

Voor adder, gladde slang, hazelworm, levendbarende hagedis en ringslang zijn oeverzones en vochtige randzones relevant als foerageergebied, rust- en zonlocaties. Voor ringslang is de oever tevens een voortplantingslocatie (bij aanwezigheid van broeilocaties).

Negatieve effecten op reptielen dienen te worden voorkomen.

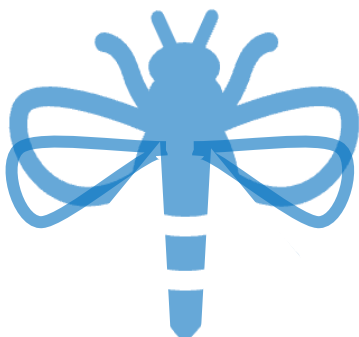
Alle soorten

- A** Oevers welke worden gebruikt als zon- en rustlocatie of in gebruik zijn als voortplantingsbiotoop worden bepaald door een ecologisch deskundige. Op basis van functionaliteit en verstoringvrije afstand wordt een beschermingszone gehanteerd. Werkzaamheden alleen buiten deze zone uitvoeren.
- B** Werkzaamheden worden bij voorkeur uitgevoerd in de winterrustperiode. De winterrustperiode is van oktober tot en met maart. Werkzaamheden in de actieve periode (buiten de winterrust) zijn toegestaan als voortplantingslocaties ontbreken en als er sprake is van niet essentieel leefgebied. Bodemmateriaal op de niet gemarkeerde oevers deponeren. Reptielen moeten de gelegenheid krijgen uit eigen beweging de werklocatie te verlaten. Materiaal, voertuigen en bodemmateriaal worden niet op oevers waar reptielen voorkomen gedeponeerd.

Ringslang

- A** Broeihopen van ringslang dienen te worden gespaard. Deze dienen te worden gemarkeerd door een ecologisch deskundige. Ook de directe omgeving van broeihopen niet bewerken, om beschutting, dekking en voedsel voor jonge ringslangen te behouden en de verbinding met overig leefgebied in stand houden.
- D** Bij aantoonbare noodzaak (met wettelijk belang en alternatievenafweging) is het mogelijk een broeihoop aan te tasten, mits dit wordt hersteld en aantasting van essentieel leefgebied wordt voorkomen:
  - Aantasting van een broeihoop is enkel toegestaan buiten de periode dat deze voor voortplanting of overwintering gebruikt wordt. De beste maanden hiervoor zijn half april tot en met half juni.
  - Voorafgaand aan de aantasting, dienen minimaal 2 nieuwe broeihopen te worden gerealiseerd in het leefgebied. De hoop bestaat uit kruidig materiaal, bladeren, takken en paardenmest. De broeihopen liggen altijd in de buurt van water, in of naast struweel of ruigte en een deel van de dag in de zon. De hoop is 2-3m breed en minimaal 1m hoog en is luchtig en vochtig.

4.7.7 Libellen

Open water is voor libellen cruciaal voor de voortplanting: als ei-afzetplek en als leefgebied voor de larven. Het uitkruipen van de imago's vindt plaats in de oevervegetatie. Daarnaast zijn met name volwassen waterjuffers gebonden aan het leefgebied boven en rondom open water. De sliblaag is van belang voor overwintering van de larven. Voorbeelden van te beschermen soorten zijn: gevlekte glanslibel, Kempense heidelibel, gevlekte witsnuitlibel, groene glazenmaker, noordse winterjuffer.

Negatieve effecten op libellensoorten dienen te worden voorkomen.

Alle soorten

- A** Essentieel leefgebied wordt bepaald door een ecologisch deskundige. Op basis van functionaliteit wordt een beschermingszone gehanteerd. Werkzaamheden worden alleen buiten deze zone uitgevoerd.

4.7.8 Kevers

Het gaat hierbij om de gestreepte waterroofkever. De gestreepte waterroofkever kan voorkomen in onbeschaduwde, stilstaande of licht stromende wateren met een goed ontwikkelde onderwatervegetatie zonder kroos. Volwassen dieren zijn jaarrond in het water aanwezig. Boven het water uitstekende oevervegetatie is van belang voor de ei-afzet. Een goed ontwikkelde oeverzone boven de waterlijn is van belang voor verpoping. Volwassen dieren overwinteren in de sliblaag. Ook de oeverzone is van belang voor de gestreepte waterroofkever in de periode mei – juli. Verpoping vindt plaats in een holletje op het overtalud.

Negatieve effecten op deze soort dienen te worden voorkomen. Dempnen is niet toegestaan in leefgebied van gestreepte waterroofkever.

Gestreepte waterroofkever

- A** In het leefgebied van de gestreepte waterroofkever worden geen werkzaamheden uitgevoerd.
- B** Werkzaamheden in het overtalud worden niet uitgevoerd in de kwetsbare periode in verband met verpoping. De kwetsbare periode is van mei tot en met juli. Bij aanleg of vervanging van oeverconstructie in het leefgebied van

de gestreepte waterroofkever dient het volgende voortplantingsseizoen de oeverzone te zijn hersteld of nieuw zijn aangelegd, inclusief benodigde oevervegetatie. Dit dient te worden begeleid door een ecologisch deskundige.

4.7.9 Vissen

Onder de Wet natuurbescherming zijn een aantal soorten beschermd die met name gerelateerd zijn aan snelstromend water of beken: beekdonderpad, beekprik, elrits, gestippelde alver en kwabaal. Kwabaal komt ook in meren voor. Ondiepe warme delen zijn veelal van belang voor de voortplanting. Stenen en grind op de bodem worden benut voor de voortplanting. Aanwezigheid van slib en detritus-banken is van belang voor het opgroeien van de larven van beekprik. De grote modderkruiper komt voor in (deels) verlandende sloten met een goed ontwikkelde vegetatie.

Negatieve effecten op deze soorten dienen te worden voorkomen.

Alle soorten

- A** In essentieel leefgebied van beschermde vissoorten worden geen werkzaamheden uitgevoerd.

4.7.10 Weekdieren

Het gaat hierbij om de platte schijfhoren. De platte schijfhoren leeft vooral in vrijwel stilstaande of zwak stromende wateren met een rijke onderwatervegetatie in het veenweidegebied. Draadwier lijkt van belang voor de ei-afzetting. Grotere volwassen dieren worden ook vaak op andere waterplanten gevonden. In de winter zakken de schelpdieren samen met de waterplanten naar de bodem.

Negatieve effecten op deze soorten dienen te worden voorkomen.

Platte schijfhoren

- A** Er worden geen werkzaamheden uitgevoerd in leefgebied van platte schijfhoren.
- C** Voor het gefaseerd vervangen of aanleggen van oevers geldt: maximaal 25% van het leefgebied is werklocatie. Voorafgaand aan de werkzaamheden worden waterplanten met platte schijfhoren door of op aanwijzing van een ecologisch deskundige verplaatst naar geschikt leefgebied buiten de invloedzone van de werkzaamheden. Na de werkzaamheden is weer 100% van het leefgebied beschikbaar.

4.7.11 Planten

In het water gaat het om drijvende waterweegbree. Drijvende waterweegbree groeit in uiteenlopende stilstaande of zwak stromende wateren, ondergedoken of op de oever. De soort heeft baat bij locaties met kale bodems en locaties die niet snel dichtgroeien. Ook op oevers kunnen beschermde plantensoorten voorkomen. Voor alle plantensoorten dienen negatieve effecten te worden voorkomen

Drijvende waterweegbree

- A** Ontzien van groeiplaatsen van beschermde planten. Locaties met beschermde planten markeren en abiotische factoren zoals vocht en schaduw in stand houden.

Deel II BESTENDIG BEHEER of ONDERHOUD (BB)

5. WERKPROCES

Bestendig beheer of onderhoud

5.1 Gehele beheerproces

Bij het voorbereiden en realiseren van bestendig beheer of onderhoud (BB) voor en door gemeenten hebben diverse organisaties en diensten van organisaties een rol. Het werkproces kan worden opgedeeld in een aantal fasen. Deze gedragscode geeft invulling aan het aantoonbaar zorgvuldig handelen gedurende het totale werkproces: van voorbereiding tot en met realisatie van de beheerwerkzaamheden. Wie, welke stappen uitvoert hangt af van de taakverdeling of het tussen bepaalde partijen opgestelde opdracht of contract.

De rode draad in het werkproces is dat er tijdens elke stap aantoonbaar zorgvuldig wordt gehandeld en dat informatie op een juiste en volledige wijze wordt overgedragen. Het betreft de volgende onderdelen:

1. Wel of geen gedragscode? (zie § 5.2).
2. Toetsen aan verbodsbepalingen (zie § 5.3).
3. Uitwerken zorgvuldig handelen (zie § 5.4).
4. Zorgvuldig realiseren (zie § 5.5).
5. Omgang met calamiteiten (zie § 5.6).

In de paragrafen hierna wordt elk onderdeel uitgewerkt.

5.2 Wel of geen gedragscode?

Het doorlopen van checklist I geeft antwoord op de vraag of inzet van de gedragscode mogelijk is. De resultaten van de drie stappen uit checklist I dienen te worden opgenomen in het contractdossier.

Voor checklist I is **volledige en actuele soortinformatie** van de werklocatie noodzakelijk. Dit is inclusief de omgeving van de werklocatie, tot zover de invloed⁴ van de werkzaamheden op aanwezige soorten merkbaar is. Hiervoor is nodig:

- Soortinformatie die niet ouder is dan 3 jaar voor vogels en habitatrictlijnsoorten en niet ouder dan 5 jaar voor overige soorten.
- Inzicht in de exacte locaties van rust- en voortplantingsplaatsen.
- Inzicht in de functionaliteit van de werklocatie als essentieel leefgebied.

---

⁴ Inventariseer de omgeving tot zover er geen invloed (bv. geluid, trilling) van de werkzaamheden meer merkbaar is

Aandachtspunten bij het verzamelen van soortinformatie zijn:

- Informatie over aanwezige beschermde soorten zijn beschikbaar van het volledige beheerareaal of ten minste het bepaalde areaal waar wordt gewerkt.
- Informatiebronnen zoals de Nationale Databank Flora en Fauna (NDFF) of een eigen databank met soortinformatie kunnen worden gebruikt.
- Een ecologisch deskundige bepaalt of de soortinformatie actueel en volledig is.
- Indien soortinformatie niet beschikbaar is of onvolkomenheden bevat, dient er te worden geïnventariseerd. Het vaststellen of het uitsluiten van soorten op een werklocatie dient volgens geldende protocollen en BIJ12 kennisdocumenten plaats te vinden (indien deze beschikbaar zijn voor de soort). Voor soorten waar geen protocol of kennisdocument beschikbaar is, bepaalt een ecologisch deskundige de inventarisatiemethode(n). De gedragscode geeft hiervoor richtlijnen (zie bijlage 4). De specifieke werkwijze wordt vastgelegd in de rapportage.

BB-checklist I – Wel of geen gedragscode?

Stap 1. Verzamelen van informatie

Werkinformatie

Wat zijn de kenmerken van het werk?

- Wat is de werklocatie en de beheergrens inclusief aan- en afvoerroutes, depots e.d.?
- Wat is de bestaande situatie op de werklocatie?
- Welke werkzaamheden dienen te worden uitgevoerd?
- Waar is de onderhoudscyclus in vastgelegd (bv. in beheersysteem)?
- Wat is de aanleiding voor het werk, is er sprake van wettelijke belang?
- Wat is de planning en welke vaste data gelden?

Soortinformatie

- Zijn er (vaste) rust- en voortplantingsplaatsen en/of essentiële leefgebieden van wettelijk beschermde soorten aanwezig op de werklocatie en/of binnen invloedszone van de werkzaamheden (zie § 5.2 voor de wijze van inventariseren)?
  - ⇒ Is het antwoord ja, ga naar stap 2.
  - ⇒ Is het antwoord nee, dan is soortbescherming geen randvoorwaarde voor het werk. Inzetten van de gedragscode is niet nodig. De algemene zorgplicht blijft wel van kracht.

Stap 2. Toetsen aan verbodsbepalingen

- Confronteer werkinformatie met soortinformatie: welke verboden worden er (mogelijk) overtreden (zie § 5.3)? Controleer ook rijks of provinciaal vrijgestelde soorten
  - ⇒ Wel een (mogelijke) overtreding: ga naar stap 3.
  - ⇒ Geen overtreding: soortbescherming is geen randvoorwaarde voor het werk. Inzetten van de gedragscode is niet nodig. De algemene zorgplicht blijft wel van kracht.

Stap 3. Uitwerken zorgvuldig handelen

- Werk het zorgvuldig handelen uit conform § 5.4.
- Neem de uitkomsten van alle stappen op in het contractdossier.

5.3 Toetsen aan verbodsbepalingen

Wanneer worden er (mogelijk) verboden overtreden?

- Er zijn rust- en voortplantingsplaatsen of essentieel leefgebied aanwezig op de werklocatie en daarmee kans op een overtreding van de verboden: doden van individuen, verstoren en beschadigen rust- en voortplantingsplaatsen.
- Er zijn rust- en voortplantingsplaatsen aanwezig buiten de werklocatie en binnen de invloedzone van de uit te voeren werkzaamheden en daarmee kans op een overtreding van het verbod verstoren.

BB-checklist II – Uitwerking zorgvuldig handelen

Stap 1. Bepalen gebruik, functionaliteitszones en leefgebied

Op basis van de soort, de locatie en de werkzaamheden wordt door een deskundige (zie § 2.3) per rust- en voortplantingsplaats en/of leefgebied de verstoringsvrije afstanden, de kwetsbare periode en functionaliteitszone bepaald (zie § 5.4.1, § 5.4.2 en § 5.4.2).

Stap 2. Schade voorkomen of beperken

1. Overtreding voorkomen

De werkzaamheden zo aanpassen dat er geen verboden worden overtreden:

- Buiten de verstoringsvrije afstand werken.
- Buiten de functionaliteitszone werken.
- Buiten essentieel leefgebied werken.
- Buiten de soort specifieke kwetsbare periode werken.

De werkwijze uitwerken in het ecologisch werkprotocol op basis van de maatregelencatalogus BB (zie hoofdstuk 6).

Indien dit niet mogelijk is, stap 2 uitwerken. Dit kan alleen op basis van noodzaak (o.a. een wettelijk belang, zie § 2.2.3).

2. Overtreding beperken (uitsluitend mogelijk o.b.v. belang)

De werkzaamheden zo aanpassen dat er in beperkte mate verboden worden overtreden; bijvoorbeeld door:

- Binnen de functionaliteitszone werken buiten de gebruikersperiode.
- Binnen een deel van het essentieel leefgebied werken.
- Op zorgvuldig wijze binnen de soortspecifieke kwetsbare periode werken.

Dit uitwerken in het onderdeel specifiek zorgvuldig handelen in het ecologisch werkprotocol op basis van de maatregelencatalogus BB (zie hoofdstuk 6).

5.4 Uitwerken zorgvuldig handelen

Het uitgangspunt voor dit onderdeel is dat er (mogelijk) verboden overtreden worden. Hiervoor dient checklist II doorlopen te worden. Checklist II beschrijft het gedrag en de maatregelen om in eerste instantie overtredingen te voorkomen. Indien dit aantoonbaar niet mogelijk is **EN** er geldt een noodzaak (o.a. wettelijk belang) dan mag er in tweede instantie schade worden beperkt.

5.4.1 Bepalen verstoringsvrije afstand

De verstoringsvrije afstand is de minimale afstand tussen werkzaamheden en een rust- en voortplantingsplaats waarbij er geen verstoring plaatsvindt. De werktechniek is hierbij zeer bepalend (bv. inzet bladblazer of bladhark).

Het is alleen noodzakelijk de verstoringsvrije afstand te bepalen wanneer een soort een Europese beschermingsstatus heeft en gebruik maakt van de rust- en voortplantingsplaats en/of het leefgebied in de periode dat er werkzaamheden worden uitgevoerd. De verstoringsvrije afstand dient te worden bepaald door een ecologisch deskundige.

Soorten zijn veelal gewend aan een bepaalde omvang van geluid, licht en trilling. De bestaande situatie, voorafgaand aan de werkzaamheden, is dan ook maatgevend voor de werkmethoden en werkafstanden tot een rust- en voortplantingsplaats. Daarom is het noodzakelijk om verstoringsvrije afstand(en) te bepalen door een ecologisch deskundige. Bijlage 5 geeft richtlijnen en criteria voor het bepalen van deze afstand(en). De wijze waarop de verstoringsvrije afstand(en) zijn bepaald met onderbouwing opnemen in het ecologisch werkprotocol.

Bij verplaatsende werkzaamheden is er op basis van de verstoringsvrije afstand sprake van een invloedzone.

Het zorgvuldig handelen binnen de verstoringsvrije afstand maakt deel uit van de verdere uitwerking.

5.4.2 Bepalen kwetsbare gebruiksperiode

Bij veel soorten is er sprake van een duidelijk aanwijsbare rust- en voortplantingsplaats (bv. groeiplaats, nest, hol, hoop of holte). Voor elke rust- en voortplantingsplaats geldt een soortspecifieke gebruiksperiode. Binnen die gebruiksperiode kan nog een kwetsbare periode gelden.

Er kunnen drie typen gebruik van rust- en voortplantingsplaatsen worden onderscheiden:

- 1. Vaste rust- en voortplantingsplaatsen, jaarrond in gebruik:** De soort is jaarrond aanwezig, er geldt dan ook jaarrond zorgvuldig handelen. De kwetsbare perioden zijn de perioden van voortplanting, winterrust, bloei en zaadzetting.
- 2. Vaste rust- en voortplantingsplaatsen, tijdelijk in gebruik:** De soort keert na een bepaalde afwezigheid weer terug op dezelfde plek en maakt veelal ook gebruik van dezelfde verblijfplaats. De kwetsbare periode geldt indien de soort aanwezig is. Het betreft de voortplantingsperiode of rustperiode.
- 3. Tijdelijke rust- en voortplantingsplaatsen:** Er geldt alleen een kwetsbare periode als de soort de rust- en voortplantingsplaats in gebruik heeft.

Per soort en type rust- en voortplantingsplaats dient de specifieke kwetsbare periode bepaald te worden door een ecologisch deskundige (zie § 2.3). Vogels kunnen ook voor of na de aangegeven periode broeden, een ecologisch deskundige stelt vast of er sprake is van een broedgeval.

Een soort kan gebruik maken van de werklocatie zonder dat er sprake is van een aanwijsbare rust- en voortplantingsplaats; dan is het (een deel van het) leefgebied. Binnen dat leefgebied kunnen bepaalde essentiële delen in een bepaalde periode kwetsbaar zijn (bv. voedselbiotoop, overwinteringsbiotoop of voortplantingsbiotoop).

5.4.3 Bepalen functionaliteitszones

Voor vaste rust- en voortplantingsplaatsen (zowel jaarrond in gebruik als tijdelijk in gebruik) geldt als uitgangspunt het behouden en functioneel houden van de rust- en voortplantingsplaats. Het betreft de noodzakelijke behoeften binnen de soortspecifieke actieradius. Dit is de functionaliteitszone.

Voor tijdelijke rust- en voortplantingsplaatsen is deze bepaling alleen noodzakelijk indien er binnen de kwetsbare gebruikperiode van de rust- en voortplantingsplaats wordt gewerkt.

Voorbeelden zijn:

- In- en uitvliegruimte, in- en uitloopruimte of in- en uitzwemruimte. Bijvoorbeeld deel van het water in de watergang met de toegang tot de beverburcht en verbinding met de foerageerlocatie(s).
- Een constant leefklimaat in en nabij de rust- en voortplantingsplaats. Bijvoorbeeld plek met bezonning van de oever met kikkerdril.

- Beschikbaarheid van noodzakelijke bouwstoffen voor het maken en onderhouden van de voortplantingsplaats. Bijvoorbeeld natte klei voor zwaluwen nabij de nestlocatie, inclusief vrije vliegroute.
- Beschikbaarheid van voedsel voor het continue voeden van de jongen. Bijvoorbeeld voor vleermuizen bestaat de zone uit de kraamkamer, de foerageerlocatie en de route tussen beide locaties.

Op basis van de soort en de bestaande situatie wordt door een ecologisch deskundige (zie § 2.3) per rust- en voortplantingsplaats de omvang van de functionaliteitszone bepaald.

Indien er beschermde soorten op of nabij de werklocatie leven, zonder aanwijsbare rust- en voortplantingsplaatsen, is er alleen sprake van een leefgebied (bv. vissen in het grachtenstelsel). Ten behoeve van het behoud van deze soorten dient het essentieel leefgebied op en nabij de werklocatie in kaart te worden gebracht. Dit betreft de begrenzing en eventueel een opdeling in specifieke biotopen per kwetsbare perioden (bv. overwinteringsbiotoop en voortplantingsbiotoop). Binnen het leefgebied kan schade voorkomen of beperkt worden door te faseren en/of te geleiden (met tijdelijke voorzieningen) met behoud van de functionaliteit van de werklocatie als leefgebied. Dit is nader uitgewerkt in de maatregelencatalogus.

5.4.4 Opstellen ecologisch werkprotocol

Het ecologisch werkprotocol vormt de opdrachtspecifieke uitwerking van de gedragscode. Het ecologisch werkprotocol wordt opgesteld aan de hand van het format uit checklist III.

Gedurende de werkvoorbereiding wordt er een ecologisch werkprotocol op hoofdlijnen opgesteld op basis van voorgaande paragrafen.

Voorafgaand aan de start van de werkzaamheden wordt dit ecologisch werkprotocol verder uitgewerkt met technische specificaties voor de realisatie. Hoofdstuk 6 vormt hiervoor de basis.

BB-checklist III - Format ecologisch werkprotocol

---

1. Algemene werkbeschrijving

Omschrijving contract waar dit ecologisch werkprotocol bij hoort.

2. Risicoanalyse

Verzamelen en ordenen informatie:

- Werklocatie en werkgrens.
- Werkzaamheden.
- Wettelijk belang(en).
- Planning.
- Soortinformatie.

Welke flora en fauna risico's gelden op basis van het combineren van de werkinformatie met de locatie, soortinformatie en planning?

- Welke verboden kunnen overtreden worden?
- Conclusie: Is het werk uitvoerbaar middels voorkomen of beperken?

3. Risicomangement

Deskundig handelen

- Inzet deskundig personeel (aantoonbaar).
- Wanneer werkinstructies: overdracht informatie en werkwijze.

Zorgvuldig handelen

- Algemeen zorgvuldig handelen:
  - o Controle informatie in het veld.
  - o Planning.
  - o Werkwijze: werkrichting/werktechniek/fasering.
  - o Geluid, trilling en licht.
  - o Menselijke aanwezigheid.
  - o Omgang met vrijkomende materialen.
- Specifiek zorgvuldig handelen:
  - o Omgang met individuen, rust- en voortplantingsplaatsen en leefgebied. Uitwerken voorkomen en/of beperken o.b.v. maatregelencatalogus.

4. Verzamelen en uitwisselen gegevens

- Controle actualiteit soortgegevens.
- Format voor overdracht soortgegevens.
- Overdrachtmomenten.

5. Communicatie

- Taakverdeling: wie communiceert over wat aan wie?
- Overlegmomenten, bijwoonpunten/veldcontroles.
- (Eind)evaluatie.

5.5 Zorgvuldig realiseren

De realisatie dient aantoonbaar conform het ecologisch werkprotocol plaats te vinden. Hiervoor gelden de volgende aandachtspunten:

- Deze gedragscode en het bijbehorende ecologisch werkprotocol inclusief bijlage zijn aanwezig op de werklocatie (opgenomen in het contractdossier)
- Er wordt aantoonbaar conform het ecologisch werkprotocol gewerkt en medewerkers krijgen werkinstructies op basis van het ecologisch werkprotocol.
- Het ecologisch werkprotocol is actueel: mutaties in de aanpak worden verwerkt in het ecologisch werkprotocol op basis van overleg tussen betrokken partijen.
- Na afronding van de werkzaamheden worden tijdelijke voorzieningen zoals markeringen verwijderd.
- Na afronding wordt het ecologisch werkprotocol geëvalueerd.
- Het contractdossier wordt minimaal vijf jaar gearhiveerd.

5.6 Omgaan met calamiteiten

Een calamiteit betreft een onvoorziene gebeurtenis die actie vereist vanwege een acuut risico voor de volksgezondheid of openbare veiligheid. Voorbeelden van situaties zijn acute of dreigende wateroverlast, overstroming, stormen, droogte of waterverontreiniging of de noodzakelijke inzet van een waterberging. In die gevallen kunnen de voorschriften uit deze gedragscode mogelijk niet worden opgevolgd. Dergelijke calamiteiten vallen buiten de vrijstelling van de gedragscode.

In minder acute situaties waarbij niettemin de veiligheid van mensen, gebouwen, installaties of kunstwerken in gevaar is, wordt onmiddellijk met een ecologisch deskundige overlegt over de werkwijze die in die situatie het meeste recht doet aan de bescherming van aanwezige juridisch beschermde soort(en).

Vervolgens vindt er een afweging plaats van het advies in de context van het incident en wordt op basis daarvan gehandeld. Het advies, de genomen maatregelen en de eventuele effecten op beschermde soorten worden in het contractdossier gedocumenteerd. Voor zover mogelijk wordt de calamiteit, de gevolgen voor rust- en voorplantingsplaatsen en de werkwijze met beelden vastgelegd zodat het zorgvuldig handelen kan worden aangetoond.

VOORBEELD 2, Bestendig beheer

Snoeien houtige begroeiing

1. **Werkzaamheden:** Snoeien van de randen van houtige begroeiing in het kader van veilig gebruik van de aangrenzende weg en het open en toegankelijk houden van het schouwpad en de naastliggende hoofdwatergang. Er is soortinformatie nodig vanaf 20m de rand van de begroeiing.
2. **Werklocatie:** randzone beplanting en aangrenzende weg (deels) en schouwpad langs watergang.
3. **Planning:** oktober met een doorlooptijd van 1 week.
4. **Belang:** openbare veiligheid.
5. Aangetroffen **rust- en voortplantingsplaatsen** binnen 20m zone:
  - Beverburcht op oever aan het einde van het schouwpad op 20m.
  - Buizerdhorst in kern van houtige beplanting (10m vanaf de rand).
6. **Gebruik** en functionaliteitszones in uitvoeringsperiode:
  - Beverburcht: jaarrond in gebruik, oktober is geen kwetsbare periode. Toegang tot beplanting vanaf de burcht en ingang burcht vanuit water bepalen de functionaliteit.
  - Buizerdhorst: oktober is buiten de gebruikperiode.
7. Mogelijke **risico's** zijn: beschadigen beverburcht en/of buizerdhorst en verstoren bever. Bij beide verblijfplaatsen kan het risico voorkomen worden. In verband met het belang veiligheid wordt verstoring van de bever beperkt.
8. **Verstoringsvrije afstand:** 20m vanuit werklocatie o.b.v. van werken in handkracht (met accuzaag en accu stokzaag). De afstand is bepaald door een ecologisch deskundige op basis van de verstoringgevoeligheid van de bever, het bestaande gebruik van de locatie en de werktechniek.
9. Uitwerken **zorgvuldig handelen** volgens de categorie houtige begroeiing en oever uit de maatregelencatalogus:
  - Buizerdhorst: hanteren tijdelijke beschermingszone zodat horst en horstboom niet worden beschadigd door het aanbrengen van markerlint op 10m rond de horstboom. Niet werken in deze zone.
  - Beverburcht: hanteren tijdelijke beschermingszone van 20m rondom burcht tijdens werkzaamheden (markeren met lint). Naar de zone toewerken in verband met gewenning. Binnen de zone snoeit 1 persoon, overdag, gevaarlijke takken weg met accuzaag. Takken buiten beschermingszone verwerken tot takkenril.
  - Na de werkzaamheden de markeringen verwijderen.

6. MAATREGELEN

Bestendig beheer of onderhoud

6.1 Gebruik maatregelencatalogus

Per categorie en soortgroep zijn in § 6.3 tot en met § 6.7 maatregelen uitgewerkt om zorgvuldig om te gaan met aanwezige beschermde flora en fauna. De maatregelencatalogus bestaat uit de volgende categorieën:

1. Gebouwen en werken, zie § 6.3.

2. Houtige begroeiingen, zie § 6.4.

3. Kruidige begroeiingen en onbegroeid terrein, zie § 6.5.

4. (Half)verhardingen en terreinmeubilair, § 6.6.

5. Wateren en oevers, zie § 6.7.

Op basis van hoofdstuk 5 is al een groot deel van het zorgvuldig handelen uitgewerkt in een ecologisch werkprotocol, het betreft de volgende onderdelen:

- A. Uit te voeren werkzaamheden.
- B. Omvang van de werklocatie: beheergrens en werkgrenzen.
- C. Uitvoeringsperiode en planning.
- D. Wettelijk belang.
- E. Aanwezigheid van rust- en voortplantingsplaatsen en essentieel leefgebied op de werklocatie en binnen invloedszone van de werkzaamheden.
- F. Gebruik en functionaliteitszone per rust- en voortplantingsplaats.
- G. Verstoringvrije afstand tussen werkzaamheden, en rust- en voortplantingsplaatsen, werkwijze en werktechniek.
- H. Voorkomen van mogelijke overtredingen door het aanpassen van de werkwijze en/of planning waardoor buiten de kwetsbare locaties en/of kwetsbare periode(n) wordt gewerkt.

Vervolgens wordt in het ecologisch werkprotocol nader uitgewerkt op basis van de maatregelencatalogus:

- I. Bepaal uit welke categorie(en) de werklocatie bestaat. De focus ligt op categorieën met rust- en voortplantingsplaatsen en essentieel leefgebied. LET OP: het kan ook om categorieën gaan die buiten de werklocatie vallen en binnen de invloedzone liggen, zie ook 'Voorbeeld 2' in het tekstkader.
- J. Vul het ecologisch werkprotocol aan met algemene en specifieke werkwijzen op basis van de bij de betreffende categorie en soortgroep beschreven aanpak uit de catalogus.

6.2 Type maatregelen in de catalogus

In de maatregelencatalogus (zie § 6.3 tot en met § 6.7) is per categorie en per soortgroep invulling gegeven aan vier typen maatregelen: A, B, C en D.

Bij de maatregelen A, B en C is sprake van voorkomen van overtreding.

Bij maatregel D is sprake van beperkt overtreden onder de vrijstelling van de gedragscode. Dit beperkt overtreden kan alleen als er geen alternatieven voorhanden zijn, als er sprake is van een in de wet genoemd belang (zie toelichting in bijlage 2). Dit in de wet genoemde belang moet worden onderbouwd en gedocumenteerd.

De maatregelen staan in volgorde van (afnemende) prioriteit. Waar nodig zijn specifieke soorten uitgelicht.

- A. Markeren van een beschermingszone op basis van de essentiële onderdelen van het leefgebied van de soort, de verstoringgevoeligheid van de soort en de invloed van de uit te voeren werkzaamheden. Alleen werken buiten deze zone en voorkomen negatieve effecten binnen deze zone.
- B. Binnen de beschermingszone buiten de kwetsbare periode van de soort werken. Geen aantasting van essentiële onderdelen van het leefgebied en voorkomen van verstoren door het treffen van maatregelen.
- C. Binnen de beschermingszone binnen de kwetsbare periode van de soort werken. Voorkomen van aantasting essentiële onderdelen van het leefgebied en verstoren door het treffen van maatregelen.
- D. Binnen de beschermingszone werken met een geringe (tijdelijke) aantasting van essentiële onderdelen van het leefgebied. Het werk fasen waarbij een deel van het essentiële leefgebied tijdelijk niet beschikbaar is. Er worden maatregelen getroffen om negatieve effecten zoveel mogelijk te beperken. In de laatste plaats kunnen essentiële delen van het leefgebied opgeheven worden indien er (tijdelijke) alternatieven beschikbaar zijn en duurzame alternatieven op termijn beschikbaar komen.

De maatregelen zijn ingedeeld in soortgroepen voor zover deze binnen de categorie voorkomen. De kleur geeft weer bij welke categorie de maatregelen horen. Ze komen dus in vijf verschillende kleuren voor.

 Vogels	 Vleermuizen	 Overige zoogdieren	 Amfibieën	 Reptielen
 Vlinders	 Libellen	 Kevers	 Weekdieren	 Planten

6.3 Gebouwen en werken

De werkzaamheden (o.a. plaatsen van steigers, schilderwerk buitenzijde, onderhoud en/of reparaties aan gevels, kozijnen, daken en dakgoten, betonrenovatie) in deze categorie omvatten periodiek terugkerend beheer en onderhoud aan:

- Gebouwen.
- Civieltechnische werken: tunnels, sluizen, bruggen, viaducten e.d.
- Bovengrondse nutsvoorzieningen
- Kades en (grachten)muren.
- En de aan de objecten groeiende gevelbegroeiing.

Ook herstelwerkzaamheden na schade, vallen onder deze categorie, zolang de oorspronkelijk situatie in stand gehouden wordt.

6.3.1 Vogels

In gebouwen zal de aanwezigheid van beschermde vogelsoorten vooral de aanwezigheid van nesten betreffen onder (zoals huismus) of op dakconstructies (zoals visdief, of scholekster), holtes in muren (zoals gierzwaluw) of in nabijgelegen schuren (zoals kerkuil). Bij civieltechnische werken kunnen nesten aanwezig zijn van bijvoorbeeld duiven, huiszwaluw of grote gele kwikstaart.

Alle soorten

- A** Bij gebouwen en werken met rust- of voortplantingsplaatsen van beschermde vogelsoorten worden geen werkzaamheden uitgevoerd óf worden deze delen gemarkeerd en ontzien tijdens de werkzaamheden. Verstoring van broedgevallen door werkzaamheden in de directe omgeving van deze gebouwen dient voorkomen te worden of dienen maatregelen te worden getroffen om dat te voorkomen door bijvoorbeeld het aanbrengen van een beschermingszone (zie bijlage 5).
- B** Werkzaamheden worden uitgevoerd buiten de soortspecifieke broedperiode. Voor nesten die jaarrond worden gebruikt of waar elk jaar naar toe wordt teruggekeerd geldt dat deze functies behouden moeten blijven.

Voor de volgende soorten gelden specifieke maatregelen:

Huismus, kerkuil en steenuil

- C** Werkzaamheden faseren in ruimte en tijd waarbij:
- Werkzaamheden worden bij huismus gefaseerd uitgevoerd, zodanig dat altijd 75% van de aanwezige rustplaatsen beschikbaar zijn.
  - Werkzaamheden worden uitgevoerd buiten de broedperiode. De broedperiode betreft een indicatieve periode van maart tot en met augustus voor huismus, van februari tot en met juli voor steenuil en februari van tot en met augustus voor kerkuil. Voor huismus worden vorstperiodes ook aangemerkt als kwetsbare periode.
  - De rustplaatsen zijn 's avonds en nachts weer beschikbaar of zijn maximaal 1 maand niet te gebruiken. In dit laatste geval dienen in de directe omgeving alternatieve rustplaatsen beschikbaar te zijn.
  - De dieren krijgen de gelegenheid de werklocatie uit eigen beweging te verlaten.
  - De constructie met rust- en voortplantingsplaatsen en in- en uitvliegopeningen behouden blijft of direct wordt hersteld.
  - Aanwezige muurbegroeiing die van essentieel belang is voor huismus behouden blijft.

Gierwaluw, boerenwaluw, huiswaluw, ringmus, grote gele kwikstaart, slechtvalk, visdief en zwarte roodstaart

- B** Werkzaamheden faseren in ruimte en tijd waarbij:
- Werkzaamheden worden uitgevoerd buiten de soortspecifieke broedperiode. De broedperiode betreft een indicatieve periode van maart tot en met juli en voor gierwaluw van mei tot en met juli, voor slechtvalk van februari tot en met augustus en voor visdief van mei tot en met augustus.
  - In- en uitvliegopeningen toegankelijk blijven.
  - De constructie met rust- en voortplantingsplaatsen behouden blijft.

Ooievaar

- D** Nesten van ooievaar in aanbouw op risicolocaties waar veiligheid door dit nest in het geding kunnen komen, mogen worden verwijderd. Van belang is dat het nest duidelijk in aanbouw is: dat nog niet gebroed wordt door een oudervogel en eieren nog afwezig zijn. Het nest is duidelijk nog niet voltooid. Als het nest wel (bijna) voltooid is geldt dat het nest verplaatst kan worden of enkel verwijderd als daar ook een kunstnest op een nabijgelegen locatie wordt teruggebracht.

6.3.2 Vleermuizen

Diverse soorten vleermuizen in Nederland maken gebruik van bouwwerken om overdag te rusten, hun jongen groot te brengen of te overwinteren en soms om te foerageren. In gebouwen kan het gaan om spouwconstructies, zolders, ruimtes onder het dak, boeiborden en allerlei andere nauwe en holle ruimtes in de buitenschil van een gebouw, maar ook schuren, bunkers etc worden benut.

Ook zijn er soorten die onder bruggen en in oude rioolssystemen verblijven. Bruggen en tunnels kunnen voor vleermuizen ook onderdeel uitmaken van een essentiële vliegroute. Zie voor grotere herstelwerkzaamheden (renovatie) de maatregelen in de catalogus Ruimtelijke ontwikkeling of inrichting en het kennisdocument 'Na-isolatie en renovatie voor gebouwbewonende soorten'.

Rust- en voortplantingsplaatsen

- A** Bij gebouwen en werken met rust- of voortplantingsplaatsen van vleermuizen worden geen werkzaamheden uitgevoerd óf worden deze delen gemarkeerd en ontzien tijdens de werkzaamheden. Verstoring door werkzaamheden in de directe omgeving van deze gebouwen dient voorkomen te worden of er dienen maatregelen te worden getroffen om dat te voorkomen, zie bijlage 5.
- B** Werkzaamheden faseren in ruimte en tijd waarbij:
- Werkzaamheden worden gefaseerd uitgevoerd, zodanig dat altijd 75% van de aanwezige rustplaatsen per buurt beschikbaar zijn.
  - Werkzaamheden worden uitgevoerd buiten de kwetsbare periode. Op locaties met kraam- en of winterverblijfplaatsen wordt niet gewerkt in de kwetsbare perioden. De kwetsbare perioden zijn de kraamperiode welke globaal loopt van mei tot en met juli en de winterrustperiode van november tot en met maart.
  - In- en uitvliegopeningen blijven toegankelijk en de constructie met rust- en voortplantingsplaatsen blijft behouden of worden direct hersteld.
  - De werkzaamheden duren maximaal een maand en in de directe omgeving zijn alternatieve rust- en voortplantingsplaatsen aanwezig.
  - Er wordt gewerkt zonder apparatuur met grote geluidsbelasting wanneer vleermuizen aanwezig kunnen zijn, zie ook bijlage 5.
  - Indien vleermuizen aanwezig zijn: werken bij daglicht, geen kunstmatige verlichting toepassen.
  - Werkzaamheden mogen niet leiden tot veranderingen in het interne klimaat en toegangen tot de ruimte waar soorten gebruik van maken en mogen niet worden dicht gezet.

- D** Kortdurende werkzaamheden (tot max 2 uur) met geringe verstoring zonder permanente aantasting kunnen worden uitgevoerd.

Vliegroutes

- B** Bij aanwezigheid van essentiële vliegroutes van vleermuizen door tunnels of onder bruggen wordt in de periode van november tot en met maart gewerkt. Dit is buiten de gebruiksperiode.
- C** Werkzaamheden aan bruggen of tunnels met essentiële vliegroutes van vleermuizen kunnen in de actieve periode van deze soortgroep worden uitgevoerd wanneer in de avond en nacht een obstakelvrije doorgang (de soortspecifieke omvang door een ecologisch deskundige te bepalen), onder het plafond/brugdek toegankelijk blijft voor vleermuizen. Werkzaamheden uitsluitend bij daglicht uitvoeren. Aanwezige begeleidende begroeiing, richting de tunnel of brug behouden.

Eventuele verlichting mag de functionaliteit van de essentiële vliegroute niet beperken.

6.3.3 Overige zoogdieren

De overige zoogdieren die in of direct bij gebouwen en werken voorkomen, zijn steenmarters en soms ook boommarters. Zij kunnen gebruik maken van zolders, kruipruimtes, spouwmuren of ruimten onder de dakbedekkingen of schuurtjes om te rusten of hun jongen groot te brengen. In veel mindere mate kan het voorkomen dat eikelmuizen in stallen of schuurtjes overwinteren.

Alle soorten

- A** Er worden (delen van een) locatie(s) met rust- of voortplantingsplaatsen van deze soorten gemarkeerd en ontzien tijdens de werkzaamheden. Verstoring dient voorkomen te worden (zie bijlage 5).
- B** Werkzaamheden worden uitgevoerd buiten de kwetsbare voortplantingsperiode van steenmarter en/of boommarter. De voortplantingsperiode is van maart tot en met augustus. Pas nadat is vastgesteld dat rust- en voortplantingsplaatsen zijn verlaten, kan worden gestart met werkzaamheden.

Bij uitvoering van werkzaamheden moet de constructie van de rust- en voortplantingsplaatsen intact en toegankelijk gehouden worden.

6.3.4 Amfibieën en reptielen

Amfibieën en reptielen kunnen overwinteren in vorstvrije en veelal vochtige gebouwen, zoals kelders, souterrains, portieken of vulluiken.

Alle soorten

- A** Werkzaamheden worden niet uitgevoerd op overwinteringslocaties van amfibieën of reptielen. Deze delen worden gemarkeerd door of op aanwijzing van een ecologisch deskundige.
- B** Bij (delen van) gebouwen waar overwintering van amfibieën en reptielen plaats vindt, worden geen werkzaamheden uitgevoerd in de kwetsbare winterrustperiode. De winterrustperiode is van oktober tot en met maart. Werkzaamheden mogen niet leiden tot veranderingen in het interne klimaat en toegangen tot de ruimte waar soorten gebruik van maken mogen niet worden dichtgezet.
- D** Werkzaamheden (bv. vochtproblematiek in kelders) bij voorkeur uitvoeren buiten de winterrustperiode. De winterrustperiode oktober tot en met maart. Bij aantoonbare noodzaak in de kwetsbare periode werken waarbij aangetroffen individuen door of op aanwijzing van een ecologisch deskundige worden gevangen en teruggeplaatst direct na afronding van de werkzaamheden of verplaatst naar een geschikte plek. Dit in overleg met of op aanwijzing van een ecologisch deskundige.

6.3.5 Planten

Voor deze categorie zijn vooral muurflora zoals beschermde varens en muurbloem relevant. Bij het uitvoeren van werkzaamheden moeten groeiplaatsen worden ontzien. Verplaatsen van soorten is niet altijd effectief en kan niet onder de gedragscode.

Alle soorten

- A** Ontzien van groeiplaatsen van beschermde planten. Locaties met beschermde (muur)planten markeren en abiotische omstandigheden zoals temperatuur, de hoeveelheid licht, de aanwezigheid van water, de samenstelling van de voeg/bodem handhaven.

6.4 Houtige begroeiingen

De werkzaamheden in deze categorie omvatten het reguliere onderhoud zoals dunnen, snoeien, knippen, scheren, knotten, afzetten, inboeten, water geven, onkruidbeheersing, blad verwijderen, bemesten in bossen, bosplantsoen, laanbegroeiingen, singels, struwelen grienden, hakhout, heesterbegroeiingen, hagen, blokhagen en bomen. Verwijderen van niet-achterstallig bosopslag en strooiselvegetatie.

6.4.1 Algemeen zorgvuldig handelen

- De werkrichting is richting een rustige/natuurlijke locatie zodat dieren daarheen kunnen vluchten. Zorg dat voldoende dekking en schuilmogelijkheden aanwezig zijn in de richting en op de locatie waar dieren langs/naar toe moeten vluchten.
- Werkzaamheden vinden in eerste instantie overdag plaats om verstoring door verlichting te voorkomen.
- Tijdens het werken in beplanting dient schade aan de bodem zo veel mogelijk te worden voorkomen (bv. inzet banden met lage spanning of werken in handkracht).

6.4.2 Vogels

Bomen en struiken vormen een sleutelfunctie voor een groot aantal vogelsoorten: zangvogels, roofvogels, spechten, uilen, duiven, kraaien en eksters. Nestgelegenheid is aanwezig hoog in de kroon (roofvogels), in (te creëren) holtes (uilen, spechten, zangvogels) of op tal van grotere en kleinere takken. Voedsel is aanwezig in de vorm van vliegende insecten, kevers en larven, vruchten en noten. Ook bieden bomen en struiken beschutting, schuil- en slaappleaatsen.

Alle soorten

- A** Nestlocaties, broedholten en/of slaappleaatsen van vogels en de directe leefomgevingen die rust en beschutting bieden, worden gemarkeerd en ontzien tijdens de werkzaamheden. Geluids- en visuele verstoring van broedgevallen dient voorkomen te worden, door een vooraf te bepalen verstoringvrije afstand waar binnen geen werkzaamheden plaats vinden. Verstoring kan ook deels worden voorkomen door nestlocaties af te

schermen van licht, beweging of geluid. Een ecologisch deskundige bepaalt de beschermingszone, zie bijlage 5.

- B** Werkzaamheden worden uitgevoerd buiten de soortspecifieke broedperiode(n).

Het periodiek afzetten of terugzetten van houtige begroeiing, zoals hakhout-beheer, wordt gefaseerd uitgevoerd. Hierbij wordt maximaal 30% van het (lijn) element per jaar teruggezet en blijven er in de directe omgeving voldoende alternatieve broedmogelijkheden (opgaande beplanting) beschikbaar (bv. door te faseren op buurniveau).

Zeldzame soorten

- A** Voor zeldzame vogelsoorten en soorten die jaarlijks naar hetzelfde gebied terugkeren of specifiek eisen stellen aan hun broedlocaties welke slechts beperkt op bepaalde plaatsen aanwezig is, geldt dat bomen/struiken die een essentiële functie (broed- en rustgelegenheid, voedsel en dekking) vervullen, in voldoende mate behouden moeten blijven. Dit betreft bijvoorbeeld holtebomen in gebruik als broedlocatie door gekraagde roodstaart. Dit dient te worden bepaald door een ecologisch deskundige. Zie Type 1 en 2 rust- en voortplantingsplaats en de Rode Lijst status in bijlage 2.

Spechten, koloniebroeders, raaf roofvogels en uilen, excl. kiekendieven en velduil

Voor locaties die jaarrond worden gebruikt of waar elk jaar naar toe wordt teruggekeerd geldt dat deze functies het hele jaar niet mogen worden aangetast. Het gaat hierbij om onder andere reigerachtigen en roek en nesten en rustlocaties van roofvogels en uilen, die gebruik maken van houtige begroeiingen.

- A** Nestbomen en de directe omgeving markeren zodat deze locatie zijn functie als broed- en rustlocatie behoudt. Voor (rans)uilen geldt het behoud van roestplaatsen.

Huismus en ringmus

- A** Struiken die worden gebruikt als vaste rust- en schuillocatie en daarmee een essentieel onderdeel vormen van het leefgebied, markeren en behouden. Snoei van dergelijke begroeiing wordt zo uitgevoerd dat deze als rust- en schuilfunctie behouden blijven. Aanwezige muurbegroeiing die van essentieel belang is voor de huismus blijft behouden.

Steenuil

- B** Knot- en fruitbomen die deel uitmaken van essentieel leefgebied van de steenuil worden gefaseerd gesnoeid, waarbij per jaar in een bomenrij

maximaal 50% van de bomen wordt geknot en oude fruitbomen behouden blijven.

6.4.3 Vleermuizen

Voor alle Nederlandse vleermuissoorten zijn bomen van belang in hun leefgebied. Sommige soorten gebruiken bomen als rustplaats (holtes en loshangend schors) of om hun jongen groot te brengen (holtes). Met name eik en beuk worden hiervoor gebruikt. Ook voor voedsel zijn vleermuizen afhankelijk van bomen omdat in de buurt van bomen veel vliegende insecten aanwezig zijn. Bomen zorgen ook voor beschutting tegen de wind waardoor kleinere soorten via de luwte van de bomen de voedselgebieden kunnen bereiken (vliegroutes).

- A** Bomen met geschikte holtes of spleten voor vleermuizen en bomen in de directe omgeving hiervan, worden gemarkeerd en behouden. Dit geldt ook voor houtige begroeiing rondom een water dat als essentieel foerageergebied wordt gebruikt en houtige begroeiing die als essentiële vliegroute wordt gebruikt.
- B** Dunnen en/of snoeien van bomen met rust- en voortplantingsplaatsen van vleermuizen wordt uitgevoerd buiten de kwetsbare gebruiksperiode.

Wanneer dit een jaarrond beperking van uit te voeren werkzaamheden oplevert, of in combinatie met kwetsbare periodes van soorten onuitvoerbaar is, dienen werkzaamheden te worden uitgevoerd in de periode van half augustus tot en met oktober. Hierbij blijven bomen met paar-, kraam- en/of winterverblijfplaatsen, bomen met voor vleermuizen geschikte holtes en bomen in de directe omgeving van deze verblijfplaatsen behouden en functioneel voor vleermuizen (behoud van beschutting/buffering van rust- en voortplantings-plaats en behoud van de aanvliegroute).

Snoeien of terugzetten van begroeiing rondom zwermlocaties en winterverblijfplaatsen (in gebouwen) dient het klimaat op deze locaties niet aan te tasten.

Het dunnen of afzetten van singels en houtwallen bij een essentiële vliegroute en/of foerageerlocatie dient gefaseerd te worden uitgevoerd. Maximaal 30% per jaar verwijderen, verspreid over de beplanting, zodat er geen gaten groter dan 7m ontstaan tussen opgaande begroeiing hoger dan 2m.

Werkzaamheden worden in leefgebied van vleermuizen tijdens de actieve periode van vleermuizen niet uitgevoerd tussen zonsondergang en zonsopkomst in de buurt van kraam-, winter-, zomer- of paarverblijf, essentiële

vlieg- of migratieroutes en foerageergebied in verband met licht- of geluidsoverlast.

6.4.4 Overige zoogdieren

Een groot aantal soorten zoogdieren maakt gebruik van houtige begroeiingen als onderdeel van hun leefgebied (o.a. hertachtigen en zwijnen). Tevens zijn er rust- en voortplantingsplaatsen te vinden in de vorm van holen in de grond (muizen, das), holtes in bomen (marterachtigen), nesten in bomen (eekhoorns) of struiken (eikelmuis, hazelmuis) of hopen van takken en stammen en/of kruidig materiaal (bever). Houtige begroeiingen bieden ook beschutting en zorgt voor voedsel.

Bever, das en otter

- A** Essentiële onderdelen van het leefgebied worden gemarkeerd en worden niet aangetast, zie bijlage 5 als richtlijn. Naast burchten en holen waar dieren verblijven gaat het hier om routes die worden gebruikt en/of essentiële foerageergebieden. Deze essentiële onderdelen dienen te worden bepaald door een ecologisch deskundige. Voor de rust- en voortplantingslocatie(s) dient door een ecologisch deskundige een beschermingszone te worden bepaald op basis van de verstoringsvrije afstand en functionaliteit.
- B** Binnen de beschermingszone kan met handgereedschap worden gewerkt indien werkzaamheden overdag en buiten de kwetsbare voortplantingsperiode worden uitgevoerd. De voortplantingsperiode van de otter is van april tot en met augustus, die van de bever van mei tot en met augustus en die van de das van december tot en met juni. Binnen de beschermingszone blijven bomen en struiken in de directe omgeving van de burcht of hol van das, bever en otter zoveel mogelijk staan. Wissels en ingangen van de burcht blijven vrij van takken en stammen. Daarnaast is voor bever van belang dat wintervoorraden takken niet worden weggehaald.

Het verwijderen van één of enkele bomen in essentieel leefgebied van deze soorten is toegestaan, mits voldoende dekking aanwezig blijft en voor bever voldoende voedselbomen gehandhaafd blijven. De velrichting is van de burcht of het hol af.

- D** Voor recente dassen- en beveractiviteit in wegtaluds en waterkeringen waardoor in de nabije toekomst onveilige situaties ontstaan, is het mogelijk het gebruik van deze pijpen en/of holen te ontmoedigen en de locaties te ontmantelen. Het gaat hierbij om activiteit die binnen een tijdsbestek van een maand is ontstaan of aanwezige pijpen/holen die incidenteel worden gebruikt en waarvoor voldoende alternatief in de directe omgeving beschik-

baar is. Het geldt niet voor kraamfuncties. Voor het ontmoedigen en ontmantelen dient het Bever- en dassenprotocol⁵ gevolgd te worden. Deze protocollen omschrijven onder meer het gedeeltelijk dichten van de pijp/hol en met controle op gebruik.

Boommarter, bunzing, egel, hermelijn, molmuis, ondergrondse woelmuis, tweekleurige bosspitsmuis, steenmarter en wezel

A Essentiele onderdelen van het leefgebied worden gemarkeerd en ontzien. Dit betreft bomen met holtes en de directe omgeving van deze bomen, hopen in de grond en houtige begroeiing die als schuilplaats, verbindingzone of foerageergebied dient. Schade aan deze onderdelen dient te worden voorkomen door het bepalen en markeren van een beschermingszone door of op aanwijzing van een ecologisch deskundige. Bijlage 5 geldt hiervoor als richtlijn.

B Werkzaamheden worden overdag uitgevoerd buiten de kwetsbare voortplantingsperiode. De voortplantingsperiode is van maart tot en met augustus. Bomen met geschikte hopen voor deze soorten worden gespaard. Ook hopen in de grond blijven onaangetast. Takkenrillen worden alleen weggehaald indien er voldoende alternatieve verblijfsmogelijkheden zijn voor deze soorten.

In het leefgebied van hermelijn, wezel, bunzing en egel dient tijdens en na snoeiwerkzaamheden voldoende dekking aanwezig te blijven. Voor egel is daarnaast van belang dat in de winterrustperiode van november tot en met maart, overwinteringslocaties niet worden aangetast.

Vrijkomend snoeimateriaal kan in het leefgebied van deze soorten worden achtergelaten en op takkenrillen worden gelegd.

Eekhoorn

A Essentiele onderdelen van het leefgebied worden gemarkeerd en worden ontzien. Dit betreft bomen met eekhoornnesten en voedselbomen. Schade aan rust- en voortplantingsplaatsen wordt voorkomen door op afstand te werken. Hiervoor een beschermingszone instellen en markeren, zie bijlage 5 als richtlijn.

B Werkzaamheden worden uitgevoerd buiten de voortplantingsperiode van eekhoorn. De voortplantingsperiode is van januari tot en met augustus. Essentiele onderdelen van het leefgebied in stand houden.

---

⁵ Zie BIJLAGE B 'Bever en dassenprotocol bij spoor- en wegtaluds en waterkeringen' in de [Maatregelcatalogus](#) bij het reikwijdtedocument van RVO

- D** Reservenesten van eekhoorn mogen alleen worden verwijderd wanneer door een ecologisch deskundige is vastgesteld dat het nest niet in gebruik is en in de omgeving voldoende alternatieve nestmogelijkheden beschikbaar zijn. Een enkele voedselboom kan worden verwijderd, afhankelijk van overblijvende voedselbomen en populatiegrootte.

Eikelmuis en hazelmuis

- A** Rust- en voortplantingsplaatsen van eikelmuis en hazelmuis in bomen en struiken mogen tijdens beheer en onderhoudswerkzaamheden niet worden aangetast. In het leefgebied van deze soorten (in ieder geval binnen 300m van het nest) dient voldoende structuur en dekking aanwezig te blijven. Het beheer van deze gebieden dient te worden aangepast aan de ecologische vereisten van eikelmuis en hazelmuis.

Hertachtigen en zwijnen

- A** Geen werkzaamheden uitvoeren in essentiële onderdelen van het leefgebied (paar- en kraamlocaties). Deze onderdelen markeren door gebruik te maken van een beschermingszone op basis van functionaliteit (bv. op basis van bestaande zonering van rustgebieden).
- B** Werken buiten de kwetsbare kraamperiode nabij rust- en voortplantingsplaatsen. De kraamperiode is van edelhert en damhert in mei en juni en van wild zwijn in maart en april. In essentiële onderdelen van het leefgebied (kraamlocaties) de werkzaamheden faseren waarbij maximaal 30% van de houtachtige begroeiing wordt bewerkt.

In de soortspecifieke paarperiode worden geen werkzaamheden verricht op foerageerlocaties en migratieroutes die in deze periode worden gebruikt.
- C** Werkzaamheden die kleinschalig, kortdurend en weinig verontrustend zijn en het gebruik door de soort niet belemmeren, kunnen overdag worden uitgevoerd.

6.4.5 Amfibieën en reptielen

Het leefgebied van amfibieën bevindt zich rondom geschikt voortplantingswater. Heggen, bosjes, houtwallen bieden schuilmogelijkheden, voedsel en overwinteringsmogelijkheden. Voor reptielen is houtige begroeiing met name van belang in combinatie met open zonnige terreinen. Opslag en struiken bieden een veilig onderkomen tijdens het zonnen op open plekken en zijn tevens van belang voor de voedselvoorziening. Ook worden ruimtes tussen de wortels van bomen en struiken gebruikt als overwinteringslocatie.

Alle soorten

- A** In houtige begroeiing vinden geen werkzaamheden plaats in essentieel leefgebied van amfibieën en reptielen. Op aanwijzing van een ecologisch deskundige de leefgebieden markeren.
- B** Werkzaamheden in essentieel leefgebied dienen te worden uitgevoerd in de periode half augustus tot en met september of in het begin van de voortplanting, dat is in april en mei. Als het geen houtige begroeiing langs het voortplantingswater betreft, mag voor amfibieën ook gewerkt worden in de voortplantingsperiode van de betrokken soort. De exacte periode dient te worden bepaald door een ecologisch deskundige.
- Werkzaamheden kunnen worden uitgevoerd wanneer aanwezige schuilmogelijkheden en dekking voor amfibieën en reptielen en voor reptielen aanwezige structuurrijke vegetatie met open plekken aanwezig blijven. Schade aan deze delen dient te worden voorkomen.
- C** In het leefgebied van amfibieën en reptielen moet in de winterrustperiode (winterrust is van oktober tot en met maart) de bodem intact gelaten worden (geen beroering, bodemverdichting of stobben uitfrozen) en dienen houtrillen, boomstronken en bladhopen te worden ontzien. Deze elementen dienen door of op aanwijzing van een ecologisch deskundige te worden gemarkeerd. Jaarlijks maximaal 30% van essentieel leefgebied bewerken.

Boomkikker

- B** In leefgebieden van boomkikker vinden werkzaamheden uitsluitend plaats in de periode van november tot en met januari, wanneer dieren in winterrust zijn. Begroeiing wordt gefaseerd afgezet ter verjonging: maximaal 30% van het leefgebied per jaar bewerken waarbij zowel volgroeide bomen en struweel op zonnige plaatsen behouden blijven. Verdichting van de bodem dient te worden voorkomen.

Vroedmeesterpad, heikikker

- B** Werkzaamheden dienen te worden uitgevoerd in de periode half augustus tot en met september. Schuilmogelijkheden en dekking dienen aanwezig te blijven. Dit betekent dat er gefaseerd gewerkt moet worden: maximaal 30% van het essentiële leefgebied per jaar snoeien of afzetten.

Ringslang

- A** Broeihopen van ringslang dienen te worden gespaard.

6.4.6 Vlinders

Voor veel vlindersoorten zijn bosschages en bosrand deel van het leefgebied, veelal vanwege windluwte en temperatuurbuffering, maar soms ook vanwege waardplanten (bv. eik, iep, sleedoorn) en nectarplanten. Voor soorten als sleedoornpage, bruine eikenpage, iepenpage, grote vos, grote weerschijnvlinder, kleine ijsvogelvlinder, zijn bomen en struiken essentieel voor het voortbestaan.

Eitjes worden afgezet op takken of bladeren en de rupsen voeden zich met de bladeren van de waardplant. In de strooisellaag kunnen poppen aanwezig zijn. Teunisbloempijlstaart komt voor op kruidige vegetatie in open plekken van het bos, deze soort wordt behandeld bij 'kruidige begroeiingen'.

Beheer moet zorgen voor behoud van structurelementen zoals lichtplekken, struweel, boomstronken, specifieke bomen of struiken waar vlinders van afhankelijk zijn (voedsel, paring), hellingsgraad. Tevens behoud van waard- en nectarplanten.

Alle soorten

A Bij waardplanten (bomen, struiken) met poppen, rupsen of eitjes en essentiële voedselplanten van beschermde vlinders geen werkzaamheden uitvoeren. De beschermingszone dient te worden bepaald door een ecologisch deskundige. Ook omliggende houtige vegetatie die voor windluwte en temperatuurbuffering zorgt, dient te worden gespaard.

Voedsel- en waardplanten zijn soms gebaat bij enige vorm van beheer. Niet werken op locaties met deze planten is daarom voor deze soorten niet altijd de meest gunstige optie. Van belang is dat het gevoerde beheer zorgt voor een voortzetting van de bestaande situatie.

Onderstaande maatregelen dienen te worden begeleid door een deskundige op het gebied van vlinders.

Kleine ijsvogelvlinder

Overwinteren op de grond, in de strooisellaag en/of laag in de vegetatie.

D Snoeien, afzetten, kappen van waardenbomen en -struiken in de winterperiode uitvoeren. De winterperiode is van november tot en met februari. De strooisellaag dient beschermd te worden. Gebruik rijplaten en/of handgereedschap. Er dient voldoende resterende geschikte begroeiing in leefgebied aanwezig te blijven voor ei-leg eerstvolgende seizoen.

Sleedoornpage, bruine eikenpage, iepenpage en grote weerschijnvlinder

Overwinteren als eitjes in kruin/op takken van waardbomen/struiken.

- D** Werkzaamheden uitvoeren als de poppen in de strooisellaag aanwezig zijn (mei tot en met september). De strooisellaag met poppen dient beschermd te worden. Gebruik rijplaten of handgereedschap.

Of: Werkzaamheden uitvoeren in de winterperiode (november tot en met februari) waarbij takken met eitjes of rupsen worden gespaard.

Snouwerkzaamheden dienen gefaseerd te worden uitgevoerd, waarbij maximaal 30% per jaar wordt gesnoeid en er permanent voldoende geschikt soortspecifiek struweel (waardbomen/-struiken) in leefgebied aanwezig blijft voor ei-leg in het eerstvolgende seizoen.

Grote vos

Overwinteren in holle bomen en stapels hout.

- D** Werkzaamheden bij waardbomen uitvoeren wanneer vlinders in overwintering zijn (september tot en met februari), mits waardboom niet als overwinteringslocatie wordt gebruikt (veelal holle boom). Houtstapels in leefgebied van deze soort in de winter ontzien vanwege mogelijkheden voor overwintering.

6.4.7 Libellen

Bomen en struiken bieden beschutting en jachtgebied (kleinere insecten). Dit kan gaan om bomen en struiken vlak bij de oever, maar ook op grotere afstand daarvan. Bomen en struiken kunnen ook een slaapfunctie voor soorten als speerwaterjuffer en bosbeekjuffer hebben. Daarnaast kunnen wortels in de oeverzone van belang zijn als voortplantingsplek met ei-afzet, of als opgroeigebied van de larven.

Beheer moet zorgen voor behoud van milieucondities en behoud van structurelementen. Open landschap openhouden en bij beschaduwde beken zorgen voor schaduw. Voor imago's dienen voldoende schuil- en voedselmogelijkheid aanwezig te blijven.

Alle soorten

- A** In leefgebied van beschermde libellensoorten worden geen essentiële locaties gekapt. Een ecologisch deskundige dient te bepalen welke elementen dit zijn.

- B** Kap van enkele bomen of struiken is toegestaan, mits voldoende schuil- en voedselmogelijkheid aanwezig blijven en de karakteristieken van het voortplantingswater behouden blijven. Werkzaamheden dienen te worden uitgevoerd in de periode oktober tot en met april, dit is buiten het vliegseizoen van libellen.

6.4.8 Kevers

Het gaat hierbij om het vliegend hert en vermiljoenkever. Vliegend hert komt voor op veelal eiken met witrot aan de randen of open plekken in het bos. De vermiljoenkever komt voor onder de schors van veelal populieren. Beide soorten zijn jaarrond aanwezig doordat de larven meerdere jaren in het hout verblijven.

Vliegend hert en vermiljoenkever

- A** Behoud (dode of kwijnende) bomen, takkenrillen en dood hout waar de vermiljoenkever en het vliegend hert gebruik van maken. Een ecologisch deskundige bepaald de beschermingszone.
- C** Staand dood hout dat om veiligheidsredenen wordt verwijderd, blijft ter plekke liggen of wordt getransporteerd naar een nabije locatie. De stam blijft functioneel voor de kevers.

6.4.9 Planten

Voor beschermde planten moet bij werkzaamheden aan houtige begroeiing de groeiplaats en abiotische factoren behouden blijven. Beschermde planten die voorkomen in houtopstanden zijn uiterst zeldzaam en komen slechts op enkele plekken in Nederland voor. Voorbeelden van dergelijke soorten zijn bosdravik, bosboterbloem, wolfskers, dennenorchtis, geelgroene wespenorchis, peperboompje, steenbraam, stofzaad.

Alle soorten

- A** Ontzien van groeiplaatsen van beschermde planten. Stammen en snoeiafval worden niet gedeponeed op groeiplaatsen van deze soorten. Bodemverdichting wordt op deze locaties voorkomen. Het beheer is erop gericht de abiotische factoren, die de plant nodig heeft, te behouden of te verbeteren.

6.5 Kruidige begroeiingen en onbegroeid terrein

De werkzaamheden in deze categorie omvatten het reguliere onderhoud zoals maaien, doorzaaien, bemesten, ploegen, onderwerken van gewas, verwijderen blad, onkruidbeheersing, verwijderen van ongewenste soorten in ruig gras, ruw gras, bloemrijk gras, heide, wildweide/akker, (hei)schraalgrasland, sportgras, gazon, vaste planten, borders, éénjarigen, perkplanten, ruigte, riet en moerasbegroeiing.

Onderhoud aan (ondergrondse) kabels en leidingen. Begrazing.

6.5.1 Algemeen zorgvuldig handelen

- Werk rustig in de richting zodat dieren de werklocatie kunnen verlaten en er voldoende dekking aanwezig is en alternatief leefgebied beschikbaar is.
- Werkzaamheden vinden in eerste instantie overdag plaats om verstoring door verlichting te voorkomen. Als werkzaamheden 's nachts worden uitgevoerd, wordt enkel de werkplek verlicht en uitstraling naar de omgeving voorkomen.

6.5.2 Vogels

Bij kruidige begroeiingen en onbegroeid terrein gaat het om nestgelegenheid van grondbroeders en vogels die laag in de vegetatie broeden: rietzangers en andere zangvogels als veldleeuwerik en duinpieper, weidevogels, watervogels, steltlopers, hoenderachtigen, meeuwen of sterns en velduil. Daarnaast biedt kruidige begroeiing foerageergebied voor een groot aantal soorten door de aanwezigheid van muizen, zaden en insecten.

Alle soorten

A Er worden geen werkzaamheden uitgevoerd bij nesten, rustplaatsen en essentieel foerageergebied van vogels. Geluids- en visuele verstoring van rust- en voortplantingsplaatsen dient voorkomen te worden, door een vooraf te bepalen verstoringvrije afstand waar binnen geen werkzaamheden plaats vinden, zie bijlage 5.

Verstoring kan deels worden voorkomen door het afschermen van licht, beweging of geluid.

- B** Werkzaamheden worden uitgevoerd buiten de soortspecifieke broedperiode.

Akker- en weidevogels

- C** Werkzaamheden uitvoeren op het moment dat er geen jongen/kuikens zijn die nog niet kunnen vliegen. Nesten van grondbroeders worden door of op aanwijzing van een ecologisch deskundige gemarkeerd in het veld, zie bijlage 5. De werkzaamheden worden zodanig uitgevoerd dat nesten behouden blijven en dat in de directe omgeving van het nest voldoende dekking en foerageermogelijkheden aanwezig blijven (minimaal 50m²). De markering wordt direct na het maaien verwijderd.

Vogels van ruigte en moeras

- B** Maaien van riet en ruigte waarin sprake is van essentieel leefgebied van vogels dient ruimtelijk gefaseerd te worden uitgevoerd, buiten de soortspecifieke broedperiode(n). Per jaar wordt maximaal 30% gemaaid, waarbij er meerjarig riet en ruigte aanwezig blijft dat eens in de 3 à 4 jaar wordt gemaaid.

6.5.3 Vleermuizen

Voor vleermuizen kan kruidige begroeiingen een onderdeel vormen van het foerageergebied. Bij bestendig beheer en onderhoud is het nodig om dit foerageergebied duurzaam in stand te houden.

6.5.4 Overige zoogdieren

Kruidige (oever)begroeiingen vormen het leefgebied van kleine zoogdieren als (woel)muizen, (water)spitsmuizen, marterachtigen als hermelijn, wezel, steen- en boommarter, otter en das maar ook van grote zoogdieren als bever, hertachtigen en zwijn. Verblijven betreffen onder meer muizenholen en burchten van dassen en bevers. Onder onbegroeid terrein valt onder meer het strand met ligplaatsen van zeehonden.

Bever, das en otter

- B** Indien werkzaamheden in de buurt plaatsvinden van een bever-, dassen- of otterburcht of hol, dienen de werkzaamheden te worden uitgevoerd buiten de kraamperiode. De kraamperiode van de otter is van april tot en met augustus, die van de bever van mei tot en met augustus en van de das van februari tot en met juni. In leefgebied van deze soorten dient voldoende dekking aanwezig te blijven. Binnen 20 meter van burcht of hol dient dit 30% te zijn.
- D** Voor recente dassen- en beveractiviteit in spoor- en wegtaluds en waterkeringen waardoor in de nabije toekomst onveilige situaties ontstaan, is het mogelijk het gebruik van deze pijpen en/of holen te ontmoedigen en de locaties te ontmantelen. Het gaat hierbij om activiteit die binnen een tijdsbestek van een maand is ontstaan of aanwezige pijpen/holen die incidenteel worden gebruikt en waarvoor voldoende alternatief in de directe omgeving beschikbaar is. Het geldt niet voor kraamfuncties. Voor het ontmoedigen en ontmantelen dient het Bever- dassenprotocol⁶ gevolgd te worden. Deze protocollen omschrijven onder meer het gedeeltelijk dichten van de pijp/hol, met controle op gebruik.

Boommarter, bunzing, egel, hermelijn, steenmarter en wezel

- B** Bij aanwezigheid van een kraamverblijf dienen werkzaamheden te worden uitgevoerd buiten de kwetsbare periode. Dit is de kraamperiode van half maart tot en met augustus. Voor egel geldt een winterrustperiode van november tot en met maart op locaties waar overwinterende egels aanwezig zijn. In het leefgebied van deze soorten dient voldoende structuur en dekking aanwezig te blijven door delen niet te bewerken (faseren).

Eikelmuis en hazelmuis

- A** Werkzaamheden worden niet uitgevoerd in leefgebied van hazelmuis en eikelmuis.
- B** Werken kan na de winterslaap en voor de voortplantingstijd (dus van 1 april tot 1 mei) en aan het eind van de voortplantingstijd (1 oktober tot 1 december). Bodemnesten worden gespaard door vegetatie niet laag bij de grond weg te maaien.

In het leefgebied van deze soorten (in ieder geval binnen 300m van het nest) dient voldoende structuur en dekking aanwezig te blijven. Het beheer van

---

⁶ Zie BIJLAGE B 'Bever en dassenprotocol bij spoor- en wegtaluds en waterkeringen' in de [Maatregelcatalogus](#) bij het reikwijdtedocument van RVO

deze gebieden dient te worden aangepast aan de ecologische vereisten van eikelmuis en hazelmuis.

Noordse woelmuis, molmuis, ondergrondse woelmuis en tweekleurige bosspitsmuis

A Werkzaamheden worden niet uitgevoerd in leefgebied van deze soorten. De leefgebieden worden gemarkeerd door of op aanwijzing van een ecologisch deskundige.

B Werkzaamheden worden uitgevoerd in de minst kwetsbare periode, na de voortplanting en voor de winterrust, in de maanden september en oktober.

Wanneer in de winter het voorkomen van noordse woelmuis kan worden uitgesloten omdat het perceel te nat is, mogen werkzaamheden ook in de winterperiode worden uitgevoerd.

Kruidige begroeiingen in leefgebied van deze soorten wordt maximaal eenmaal per jaar gemaaid, waarbij minimaal 50% van het leefgebied in stroken of vlakken behouden blijft, bijvoorbeeld in de vorm van stroken van minimaal 5m breed. Maaibalk op minimaal 10cm hoogte. Er wordt niet gewerkt met een klepelmaaier.

Grijze- en gewone zeehond

A Werkzaamheden worden niet uitgevoerd in de omgeving van rustgebieden van zeehonden, zie voor richtlijnen bijlage 5.

B Werkzaamheden in de buurt van rustplaatsen van zeehonden worden uitgevoerd buiten de kwetsbare periode waarin de jongen worden gezoogd. De kwetsbare periode van de gewone zeehond is van mei tot en met half augustus en die van de grijze zeehond van half november tot en met eind december.

Hertachtigen en zwijnen

A Geen werkzaamheden uitvoeren in essentiële onderdelen van het leefgebied (kraamlocaties). Deze onderdelen markeren door gebruik te maken van een beschermingszone op basis van functionaliteit (bv. op basis van bestaande zonering van rustgebieden).

B In en nabij rust- en voortplantingsplaatsen werken buiten de kwetsbare periode (paar- en kraamperiode). De paarperiode van edelhert is in september en oktober en van damhert in oktober en november. De kraamperiode van edelhert en damhert is in mei en juni en van wild zwijn in maart en april. In essentiële onderdelen van het leefgebied (kraamlocaties) de werkzaamheden faseren waarbij maximaal 70% van het kruidige areaal wordt bewerkt.

In de soortspecifieke paarperiode worden geen werkzaamheden verricht op paarlocaties, foerageerlocaties en migratieroutes die in deze periode worden gebruikt.

- C** Werken binnen de kraamperiode waarbij voorafgaand aan de werkzaamheden aanwezige dieren op de werklocatie worden verontrust zodat ze de werklocatie tijdelijk verlaten. Dit kan bijvoorbeeld door het ophangen van linten, zakken, ultrasoon geluid of in combinatie nazoeken met drone en verplaatsen naar buiten het te bewerken areaal (bv. reekalveren). De werkzaamheden faseren waarbij maximaal 70% van het kruidige areaal wordt bewerkt.

6.5.5 Amfibieën en reptielen

Voor amfibieën is met name kruidige begroeiingen rondom voortplantingswater van belang. Het biedt beschutting tijdens het zonnen of foerageren. Afhankelijk van de soort, het landschap en beschikbaar habitat kan kruidige begroeiing ook op grotere afstand van het voortplantings-water amfibieën een schuilplaats bieden.

Voor reptielen gaat het om kruidige begroeiingen in de vorm van heide, schraalgraslanden, pitrus en pijpenstro-vegetatie in combinatie met open zonnige terreinen. De kruidige vegetatie biedt een veilig onderkomen tijdens het zonnen op open plekken, is van belang voor de voedselvoorziening en is ook onderdeel van de voortplantings- en overwinteringsplaatsen.

Alle soorten

- A** In kruidige begroeiingen vinden geen werkzaamheden plaats in essentieel leefgebied van amfibieën en reptielen. Deze delen van het leefgebieden worden gemarkeerd door of op aanwijzing van een ecologisch deskundige.
- B** Werkzaamheden dienen te worden uitgevoerd buiten de actieve periode van de soort. Globaal is de werkperiode van oktober tot en met maart. De exacte periode dient te worden bepaald door een ecologisch deskundige.

In essentieel leefgebied wordt gefaseerd gewerkt: maximaal 70% per jaar bewerken, in geval van heide is dit maximaal 25% per jaar. Voor zowel grasland als heide geldt dat de werkzaamheden met behoud van locaties waar overwintering plaats vindt (plekken met pollen, hopen, hopen, stronken en takkenrillen) worden uitgevoerd. Het beheer dient gericht te zijn op behoud van schuilmogelijkheden en dekking, afgewisseld met open plekken om te zonnen, dit door kleinschalig te werken, bijvoorbeeld in stroken.

- D** Werkzaamheden met een aantoonbare noodzaak in essentieel leefgebied van amfibieën en reptielen in de actieve periode (zie B) gefaseerd uitvoeren.

Hierbij dient een extensief beheer te worden toegepast en gefaseerd te worden gewerkt door maximaal 50% per jaar voor grasland te bewerken en 25% per jaar voor ruigte en heide. Als uitgangspunten gelden: behoud van structuurvariatie (dichte begroeiing met schuilplaatsen en open/kale plekken voor zonnen), een minimale maaihoogte van 10cm en aanwezige voortplantingsplaatsen markeren en niet bewerken. Voor productieve vegetaties op rijke gronden kan een 2e maaibeurt worden uitgevoerd zoals hiervoor omschreven buiten de actieve periode.

Geen begrazing toepassen in structuurrijke delen met veel amfibieën en reptielen, maar periodiek kleinschalig opslag verwijderen. In overige delen dient een lage begrazingsdruk te worden toegepast.

Ringslang

- B** Werkzaamheden dienen te worden uitgevoerd buiten de actieve periode van de soort. De actieve periode is van maart tot en met oktober. De exacte periode dient te worden bepaald door een ecologisch deskundige. Broeihopen van ringslang dienen te worden gespaard.
- C** Bij het uitvoeren van maaiwerkzaamheden in de actieve periode van ringslang wordt doden en verwonden voorkomen door in leefgebied van ringslang de rijsnelheid te matigen, maaiwerkzaamheden gefaseerd uit te voeren, een minimale maaihoogte van 10cm te hanteren. De werkrichting is dusdanig dat er vluchtmogelijkheden zijn en er wordt gewerkt bij een temperatuur boven de 15 graden zodat dieren kunnen vluchten.

6.5.6 Vlinders

Het gaat hierbij o.a. om kommavlinder, veldparel-moervlinder en teunisbloempijlstaart waarbij waardplanten en voedselplanten aanwezig zijn in kruidige vegetatie. Voor de sleedoornpage, iepenpage, bruine eikenpage en kleine ijsvogelvlinder gaat het enkel om voedselplanten. De waardplanten vallen onder de categorie houtige begroeiing.

Alle soorten

- B** In leefgebied van beschermde vlindersoorten dient het maaibeheer door een ecologisch deskundige te worden bepaald. Als richtlijn geldt dat er maximaal 2 keer per jaar gemaaid mag worden op dezelfde locatie. Per maaibeurt vindt fasering plaats waarbij minimaal 30% blijft staan in stukken op maximaal 500m van elkaar. Maaibeheer dient rekening te houden met de zaadzetting van voedselplanten en waardplanten. Waardplanten van beschermde vlindersoorten worden zoveel mogelijk gespaard in de periode dat de soort hier gebruik van maakt.

6.5.7 Libellen

Kruidige begroeiingen langs oevers bieden beschutting en insecten om op te jagen.

Alle soorten

- B** In leefgebied van beschermde libellensoorten dient het maaibeheer door een ecologisch deskundige te worden bepaald. Als richtlijn geldt dat er maximaal 2 keer per jaar gemaaid mag worden (maximaal 4 keer in geval van sinusbeheer). Per maaibeurt vindt fasering plaats waarbij minimaal 30% blijft staan in stukken op maximaal 500m van elkaar. Maaien vindt zoveel mogelijk plaats na de zaadzetting van voedselplanten (planten waar voedsel voor libellen op aanwezig is).

6.5.8 Planten

Beschermde plantensoorten zijn vaak gebaat bij een voortzetting van het gevoerde beheer. Niet werken binnen de beschermingszone (maatregel A) is daarom voor beschermde plantensoorten niet altijd de meest gunstige optie. Van belang is dat het gevoerde beheer zorgt voor een voortzetting van de bestaande situatie.

Alle soorten

- A** Groeiplaatsen van beschermde plantensoorten worden ontzien bij rijbewegingen en bij tijdelijke opslag van materieel, grond en dergelijke.
- B** Op locaties met beschermde plantensoorten wordt gemaaid/gehooïd na de soortspecifieke zaadzetting. Bij werkzaamheden wordt in overleg met een ecologisch deskundige bepaald hoe het gevoerde beheer moet worden afgestemd op (abiotische factoren van) beschermde plantensoorten. Dit wordt vastgelegd in een beheerplan.

6.6 (Half)verhardingen en terreinmeubilair

De werkzaamheden in deze categorie omvatten het reguliere onderhoud zoals vegen, strooien, kolken zuigen, schilderen, onkruidbeheersing en repareren en functioneel houden van wegen, paden, pleinen, depots, afrasteringen, afvalbakken, afrasteringen en faunavoorzieningen zoals tunnels, goten, bruggen, schermen, uitstapplaatsen, lantaarnpalen etc.

6.6.1 Vogels

Bij halfverhardingen als grindterreinen (bv. niet of weinig gebruikte opslagterreinen) kan sprake zijn van de aanwezigheid van broedende vogels zoals visdieven en scholteksters. Dit zijn overigens terreinen waar veelal geen of zeer extensief regulier onderhoud plaatsvindt.

Alle soorten

- A** Bij rust- of voortplantingsplaatsen van beschermde vogelsoorten geen werkzaamheden uitvoeren. Deze elementen dienen te worden gemarkeerd en ontzien tijdens de werkzaamheden. Geluids- en visuele verstoring van broedgevallen dient voorkomen te worden, door een vooraf te bepalen verstoringvrije afstand waar binnen geen werkzaamheden plaats vinden, zie bijlage 5.
- B** Werkzaamheden uitvoeren buiten de soortspecifieke broedperiode.

Visdief

- B** Werkzaamheden worden uitgevoerd buiten de soortspecifieke broedperiode welke loopt van mei tot en met juni. De constructie met voortplantingsplaatsen blijft behouden of wordt direct hersteld.

6.6.2 Amfibieën en reptielen

Amfibieën komen met name tijdens de voorjaars- en najaarsmigratie tussen het winter- en voortplantingshabitat in aanraking met verharding. Het gaat daarbij om het oversteken van wegen, maar ook afwateringssystemen zoals rioolputten en afwateringsgoten waar dieren in terecht komen.

Maatregelen zijn met name gericht op het in stand houden van voorzieningen die verkeersslachtoffers voorkomen en voorzieningen die voorkomen dat dieren in afwaterings-systemen verdwijnen. Deze maatregelen zijn ook voor reptielen relevant.

Alle soorten

- B** Het schonen van faunatunnels dient buiten de migratieperiode uitgevoerd te worden. De migratieperiode zijn in maart en april en van september tot en met half november. Geleidingsschermen worden jaarlijks onderhouden, waarbij overhangende vegetatie wordt verwijderd en de loopstrook langs het scherm toegankelijk is voor amfibieën.

Bij het uitvoeren van werkzaamheden in de migratieperiode mag geen barrièrevorming plaatsvinden van trekkende dieren. Dit betekent dat er niet 's nachts gewerkt wordt en de amfibieëntunnel toegankelijk blijft voor trekkende dieren.

6.6.3 Planten

Voor deze categorie zijn voornamelijk muurflora en planten die groeien op stenige plaatsen relevant. Voorbeelden zijn muurbloem, smalle raai, echte gamander en beschermde varens. Ook straatkolken of rioolputten kunnen een groeiplaats bieden aan muurflora.

Alle soorten

- A** Groeiplaats van de plant sparen bij werkzaamheden. Locaties met beschermde (muur)planten markeren en abiotische factoren zoals vocht en schaduw in stand houden.
- B** Voor eenjarige soorten kan na zaadsetting bestendig beheer en onderhoud worden uitgevoerd waarbij abiotische factoren in stand blijven.

Bij zout-strooien wordt rekening gehouden met abiotische factoren die beschermde soorten nodig hebben zoals saliniteit (ook in de berm of in aanliggende bermsloten). Op deze plaatsen niet of minder strooien.

6.7 Wateren en oevers

De werkzaamheden in deze categorie omvatten schonen, baggeren, maaien waterplanten, verwijderen ongewenste planten en verwijderen afval in grachten, vaarten, sloten, wijken, vijvers, poelen en vennen. Ook plasdraszones grenzend aan het water worden tot deze categorie gerekend.

Tevens behoort bij deze categorie het onderhouden van (nuts)voorzieningen in of onder water.

Omdat deze werkzaamheden in veel gevallen een onlosmakelijke relatie hebben met de oever (minimaal 0,5m vanaf het natte profiel) en bij niet scherp begrensde overgangen van open water naar vaste oever, dient hier rekening mee gehouden te worden. Zie ook kruidige begroeiingen.

6.7.1 Algemeen zorgvuldig handelen

- Bij de locatiekeuze van het afzetten van schoonsel of bagger op het land, wordt rekening gehouden met leefgebied van landsorten.
- Schoonsel en bagger dat op de kant wordt gedeponeed, blijft minimaal 48 uur liggen zodat amfibieën nog kunnen vluchten.
- Er wordt stapvoets gereden en 1 kant op gewerkt zodat dieren kunnen vluchten.
- Indien mogelijk, werken van een afgesloten eind naar open eind.
- Werkzaamheden vinden in eerste instantie overdag plaats om verstoring door verlichting te voorkomen. Als werkzaamheden 's nachts worden uitgevoerd, wordt enkel de werklocatie verlicht en uitstraling naar de omgeving voorkomen.
- Bagger- en schoningswerkzaamheden kunnen het beste worden uitgevoerd in de maanden september en oktober.

6.7.2 Vogels

Het gaat hierbij met name om de soortgroepen watervogels, steltlopers, meeuwen en sterns die in sterke mate gebonden zijn aan water. Nesten kunnen langs de oever en op het water aanwezig zijn als drijvende of verankerde constructies. Water vormt een foerageergebied voor soorten die planten, vis en schelpdieren eten. Daarnaast vindt voor een aantal soorten ook de balts plaats op het water en kunnen grotere waterlichamen voor o.a. ganzen een functie vervullen als slaappleats.

Alle soorten

- A** In essentieel leefgebied voor vogels worden geen werkzaamheden uitgevoerd. Verstoring van broedgevallen door werkzaamheden in de directe omgeving dient voorkomen te worden, door een vooraf te bepalen verstoringvrije afstand waar binnen geen werkzaamheden plaats vinden. Verstoring kan ook deels worden voorkomen door nestlocaties af te schermen van licht, beweging of geluid.
- B** Werkzaamheden worden uitgevoerd buiten de soortspecifieke broedperiode. Maaien van ruigte en riet waarbij sprake is van essentieel leefgebied van vogels dient gefaseerd te worden uitgevoerd, waarbij maximaal 30% per jaar wordt gemaaid zodat er ook meerjarige vegetatie behouden blijft.
- C** Nesten van oeverbroeders worden gemarkeerd in het veld. De werkzaamheden worden zodanig uitgevoerd dat nesten behouden blijven. Deze maatregel kan enkel worden uitgevoerd als er nog geen kuikens aanwezig zijn. De markering wordt direct na het maaien verwijderd. In de omgeving dient voldoende dekking en foerageermogelijkheid aanwezig te blijven.

IJsvogel en oeverzwaluw

- A** Werkzaamheden worden uitgevoerd buiten de broedperiode van ijsvogel en oeverzwaluw, welke globaal loopt van april tot en met augustus. Nestlocaties van ijsvogel en oeverzwaluw sparen bij maaien en schonen.

Zwarte stern

- B** Werkzaamheden worden uitgevoerd buiten de broedperiode van zwarte stern, welke globaal loopt van mei tot en met juni. Bij broedlocaties van zwarte stern wordt per jaar niet meer dan 30% van de drijvende vegetatie geschoond.

6.7.3 Vleermuizen

Wateren en oevers kunnen onderdeel zijn van het foerageergebied en de vliegroute van vleermuizen. Er zijn soorten die sterk gebonden zijn aan water voor hun voedselvoorziening zoals watervleermuizen en meervleermuizen die laag boven het waterinsecten vangen. Maar ook andere soorten kunnen in de beschutting van de oevervegetatie boven het water foerageren. Het verwijderen van deze oevervegetatie kan effect hebben op het functioneren van dit foerageergebied.

Alle soorten

- B** Werkzaamheden bij essentieel foerageergebied of essentiële vliegroute buiten de gebruikperiode uitvoeren. De gebruikperiode is indicatief van maart tot november.

Indien kruidige begroeiingen bij een plas of watergang (zoals riet) een essentiële functie vervult van beschutting tegen wind of instraling van licht op het water, dan kan jaarlijks maximaal 50% van de oppervlakte kruidige begroeiing worden gemaaid.

6.7.4 Overige zoogdieren

Kruidige oeverbegroeiingen vormen het leefgebied van kleine zoogdieren als (woel)muizen, (water)spitsmuizen, marterachtigen zoals steen- en boomarter, otter en das maar ook van de bever. Verblijven betreffen bijvoorbeeld muizenholen, burchten van dassen en bevers. Voor met name waterspitsmuis en otter en bever is ook het water zelf belangrijk onderdeel van het leefgebied.

Alle soorten

- A** Er worden geen werkzaamheden uitgevoerd in essentieel leefgebied door het hanteren van een beschermingszone. De beschermingszone wordt door of op aanwijzing van een ecologisch deskundige gemarkeerd, zie bijlage 5.
- B** Werkzaamheden worden uitgevoerd buiten de soort specifieke kwetsbare periode.

Waterspitsmuis

- A** Er worden geen werkzaamheden uitgevoerd in het essentieel leefgebied van waterspitsmuis. Deze wordt gemarkeerd door of op aanwijzing van een ecologisch deskundige.
- B** Werkzaamheden worden uitgevoerd buiten de kwetsbare perioden. Dit zijn de voortplantingsperiode van april tot en met augustus en de winterrustperiode van december tot en met februari.
- C** In het essentieel leefgebied van de waterspitsmuis worden werkzaamheden gefaseerd uitgevoerd. Van het leefgebied wordt maximaal 50% per jaar geschoond in stroken van 250m. Het baggeren of schonen vindt plaats vanaf een kant met ongeschikt habitat voor de waterspitsmuis. Bij het baggeren dient vertroebeling van het water zo veel mogelijk voorkomen te worden.

Maaiwerkzaamheden in leefgebied: bij voorkeur snijden in plaats van ver-snipperen, maaihoogte minimaal 10cm.

Bever en otter

- A** Er worden geen werkzaamheden uitgevoerd in het essentiële leefgebied van bever en otter.
- B** Bij rust- en voortplantingsplaatsen worden werkzaamheden uitgevoerd buiten de kwetsbare periode. De kwetsbare periode van de bever is van mei tot en met augustus en die van de otter van april tot en met augustus. De beschermingszone en het behoud van de functionaliteit dienen te worden bepaald door een ecologisch deskundige.
- Niet werken vanaf de oever waarin zich een hol of burcht bevindt, in de periode net voor en na de zonsondergang dan wel zonsopkomst of bij ijsgang.
- C** (Maai)beheer dient gericht te zijn op behoud van de leefomgeving door gefaseerd te werken in tijd en in ruimte met behoud van essentiële foerageerlocaties. Werkzaamheden worden overdag uitgevoerd.
- Werkzaamheden binnen de beschermingszone zijn toegestaan buiten de kwetsbare periode wanneer er met handkracht wordt gewerkt.
- D** Voor recente dassen- en beveractiviteit in waterkeringen waardoor in de nabije toekomst onveilige situaties ontstaan, is het mogelijk het gebruik van deze hollen te ontmoedigen en de locaties te ontmantelen mits er voldoende alternatieven in de directe omgeving beschikbaar zijn. Het gaat hierbij om activiteit van das en bever die binnen een tijdsbestek van een maand is ontstaan, aanwezige hollen en hoogwatervluchtplaatsen die incidenteel worden gebruikt als ook recent gegraven beverdammen. Het geldt niet voor kraamfuncties. Voor het ontmoedigen en ontmantelen dient het [Bever- en dassenprotocol](#)⁷. Deze protocollen omschrijven onder meer het gedeeltelijk dichten van de pijp/hol, met controle op gebruik.

Noordse woelmuis

- A** Werkzaamheden worden niet uitgevoerd in leefgebied van noordse woelmuis. De leefgebieden worden gemarkeerd door of op aanwijzing van een ecologisch deskundige.
- B** Werkzaamheden worden uitgevoerd in de maanden september en oktober. Dit is in de minst kwetsbare periode, na de voortplanting en voor de winterrust.
- Wanneer in de winter het voorkomen van noordse woelmuis kan worden uitgesloten omdat het perceel te nat is, mogen werkzaamheden ook in de winterperiode worden uitgevoerd.

---

⁷ Zie BIJLAGE B 'Bever en dassenprotocol bij spoor- en wegtaluds en waterkeringen' in de [Maatregelcatalogus](#) bij het reikwijdtedocument van RVO

Grasland of rietland wordt maximaal eenmaal per jaar gemaaid, waarbij minimaal 50% van het leefgebied in stroken of vlakken behouden blijft, bijvoorbeeld in de vorm van stroken van minimaal 5m breed. Maaien op minimaal 10cm hoogte.

6.7.5 Amfibieën

Voor alle amfibieënsoorten is water van belang voor de voortplanting. Eitjes worden afgezet in tal van waterlichamen, vennen, poelen, ondiepe plassen, afgesloten rivierarmen, sloten etc, elke soort heeft zo zijn voorkeur. De meeste soorten hebben met name een binding met het water gedurende de voortplantingsperiode. Diverse soorten overwinteren echter ook in diepere delen van waterlichamen.

Rondom voortplantingswater van amfibieën maken oevers essentieel onderdeel uit van het leefgebied. Soorten vinden hier beschutting in vegetatie en voedsel.

Alle soorten

- A** Werkzaamheden worden niet uitgevoerd in essentieel leefgebied van beschermde amfibieën.
- B** Voor soorten die in het water overwinteren werkzaamheden in het water (bv. baggeren en schonen) uitvoeren buiten kwetsbare perioden. De kwetsbare perioden zijn de voortplantings- en overwinteringsperiode van november tot en met augustus. De voorkeursperiode om te baggeren en schonen is september en oktober. De exacte periode dient te worden bepaald door een ecologisch deskundige.

Bij soorten die niet overwinteren in het water zoals heikikker, kamsalamander en rugstreeppad geldt enkel de voortplantingsperiode als kwetsbare periode. De voortplantingsperiode is van april tot en met augustus.

Minimaal 25% van de onderwatervegetatie en de bodem ongemoeid laten. Bij schonen wordt de bodem in zijn geheel ongemoeid gelaten. Bagger en schoonsel op de oever leggen zodat vluchtmogelijkheden aanwezig blijven.

Maaiwerkzaamheden langs oevers in essentieel leefgebied van amfibieën vinden buiten de actieve periode maximaal 1 keer per jaar plaats, waarbij een minimale maaihoogte van 10cm wordt aangehouden, er gefaseerd wordt gemaaid en minimaal 25% van de vegetatie jaarlijks gehandhaafd blijft (bv. door in stroken te maaien). De voorkeursperiode om te maaien is van oktober tot en met februari. De exacte periode dient te worden bepaald door een ecologisch deskundige. Het beheer dient gericht te zijn op behoud van schuilmogelijkheden en dekking, afgewisseld met open plekken om te zonnen.

- D** In geval van aantoonbare noodzaak (bv. maaien en schonen om de doorstroming veilig te stellen) in essentieel leefgebied van amfibieën in de kwetsbare periode (zie B) werkzaamheden gefaseerd uitvoeren waarbij maximaal 50% per jaar wordt bewerkt met behoud van voortplantingsplaatsen. Als uitgangspunt geldt: behoud van structuurvariatie (dichte begroeiing met schuilplaatsen en open/kale plekken voor zonnen). Bij werkzaamheden in de winterperiode de bodem ongemoeid laten en bij maaiwerkzaamheden een minimale maaihoogte van 10cm aanhouden.

6.7.6 Reptielen

Voor adder, gladde slang, levendbarende hagedis en ringslang zijn oeverzones en vochtige randzones relevant als voorplantplantingslocatie. Op oevers gaat het om rust- en zonlocaties. Wateren vormen voor verschillende soorten foerageergebied.

Alle soorten

- A** Oevers die worden gebruikt als zon- en rustlocatie of in gebruik zijn als voortplantingsbiotoop worden gemarkeerd door of op aanwijzing van een ecologisch deskundige. Werkzaamheden worden niet in dit leefgebied uitgevoerd.
- B** Werkzaamheden worden in eerste instantie uitgevoerd in de winterrustperiode, dit is van oktober tot en met maart. Broeihopen van ringslang dienen te worden gespaard. Het beheer dient gericht te zijn op behoud van schuilmogelijkheden en dekking, afgewisseld met open plekken om te zonnen. Minimaal 25% van de vegetatie blijft jaarlijks gehandhaafd bijvoorbeeld in stroken.
- C** Werkzaamheden in de actieve periode zijn toegestaan als voortplantingsplaatsen ontbreken. Oevers die in gebruik zijn als zon- en rustlocatie of als voortplantingsbiotoop worden gemarkeerd door of op aanwijzing van een ecologisch deskundige. Baggerslib dient niet op gemarkeerde oevers te worden gedeponeed.

Bij het uitvoeren van maaiwerkzaamheden in de actieve periode van betreffende soorten wordt doden en verwonden voorkomen door in het leefgebied te werken bij hoge temperaturen zodat dieren kunnen vluchten. Er wordt gemaaid met een maaihoogte van minimaal 10cm.

Het beheer dient gericht te zijn op behoud van schuilmogelijkheden en dekking, afgewisseld met open plekken om te zonnen. Minimaal 25% van de vegetatie blijft jaarlijks gehandhaafd bijvoorbeeld in stroken.

6.7.7 Libellen

Open water is voor libellen cruciaal voor de voortplanting: als ei-afzetplek en als opgroeigebied voor de larven. Het uitkruipen van de imago's vindt plaats in boven het water uitstekende oevervegetatie. De sliblaag is van belang voor (overwintering van) de larven. Daarnaast zijn met name waterjuffers ook tijdens hun imago stadium sterk gebonden aan het leefgebied in en rondom open water.

Kruidige begroeiing langs de oever biedt beschutting en insecten om op te jagen. Ook gebruiken sommige soorten planten langs de oever om als imago uit te kruipen.

Voorbeelden van mogelijk relevante soorten zijn: gevlekte glanslibel, Kempense heidelibel, gevlekte witsnuitlibel, groene glazenmaker, noordse winterjuffer.

Alle soorten

B In leefgebied van beschermde libellen wordt gefaseerd gewerkt. Minimaal 50% van de onderwatervegetatie en de waterbodem blijft jaarlijks gespaard.

Maaiwerkzaamheden worden uitgevoerd buiten de vliegtijd van libellen. De vliegtijd is van mei tot en met augustus. Maaihoogte minimaal 10cm.

Behoud structurelementen en een verscheidenheid aan verlandingsstadia zoals waterplanten, riet en ruigte en een flauw oevertalud. In het leefgebied van beschermde libellensoorten ten minste 25% van de oevervegetatie laten staan.

Een ecologisch deskundige moet de relevante elementen voor de betreffende soort concreet maken in het ecologisch werkprotocol. Deze elementen moeten worden behouden door gefaseerd te werken. Ten minste 25% van de relevante structurelementen in het leefgebied van de lokale populatie mag niet worden aangetast. Sloten niet jaarlijks schonen.

Groene glazenmaker

C In het leefgebied van de groene glazenmaker wordt jaarlijks maximaal 50% van de aanwezige krabbenscheervegetatie verwijderd. Van belang is dat de aanwezige krabbenscheervegetatie duurzaam in stand blijft.

Bosbeekjuffer

C De bosbeekjuffer is afhankelijk van sterk verlande sloten of vennen. In het leefgebied moet bij baggerwerkzaamheden ten minste 50% van de bagger aanwezig blijven. Sloten niet jaarlijks schonen.

6.7.8 Kevers

Het gaat hierbij om gestreepte waterroofkever. Gestreepte waterroofkever kan voorkomen in onbeschaduwde, stilstaande of licht stromende wateren met een goed ontwikkelde onderwater vegetatie zonder kroos. Volwassen dieren zijn jaarrond in het water aanwezig. Boven het water uitstekende oevervegetatie is van belang voor de ei-afzet. Een goed ontwikkelde oeverzone boven de waterlijn is van belang voor verpopping. Volwassen dieren overwinteren in de sliblaag.

Gestreepte waterroofkever

- B** In het leefgebied van gestreepte waterroofkever wordt vegetatie in het natte deel van de wateren alleen verwijderd in de periode van oktober tot half mei. Baggeren vindt plaats in de maanden september en oktober. Minimaal 50% van de watervegetatie en de waterbodem blijft gespaard.

6.7.9 Vissen

Onder de Wet natuurbescherming zijn een aantal soorten beschermd die met name gerelateerd zijn aan snelstromend water of beken: beekdonderpad, beekprik, elrits, gestipelde alver en kwabaal. Kwabaal komt ook in meren voor. Ondiepe warme delen zijn veelal van belang voor de voortplanting. Stenen en grind op de bodem worden benut voor de voortplanting. Aanwezigheid van slib en detritus-banken is van belang voor het opgroeien van de larven van beekprik.

De grote modderkruiper komt voor in (deels) verlande sloten met een goed ontwikkelde vegetatie.

Alle soorten

- B** Er worden geen werkzaamheden uitgevoerd in de voortplantingsperiode. Deze periode loopt globaal van maart tot en met augustus en dient te worden bepaald door een ecologisch deskundige.

Er wordt langzaam één kant op gewerkt, en indien aan de orde, van de dichte zijde naar het open water gewerkt, zodat dieren kunnen vluchten.

Werkzaamheden worden gefaseerd uitgevoerd in ruimte en tijd. Jaarlijks 25% van de vegetatie en waterbodem behouden en bij een volgende bewerking een ander deel behouden.

Bij baggeren wordt bij voorkeur wordt gewerkt met een baggerzuiger.

Wanneer wordt gewerkt met een baggerbak dient de bak voor de oever te worden omhooggehaald zodat vissen kunnen vluchten. Dezelfde werkwijze geldt voor het schonen met een maakorf.

Waterplanten en bagger worden op de kant verspreid en wordt nagelopen op aanwezige vis en larven. Vissen en larven worden direct teruggeplaatst in het water.

Er vinden geen werkzaamheden plaats bij watertemperaturen onder de 5 graden en boven de 20 graden Celsius.

Beekprik

- C** Op plaatsen waar de beekprik voorkomt, wordt een ecologisch deskundige ingeschakeld. Werkzaamheden faseren en individuen worden door of op aanwijzing van een ecologisch deskundige zoveel mogelijk gevangen voordat de baggerwerkzaamheden plaatsvinden. Maximaal 50% van de slib en dood organisch materiaal waar larven in zijn aangetroffen mag worden verwijderd nadat larven zijn gevangen.

6.7.10 Weekdieren

Het gaat hierbij om de platte schijfhoren. De platte schijfhoren leeft vooral in vrijwel stilstaande of zwak stromende wateren met een rijke onderwatervegetatie in het veenweidegebied. Draadwier lijkt van belang voor de ei-afzetting. Grotere volwassen dieren worden ook vaak op andere waterplanten gevonden, zoals op krabben-scheer, grof hoornblad, kikkerbeet, brede en smalle waterpest en op wortels van oeverplanten als de gele lis. In de winter zakken de schelpdieren samen met de waterplanten naar de bodem.

Platte schijfhoren

- A** Bij werkzaamheden de locaties met waterplanten met eieren of individuen van platte schijfhoren ontzien.
- D** Beheer en onderhoud dient gericht te zijn op behoud van de soort en dan met name gericht op de waterkwaliteit. Voorafgaand aan bagger- en schoningswerkzaamheden dient daarom te worden beoordeeld of uitvoering hiervan in betreffende watergang noodzakelijk is. Werkzaamheden dienen vervolgens gefaseerd te worden uitgevoerd waarbij minimaal 50% per jaar van de watervegetatie en waterbodem gespaard blijft. Hierbij ook de waardevolle locaties (waterplanten met eieren of individuen) ontzien.

6.7.11 Planten

Ook op oevers en in wateren kunnen beschermde plantensoorten voorkomen, bijvoorbeeld drijvende waterweegbree.

Drijvende waterweegbree groeit in uiteenlopende stilstaande of zwak stromende wateren, ondergedoken of op de oever. De soort heeft baat bij locaties met kale bodems en locaties die niet snel dichtgroeien.

Bij maaiwerkzaamheden wordt in overleg met een ecologisch deskundige bepaald hoe het gevoerde beheer moet worden afgestemd op (abiotische factoren van) beschermde plantensoorten.

Drijvende waterweegbree

- C** Op groeiplaatsen van drijvende waterweegbree is het van belang regelmatig te baggeren om (voedselarme) abiotiek in stand te houden. Bij werkzaamheden exemplaren van de soort zo veel mogelijk ontzien. Gefaseerd uitvoeren en minimaal 50% per jaar handhaven.

Afkortingen

BREEAM	Internationaal instrument om integraal de duurzaamheid van nieuwe gebouwen, bestaande gebouwen, gebieden en slooprojecten te meten en te beoordelen. De certificering kent meerdere keurmerken en sterren/niveaus.
CROW	Nationaal kennisplatform voor infrastructuur, verkeer, vervoer en openbare ruimte
DBFM- contracten	Een geïntegreerde contractvorm, waarbij een integrale prestatie centraal staat. Aan één opdrachtnemer worden opgedragen zowel het ontwerp (Design), de realisatie (Build), de financiering (Finance) en het onderhoud (Maintain).
DNR	De Nieuwe Regeling 2005 is een standaardregeling voor het afsluiten van overeenkomsten tussen adviseurs en opdrachtgevers.
EIS Nederland	European Invertebrate Survey, Kenniscentrum insecten en andere ongewervelden.
FLORON	Floristisch Onderzoek Nederland, onderzoek naar Nederlandse wilde flora.
GWW	Grond-, weg- en waterbouw.
IVN	Instituut voor Natuureducatie.
KNNV	Koninklijke Nederlandse Natuurhistorische Vereniging.
NJN	Nederlandse Jeugdbond voor Natuurstudie.
NDFF	Nationale Databank Flora en Fauna ondergebracht bij BIJ12.
RAVON	Reptielen, Amfibieën en Vissen Onderzoek Nederland.
RAW	Een Nationaal gehanteerd dynamisch stelsel van juridische, administratieve en technische voorwaarden voor het samenstellen van contracten in de gww-sector.
RVO	Rijksdienst voor Ondernemend Nederland. RVO is een uitvoerende dienst van het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV).
RVOI	Regeling van de Verhouding tussen Opdrachtgever en Adviserend Ingenieursbureau.
Sovon	Vogelonderzoek Nederland.

STONE	Stenuilenoverleg Nederland.
STABU	Samenwerkingsverband tussen de partners in de bouwnijverheid. De naam van de Stichting STABU is een afgeleide van de taak waarvoor zij staat: het uitgeven en beheren van een bouwbreed informatiesysteem voor de woning- en utiliteitsbouw.
UAV	Uniforme Administratieve Voorwaarden.
UAV-GC	Uniforme Administratieve Voorwaarden voor geïntegreerde contractvormen.
VHG	Branchevereniging VHG is een vereniging voor hoveniers, groenvoorzieners, boomspecialisten, dak- en gevelbegroeners en interieurbepplanters. VHG behartigt de collectieve en individuele belangen van haar leden op sociaal-economisch en bedrijfsmatig gebied.

Literatuur

[Achtergrondinformatie vlinders](#); Rijkswaterstaat; 2010

[Activiteitenplan en ecologisch werkprotocol realisatie hoogspanningstation te Breukelen](#); Bureau Waardenburg (Waterspitsmuis par 6.1.3); november 2012

[Broedvogels \(2017\)](#) en [Indicator ooievaar \(2012\)](#); Compendium voor de leefomgeving

[Eisencatalogus flora- en faunavoorzieningen](#); online kennismodule CROW

Gedragcode Flora- en faunawet bestendig beheer of onderhoud inclusief informatiemap, Vereniging Stadswerk en Branchevereniging VHG, 2014

Gedragcode Flora- en faunawet ruimtelijke ontwikkeling of inrichting 2011, Vereniging Stadswerk, 2011

[Grofwildbeheer in de praktijk \(2008\) en Edelhert \(2010\)](#); Uitgeverij IPC Groene Ruimte

[Faunabeheerplan grofwild 2014-2019](#); Faunabeheereenheid provincie Gelderland (Damhert, Edelhert); 2014

[Fauna-inventarisatie; Wetgeving en methoden](#), IPC groene Ruimte, R. Schoon; 2012

[Het Meerjarenprogramma Ontsnippering verbindt natuurgebieden in Nederland](#); Rijkswaterstaat; website

[Kennisdocumenten BIJ12](#); website

Kennistabel mitigerende maatregelen; WUR-rapport 2683, F. Ottburg; 2015

Kennisdocument Na-isolatie en renovatie voor gebouwbewonende soorten; RVO; 28 februari 2023

Landelijke leidraad voor natuurvrij maken van gebouwen; RVO; 22 maart 2023

[Leidraad en richtlijnen langs infrastructuur](#); Rijkswaterstaat (diverse soorten); 2013

[Leidraad en richtlijnen langs wegen](#); Rijkswaterstaat; 2005

Maatregelencatalogus beschermde soorten bij na-isolatie en renovatie van gebouwen; 22 maart 2023; RVO

[Mitigerende maatregelen](#); commissie mer (diverse soorten);

[Natuurinclusief bouwen en ontwerpen in 20 ideeën](#); gemeente Amsterdam (diverse soorten); mei 2018

[Meervleermuis in Nederland](#); Zoogdiervereniging; aug 2011

Onderzoek mitigeren vleermuizen; Jasja Dekker, dierecoloog (Vleermuizen); website

Platform lichthinder, website

[Reikwijdtedocumenten RVO](#), website

[Soortinfo Ministerie EZ](#); website

[Van herintroductie tot beverbeheer](#); Ark Natuurontwikkeling (Bever); 12-09-17

[Vleermuizen in de stad](#); website

[Vleermuisnet](#); website

[Vleermuizen in Rotterdam](#); Bureau Stadsnatuur; 2006

[Vleermuizenprotocol 2017](#); Zoogdierverseniging

[Veilig verkeer voor vleermuizen](#); Zoogdierverseniging; 2013

[VIVARA pro](#); (Diverse soorten, Slechtvalk); website

[Waveka-producten](#) voor vleermuizen (o.a in Deventer, Tilburg, Doorwerth, Apeldoorn, Rotterdam, Amsterdam); website

[Zoogdierverseniging](#); website (Muizen, vleermuizen)

[Zoogdieren van de habitatrichtlijn 1995-2015](#), Compendium voor de leefomgeving (Hazelmuis, Noordse woelmuis, Bever, Otter); 26-10-16

Bij de maatregelen

Vlindervriendelijk bosbeheer. Gorissen en van Reusel, Bosrevue 2.

De Nederlandse Libellen. KNNV-uitgeverij, 2002

Reddingsactie eitjes sleedoorpage in Soest. Vlinders 2, 2012

Handreiking kleine marters in relatie tot soortbescherming. Bouwens, provincie Noord-Brabant, 2017.

Beheerwijzer voor kleine marterachtigen. Zoogdierverseniging, 2018.

Kennisdocumenten diverse soorten. BIJ12.

Noodzaak van schadebeperkende maatregelen voor vissen bij schonen en baggeren. De Bruin et al., Tijdschrift Ravon 19:4, december 2017.

Brochure vleermuizen, bomen en bos. Vereniging voor zoogdierkunde en zoogdierbescherming, 2004.

Laanbeheer en vleermuizen. Jansen et al., Zoogdierverseniging en Stichting Pro-bos, 2012.

Met vleermuizen overweg. Limpens et al. Dienst weg en waterbouwkunde Rijkswaterstaat en de Vereniging voor Zoogdierkunde en Zoogdierbescherming, 2004.

Protocol vleermuizen en natte infrastructuur. Batweter onderzoek, 2010.

Websites:

www.soortprotocollenflora-enfaunawet.stowa.nl

www.vlinderstichting.nl/

www.groeneglazenmaker.nl

www.floron.nl/

www.naturetoday.com/

www.vlinderstichting.nl

www.zoogdierverseniging.nl/

www.ravon.nl

www.nederlandsesoorten.nl

BIJLAGE 1 – Relevante verboden Wet natuurbescherming

ALGEMENE ZORGPLICHT Artikel 1.11

1. Eenieder neemt voldoende zorg in acht voor Natura 2000-gebieden, bijzondere nationale natuurgebieden en voor in het wild levende dieren en planten, en hun directe leefomgeving.
2. De zorg houdt in ieder geval in dat eenieder die weet of redelijkerwijs kan vermoeden dat door zijn handelen of nalaten nadelige gevolgen kunnen worden veroorzaakt voor Natura 2000-gebied, een bijzonder nationaal natuurgebied of voor in het wild levend planten en dieren:
  - a. Dergelijke handelingen achterwege laat, dan wel,
  - b. Indien dat achterwege laten niet kan worden gevegd, de noodzakelijke maatregelen treft om die gevolgen te voorkomen of,
  - c. Voor zover die gevolgen niet kunnen worden voorkomen, deze zoveel mogelijk beperkt of ongedaan maakt.

VERBODSBEPALINGEN SOORTBESCHERMING

De Wet natuurbescherming bevat een aantal verbodsbepalingen gericht op het behoud van specifiek beschermde soorten. Navolgende tabel bevat een samenvatting van deze verboden.

Essentie van de verboden Wet Natuurbescherming					
(in de kolommen achter de verboden staan de verwijzingen naar de wetsartikelen)	Europese soorten			Nationale soorten	
	Vogels	Dieren	Planten	Dieren	Planten
Het is verboden ...					
Specifieke beschermde soorten (opzettelijk) te doden of te vangen	3.1.1	3.5.1		3.10.1a	
Voortplantingsplaatsen of rustplaatsen (opzettelijk) te beschadigen, vernielen of wegnemen	3.1.2	3.5.4		3.10.1b	
Eieren te beschadigen, rapen of bezitten	3.1.3	3.5.3			
Specifieke beschermde soorten (opzettelijk) te (ver)storen	3.1.4	3.5.2			
Specifieke beschermde planten te plukken, verzamelen, afsnijden, ontwortelen, vernielen			3.5.5		3.10.1c

BIJLAGE 2 – Reikwijdte soorten gedragscode

In deze bijlage is per specifiek beschermde soort uitgewerkt op welke wijze het zorgvuldig handelen ingevuld dient te worden. De soorten zijn uitgewerkt in 2 lijsten:

- Soortenlijst A: beschermde soorten anders dan vogels.
- Soortenlijst B: vogels.

In Soortenlijst A is de volgende informatie opgenomen:

Soortnaam: Soortenlijst RVO (brochure 'Soortenbescherming bij ruimtelijke ingrepen'⁸) en aangevuld met Rode Lijstsoorten

Status RL: beleidsstatus Rode lijst van zware naar lichte status (peildatum november 2020):

- VN: Verdwenen uit Nederland.
- EB: Ernstig bedreigd.
- BE: Bedreigd.
- KW: Kwetsbaar.
- GE: Gevoelig.
- NA: van die soort/soortgroep bestaat geen Rode lijst/vermelding.

Wet natuurbescherming: waar staat de bescherming in de wet uitgewerkt.

- Paragraaf 3.2: Europees beschermde Habitatrichtlijn soort.
- Paragraaf 3.3: Nationaal beschermde soort.

HR, bijlage: volgens welke bijlage van de Europese Habitatrichtlijn is de soort beschermd.

R&V: hoe gebruikt de soort de rust- of voortplantingsplaats:

1. Vaste groeiplaats of rust- of voortplantingsplaats jaarrond in gebruik.
2. Vaste rust- of voortplantingsplaats tijdelijk in gebruik.
3. Tijdelijke rust- of voortplantingsplaats.
4. Leefgebied, jaarrond in gebruik

Inzet gedragscode: Voor bepaalde soorten mogen de verboden beperkt worden overtreden (zie § 2.2). Dan staat er in de tabel "beperken". Dit is bepaald op basis van de volgende criteria (relevante criteria zijn per soort vermeld in de lijst):

Beperken: Soort is opgenomen in de met RVO afgestemde reikwijdte.

Beperken*: In deze gedragscode staan maatregelen opgenomen voor een aantal soorten die onder artikel 3.31 van de Regeling natuurbescherming zijn vrijgesteld maar die in enkele provincies een beschermde status genieten. De maatregelen voor deze soorten gelden enkel in de betreffende provincies (peildatum lijst 1 april 2020).

Omdat het provincies vrijstaat hun verordeningen te wijzigen kunnen er wijzigingen in bovenstaande lijst optreden. Dus controleer de actuele provinciale verordening.

Voorkomen: Bij alle overige soorten moet het overtreden van de verboden worden voorkomen. Hiervoor kan deze gedragscode worden ingezet.

NVT: De gedragscode is niet inzetbaar voor deze soort (bron: RVO).
NVT* Deze soorten komen alleen voor binnen aangewezen habitattypen in Natura 2000-gebieden. Worden deze soorten buiten deze gebieden aangetroffen, dan moet schade worden voorkomen.

---

⁸ [Versie 1.3 december 2016](#), Ministerie van Economische Zaken

Vrijgesteld: Dit betreft in alle provincies vrijgestelde soort op basis van de situatie per 1 april 2020. Indien deze vrijstelling niet voorziet in het mogen overtreden van het verbod bij de uit te voeren handeling, is beperken op basis van deze gedragscode mogelijk. Aanvullend is de gedragscode inzetbaar ten behoeve van invulling van de zorgplicht.

Soortenlijst A: beschermde soorten anders dan vogels						
	Soortnaam	Status RL	Wet natuur-bescherming	HR, bijlage	R&V	Inzet gedragscode
ZOOGDIEREN (excl vleermuizen)						
1	Aardmuis		Ja, paragraaf 3.3		4	Vrijgesteld
2	Bever		Ja, paragraaf 3.2	II & IV	1	Beperken
3	Boommarter		Ja, paragraaf 3.3	V	1	Voorkomen
4	Bosmuis		Ja, paragraaf 3.3		4	Vrijgesteld
5	Bruinvis		Ja, paragraaf 3.2			Nvt
6	Bunzing	KW	Ja, paragraaf 3.3	V	3	Beperken* ⁹
7	Damhert		Ja, paragraaf 3.3		4	Voorkomen
8	Das		Ja, paragraaf 3.3		1	Beperken
9	Dwergmuis		Ja, paragraaf 3.3		3	Vrijgesteld
10	Dwergspitsmuis		Ja, paragraaf 3.3		4	Vrijgesteld
11	Edelhert		Ja, paragraaf 3.3		4	Voorkomen
12	Eekhoorn		Ja, paragraaf 3.3		3	Beperken, alleen reservenesten
13	Egel		Ja, paragraaf 3.3		3	Beperken*
14	Eikelmuis	EB	Ja, paragraaf 3.3		3	Voorkomen
15	Euraziatische lynx	NA	Ja, paragraaf 3.2	IV	1	Nvt
16	Gewone bosspitsmuis		Ja, paragraaf 3.3		4	Voorkomen
17	Gewone dolfijn	NA	Ja, paragraaf 3.2	IV		Nvt
18	Gewone zeehond	KW	Ja, paragraaf 3.3		4	Voorkomen
19	Haas	GE	Ja, paragraaf 3.3		4	Vrijgesteld
20	Hamster	EB	Ja, paragraaf 3.2	IV	4	Nvt
21	Hazelmuis	BE	Ja, paragraaf 3.2	IV	3	Voorkomen
22	Hermelijn	KW	Ja, paragraaf 3.3		2	Beperken*
23	Grijze zeehond		Ja, paragraaf 3.3		4	Voorkomen
24	Grote bosmuis		Ja, paragraaf 3.3		4	Voorkomen
25	Huisspitsmuis		Ja, paragraaf 3.3		4	Vrijgesteld
26	Konijn	GE	Ja, paragraaf 3.3		1	Vrijgesteld
27	Molmuis		Ja, paragraaf 3.3		1	Voorkomen
28	Noordse woelmuis	KW	Ja, paragraaf 3.2	II & IV	1	Voorkomen
29	Ondergrondse woelmuis		Ja, paragraaf 3.3		V	Beperken* ¹⁰

⁹ * Check de provinciale verordening van de provincie waarin het werk wordt uitgevoerd of deze soort wel of niet is vrijgesteld voor de betreffende handelingen en te overtreden verboden. Indien deze vrijstelling hierin niet voorziet geldt beperken op basis van deze gedragscode.

¹⁰ * Check de provinciale verordening van de provincie waarin het werk wordt uitgevoerd of deze soort wel of niet is vrijgesteld voor de betreffende handelingen en te overtreden verboden. Indien deze vrijstelling hierin niet voorziet, geldt beperken op basis van deze gedragscode.

Soortenlijst A: beschermde soorten anders dan vogels						
	Soortnaam	Status RL	Wet natuur- bescherming	HR, bijlage	R&V	Inzet gedragscode
30	Otter		Ja, paragraaf 3.2	II & IV	2	Voorkomen
31	Ree		Ja, paragraaf 3.3		4	Beperken*
32	Rosse woelmuis		Ja, paragraaf 3.3		1	Vrijgesteld
33	Steenmarter		Ja, paragraaf 3.3		2	Beperken*
34	Tuimelaar	VN	Ja, paragraaf 3.2	IV		Nvt
35	Tweekleurige bosspitsmuis		Ja, paragraaf 3.3		4	Beperken*
36	Veldmuis		Ja, paragraaf 3.3		4	Vrijgesteld
37	Veldspitsmuis	KW	Ja, paragraaf 3.3		4	Voorkomen
38	Vos		Ja, paragraaf 3.3		1	Vrijgesteld
39	Waterspitsmuis		Ja, paragraaf 3.3		4	Voorkomen
40	Wezel	GE	Ja, paragraaf 3.3		2	Beperken*
41	Wild zwijn		Ja, paragraaf 3.3		3	Voorkomen
42	Wilde kat	NA	Ja, paragraaf 3.2	IV	1	Nvt
43	Witflankdolfijn	NA	Ja, paragraaf 3.2	IV		Nvt
44	Witsnuitdolfijn	NA	Ja, paragraaf 3.2	IV		Nvt
45	Woelrat		Ja, paragraaf 3.3		1	Vrijgesteld
46	Wolf		Ja, paragraaf 3.2	IV	1	Nvt
	VLEERMUIZEN					
1	Gewone baardvleermuis		Ja, paragraaf 3.2	IV	2	Voorkomen
2	Bechsteins vleermuis	GE	Ja, paragraaf 3.2	II & IV	2	Nvt
3	Bosvleermuis	GE	Ja, paragraaf 3.2	IV	2	Voorkomen
4	Brandts vleermuis	NA	Ja, paragraaf 3.2	IV	2	Voorkomen
5	Franjestaart		Ja, paragraaf 3.2	IV	2	Voorkomen
6	Gewone dwergvleermuis		Ja, paragraaf 3.2	IV	2	Beperken, alleen voor paar- en zomerverblijven
7	Gewone grootoorvleermuis		Ja, paragraaf 3.2	IV	2	Voorkomen
8	Grijze grootoorvleermuis		Ja, paragraaf 3.2	IV	2	Voorkomen
9	Grote hoefijzerneus	NA	Ja, paragraaf 3.2	IV	2	Nvt
10	Grote rosse vleermuis	NA	Ja, paragraaf 3.2	IV	2	Nvt
11	Ingekorven vleermuis	GE	Ja, paragraaf 3.2	II & IV	2	Voorkomen
12	Kleine dwergvleermuis	NA	Ja, paragraaf 3.2	II & IV	2	Voorkomen
13	Kleine hoefijzerneus	VN	Ja, paragraaf 3.2	II & IV		Nvt
14	Laatvlieger	KW	Ja, paragraaf 3.2	IV	2	Voorkomen
15	Meervleermuis		Ja, paragraaf 3.2	II & IV	2	Voorkomen
16	Mopsvleermuis	NA	Ja, paragraaf 3.2	II & IV	2	Nvt
17	Noordse vleermuis	NA	Ja, paragraaf 3.2	II & IV	2	Nvt
18	Rosse vleermuis	NA	Ja, paragraaf 3.2	IV	1	Voorkomen
19	Ruige dwergvleermuis		Ja, paragraaf 3.2	IV	2	Beperken, alleen voor paar- en zomerverblijven
20	Tweekleurige vleermuis	GE	Ja, paragraaf 3.2	IV	2	Voorkomen

Soortenlijst A: beschermde soorten anders dan vogels

	Soortnaam	Status RL	Wet natuur- bescherming	HR, bijlage	R&V	Inzet gedragscode
21	Vale vleermuis	VN	Ja, paragraaf 3.2	II & IV		Nvt
22	Watervleermuis		Ja, paragraaf 3.2	IV	2	Voorkomen
REPTIELEN						
1	Adder	KW	Ja, paragraaf 3.3		4	Voorkomen
2	Gladder slang	BE	Ja, paragraaf 3.2	IV	4	Voorkomen
3	Hazelworm		Ja, paragraaf 3.3		4	Voorkomen
4	Levendbarende hagedis	GE	Ja, paragraaf 3.3		4	Voorkomen
5	Muurhagedis	EB	Ja, paragraaf 3.2	IV	4	Nvt
6	Ringslang	KW	Ja, paragraaf 3.3		2	Beperken
7	Zandhagedis	KW	Ja, paragraaf 3.2	IV	4	Voorkomen
AMFIBIEEN						
1	Alpenwatersalamander		Ja, paragraaf 3.3		4	Beperken
2	Bastaardkikker		Ja, paragraaf 3.3	V	4	Vrijgesteld
3	Boomkikker	BE	Ja, paragraaf 3.2	IV	4	Voorkomen
4	Bruine kikker		Ja, paragraaf 3.3	V	4	Vrijgesteld
5	Geelbuikvuurpad	EB	Ja, paragraaf 3.2	II & IV	4	Nvt
6	Gewone pad		Ja, paragraaf 3.3		4	Vrijgesteld
7	Heikikker		Ja, paragraaf 3.2	IV	4	Voorkomen
8	Kamsalamander	KW	Ja, paragraaf 3.2	II & IV	4	Voorkomen
9	Kleine watersalamander		Ja, paragraaf 3.3		4	Vrijgesteld
10	Knoflookpad	BE	Ja, paragraaf 3.2	IV	4	Voorkomen
11	Meerkikker		Ja, paragraaf 3.3	V	4	Vrijgesteld
12	Poelkikker		Ja, paragraaf 3.2	IV	4	Voorkomen
13	Rugstreeppad	GE	Ja, paragraaf 3.2	IV	4	Beperken
14	Vinpoetsalamander	KW	Ja, paragraaf 3.3		4	Voorkomen
15	Vroedmeesterpad	KW	Ja, paragraaf 3.2	IV	4	Voorkomen
16	Vuursalamander	BE	Ja, paragraaf 3.3		4	Nvt
VLINDERS						
1	Aardbeivlinder	BE	Ja, paragraaf 3.3		4	Nvt*
2	Bosparelmoervlinder	EB	Ja, paragraaf 3.3		4	Nvt*
3	Bruin dikkopje	EB	Ja, paragraaf 3.3		4	Nvt*
4	Bruine eikenpage	BE	Ja, paragraaf 3.3		4	Beperken
5	Donker pimpernelblauwtje	EB	Ja, paragraaf 3.2	IV	4	Nvt
6	Duinparelmoervlinder	BE	Ja, paragraaf 3.3		4	Nvt*
7	Gentiaanblauwtje	BE	Ja, paragraaf 3.3		4	Nvt*
8	Grote parelmoervlinder	EB	Ja, paragraaf 3.3		4	Nvt*
9	Grote vos	EB	Ja, paragraaf 3.3		4	Beperken
10	Grote vuurvlinder	EB	Ja, paragraaf 3.2	II & IV	4	Nvt*

Soortenlijst A: beschermde soorten anders dan vogels						
	Soortnaam	Status RL	Wet natuur- bescherming	HR, bijlage	R&V	Inzet gedragscode
11	Grote weerschijnvlinder	EB	Ja, paragraaf 3.3		4	Beperken
12	Iepenpage	EB	Ja, paragraaf 3.3		4	Beperken
13	Kleine heivlinder	EB	Ja, paragraaf 3.3		4	Nvt
14	Kleine ijsvogelvlinder	BE	Ja, paragraaf 3.3		4	Beperken
15	Kommavlinder	BE	Ja, paragraaf 3.3		4	Voorkomen
16	Moerasparelmoervlinder	VN	Ja, paragraaf 3.2	II	4	Nvt
17	Pimpernelblauwtje	EB	Ja, paragraaf 3.2	II & IV	4	Nvt
18	Sleedoorpage	BE	Ja, paragraaf 3.3		4	Beperken
19	Spiegeldikkopje	BE	Ja, paragraaf 3.3		4	Nvt*
20	Teunisbloempijlstaart		Ja, paragraaf 3.2	IV	4	Voorkomen
21	Tijmblauwtje	VN	Ja, paragraaf 3.2	IV	4	Nvt
22	Veenbesblauwtje	EB	Ja, paragraaf 3.3		4	Nvt*
23	Veenbesparelmoervlinder	EB	Ja, paragraaf 3.3		4	Nvt
24	Veenhooibeestje	EB	Ja, paragraaf 3.3		4	Nvt
25	Veldparelmoervlinder	EB	Ja, paragraaf 3.3		4	Voorkomen
26	Zilveren maan	BE	Ja, paragraaf 3.3		4	Nvt*
27	Zilverstreephooibeestje	VN	Ja, paragraaf 3.2	IV	4	Nvt
	LIBELLEN					
1	Beekrombout	BE	Ja, paragraaf 3.3		4	Voorkomen
2	Bosbeekjuffer	BE	Ja, paragraaf 3.3		4	Voorkomen
3	Bronslibel	VN	Ja, paragraaf 3.2	II & IV	4	Nvt
4	Donkere waterjuffer	EB	Ja, paragraaf 3.3		4	Nvt
5	Gaffellibel*	BE	Ja, paragraaf 3.2	II & IV	4	Nvt*
6	Gevlekte glanslibel	BE	Ja, paragraaf 3.3		4	Voorkomen
7	Gevlekte witsnuitlibel	KW	Ja, paragraaf 3.2	II & IV	4	Voorkomen
8	Gewone bronlibel	BE	Ja, paragraaf 3.3		4	Voorkomen
9	Groene glazenmaker	KW	Ja, paragraaf 3.2	IV	4	Voorkomen
10	Hoogveenglanslibel*	EB	Ja, paragraaf 3.3		4	Nvt*
11	Kempense heidelibel	EB	Ja, paragraaf 3.3		4	Voorkomen
12	Mercurwaterjuffer	VN	Ja	II	4	Nvt
13	Noordse winterjuffer	BE	Ja, paragraaf 3.2	IV	4	Voorkomen

Soortenlijst A: beschermde soorten anders dan vogels

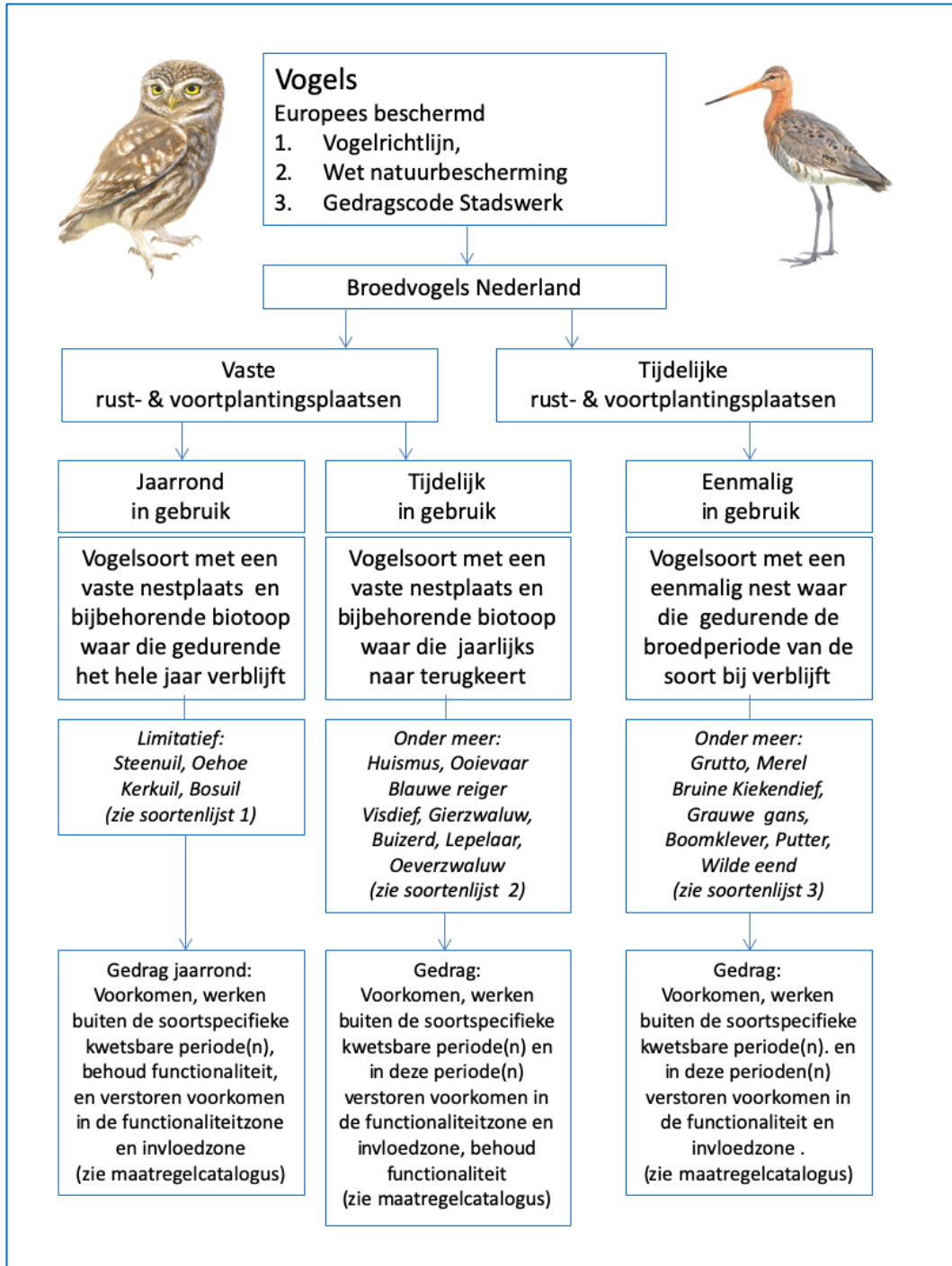
	Soortnaam	Status RL	Wet natuur- bescherming	HR, bijlage	R&V	Inzet gedragscode
14	Oostelijke witsnuitlibel	VN	Ja, paragraaf 3.2	IV	4	Nvt
15	Rivierrombout		Ja, paragraaf 3.2	IV	4	Nvt*
16	Sierlijke witsnuitlibel*	VN	Ja, paragraaf 3.2	IV	4	Nvt*
17	Speerwaterjuffer*	EB	Ja, paragraaf 3.3		4	Nvt*
	VISSEN					
1	Beekdonderpad	GE	Ja, paragraaf 3.3	II	4	Voorkomen
2	Beekprik	BE	Ja, paragraaf 3.3	II	4	Voorkomen
3	Elrits	GE	Ja, paragraaf 3.3		4	Voorkomen
4	Gestippelde alver	KW	Ja, paragraaf 3.3		4	Voorkomen
5	Grote modderkruiper	KW	Ja, paragraaf 3.3	II	4	Voorkomen
6	Houting	GE	Ja, paragraaf 3.2		4	Nvt*
7	Kwabaal	EB	Ja, paragraaf 3.3		4	Voorkomen
8	Steur		Ja, paragraaf 3.2		4	Nvt*
	KEVERS	NA				
1	Brede geelgerande waterroofkever		Ja, paragraaf 3.2	II & IV	4	Nvt
2	Gestreepte waterroofkever		Ja, paragraaf 3.2	II & IV	4	Voorkomen
3	Heldenboktor		Ja, paragraaf 3.2	IV	4	Nvt
4	Juchtleerkever		Ja, paragraaf 3.2	II & IV	4	Nvt
5	Vermiljoenkever		Ja, paragraaf 3.2	II & IV	4	Voorkomen
6	Vliegend hert		Ja, paragraaf 3.3	II	4	Voorkomen
	KREEFTACHTIGEN	NA				
1	Europese rivierkreeft		Ja, paragraaf 3.3	V	4	Nvt
	OVERIGE SOORTEN	NA				
1	Bataafse stroommossel		Ja, paragraaf 3.2	IV	4	Nvt
2	Platte schijfhoren		Ja, paragraaf 3.2	IV	4	Voorkomen
	PLANTEN					
1	Akkerboterbloem	EB	Ja, paragraaf 3.3		1	Voorkomen
2	Akkerdoornzaad	BE	Ja, paragraaf 3.3		1	Voorkomen
3	Akkerogentroost	BE	Ja, paragraaf 3.3		1	Voorkomen
4	Beklierde ogentroost	EB	Ja, paragraaf 3.3		1	Voorkomen
5	Berggamander	EB	Ja, paragraaf 3.3		1	Voorkomen
6	Bergnactorchis	KW	Ja, paragraaf 3.3		1	Voorkomen
7	Blaasvaren	BE	Ja, paragraaf 3.3		1	Voorkomen
8	Blauw guichelheil	BE	Ja, paragraaf 3.3		1	Voorkomen
9	Bokkenorchis	GE	Ja, paragraaf 3.3		1	Voorkomen
10	Bosboterbloem	VN	Ja, paragraaf 3.3		1	Voorkomen
11	Bosdravik	BE	Ja, paragraaf 3.3		1	Voorkomen
12	Brave hendrik	EB	Ja, paragraaf 3.3		1	Voorkomen

Soortenlijst A: beschermde soorten anders dan vogels						
	Soortnaam	Status RL	Wet natuur- bescherming	HR, bijlage	R&V	Inzet gedragscode
13	Brede wolfsmelk	KW	Ja, paragraaf 3.3		1	Voorkomen
14	Breed wollegras	EB	Ja, paragraaf 3.3		1	Voorkomen
15	Bruinrode wespenorchis	EB	Ja, paragraaf 3.3		1	Voorkomen
16	Dennenorchis		Ja, paragraaf 3.3		1	Voorkomen
17	Dreps		Ja, paragraaf 3.3		1	Voorkomen
18	Drijvende waterweegbree	KW	Ja, paragraaf 3.2	II & IV	1	Voorkomen
19	Echte gamander	GE	Ja, paragraaf 3.3		1	Voorkomen
20	Franjegotiaan	BE	Ja, paragraaf 3.3		1	Voorkomen
21	Geelgroene wespenorchis	GE	Ja, paragraaf 3.3		1	Voorkomen
22	Geplooid vrouwenmantel	GE	Ja, paragraaf 3.3		1	Voorkomen
23	Getande veldsla	EB	Ja, paragraaf 3.3		1	Voorkomen
24	Gevlekt zonneroosje	EB	Ja, paragraaf 3.3		1	Voorkomen
25	Glad biggenkruid	BE	Ja, paragraaf 3.3		1	Voorkomen
26	Gladder zegge	GE	Ja, paragraaf 3.3		1	Voorkomen
27	Groene nachtorchis	EB	Ja, paragraaf 3.3		1	Voorkomen
28	Groenknolorchis	BE	Ja, paragraaf 3.2	II & IV	1	Voorkomen
29	Groensteel	GE	Ja, paragraaf 3.3		1	Voorkomen
30	Groot spiegelklokje	BE	Ja, paragraaf 3.3		1	Voorkomen
31	Grote bosaardbei	EB	Ja, paragraaf 3.3		1	Voorkomen
32	Grote leeuwenklauw		Ja, paragraaf 3.3		1	Voorkomen
33	Honingorchis	EB	Ja, paragraaf 3.3		1	Voorkomen
34	Kalkboterbloem	EB	Ja, paragraaf 3.3		1	Voorkomen
35	Kalketrip	EB	Ja, paragraaf 3.3		1	Voorkomen
36	Karthuizer anjer	BE	Ja, paragraaf 3.3		1	Voorkomen
37	Karwijselie	EB	Ja, paragraaf 3.3		1	Voorkomen
38	Kleine ereprijs	EB	Ja, paragraaf 3.3		1	Voorkomen
39	Kleine schorseneer	BE	Ja, paragraaf 3.3		1	Voorkomen
40	Kleine wolfsmelk	KW	Ja, paragraaf 3.3		1	Voorkomen
41	Kluwenklokje	EB	Ja, paragraaf 3.3		1	Voorkomen
42	Knollathyrus	EB	Ja, paragraaf 3.3		1	Voorkomen
43	Knolspirea	KW	Ja, paragraaf 3.3		1	Voorkomen
44	Korensla	BE	Ja, paragraaf 3.3		1	Voorkomen
45	Kranskarwij	EB	Ja, paragraaf 3.3		1	Voorkomen
46	Kruipend moerasscherm	EB	Ja, paragraaf 3.2	II & IV	1	Voorkomen
47	Kruiptijm	GE	Ja, paragraaf 3.3		1	Voorkomen
48	Lange zonnedaauw	EB	Ja, paragraaf 3.3		1	Voorkomen
49	Liggende ereprijs	EB	Ja, paragraaf 3.3		1	Voorkomen
50	Moeragamander	EB	Ja, paragraaf 3.3		1	Voorkomen
51	Muurbloem	EB	Ja, paragraaf 3.3		1	Voorkomen
52	Naakte lathyrus	EB	Ja, paragraaf 3.3		1	Voorkomen
53	Naaldenkervel	EB	Ja, paragraaf 3.3		1	Voorkomen

Soortenlijst A: beschermde soorten anders dan vogels

	Soortnaam	Status RL	Wet natuur-bescherming	HR, bijlage	R&V	Inzet gedragscode
54	Pijlscheefkelk	GE	Ja, paragraaf 3.3		1	Voorkomen
55	Roggelelie	EB	Ja, paragraaf 3.3		1	Voorkomen
56	Rood peperboompje	GE	Ja, paragraaf 3.3		1	Voorkomen
57	Rozenkransje	EB	Ja, paragraaf 3.3		1	Voorkomen
58	Ruw pazelzaad	BE	Ja, paragraaf 3.3		1	Voorkomen
59	Scherpkruid	EB	Ja, paragraaf 3.3		1	Voorkomen
60	Schubvaren	GE	Ja, paragraaf 3.3		1	Voorkomen
61	Schubzegge	GE	Ja, paragraaf 3.3		1	Voorkomen
62	Smalle raai	EB	Ja, paragraaf 3.3		1	Voorkomen
63	Spits havikskruid	EB	Ja, paragraaf 3.3		1	Voorkomen
64	Steenbraam	EB	Ja, paragraaf 3.3		1	Voorkomen
65	Stijve wolfsmelk	KW	Ja, paragraaf 3.3		1	Voorkomen
66	Stofzaad	BE	Ja, paragraaf 3.3		1	Voorkomen
67	Tengere distel	KW	Ja, paragraaf 3.3		1	Voorkomen
68	Tengere veldmuur	EB	Ja, paragraaf 3.3		1	Voorkomen
69	Trosgamander	EB	Ja, paragraaf 3.3		1	Voorkomen
70	Veenbloembies	EB	Ja, paragraaf 3.3		1	Voorkomen
71	Vliegenorchis	EB	Ja, paragraaf 3.3		1	Voorkomen
72	Vroege ereprijs	BE	Ja, paragraaf 3.3		1	Voorkomen
73	Wilde averuit	EB	Ja, paragraaf 3.3		1	Voorkomen
74	Wilde ridderspoor	EB	Ja, paragraaf 3.3		1	Voorkomen
75	Wilde weit	EB	Ja, paragraaf 3.3		1	Voorkomen
76	Wolfskers	BE	Ja, paragraaf 3.3		1	Voorkomen
77	Zandwolfsmelk	EB	Ja, paragraaf 3.3		1	Voorkomen
78	Zinkviooltje	BE	Ja, paragraaf 3.3		1	Voorkomen
79	Zomerschroeforchis	VN	Ja, paragraaf 3.2	IV	1	Voorkomen
80	Zweedse kornoelje	BE	Ja, paragraaf 3.3		1	Voorkomen

Figuur 2, Onderbouwing en motivatie keuze voorkomen en beperken Lijst vogels.

In Soortenlijst B is de volgende informatie opgenomen:

Soortnaam: is deze lijst zijn uitsluitend broedvogels opgenomen die de afgelopen jaren in Nederland hebben gebroed: voortplantingsplaats. De volgorde is op basis van de internationale indeling in soortgroepen (o.a. Petersons vogelgids).

Status RL: beleidsstatus Rode lijst (peildatum november 2020).

R&V + Inzet gedragscode: Het toepassen van de gedragscode moet resulteren in het voorkomen van overtredingen, zie figuur 2. Onder R&V staat een uitleg t.a.v. het type rust- en/of voortplantingsplaats:

1. Vaste rust- en voortplantingsplaats, jaarrond in gebruik.
2. Vaste rust- of voortplantingsplaats, tijdelijk in gebruik.
3. Tijdelijke voortplantingsplaats.

Beperken: Voor de huismus en de gierzwaluw (welke een vaste rust- of voortplantingsplaats hebben) heeft Stadswerk de mogelijkheden uitgewerkt tot het beperkt overtreden van de verboden op basis van inzet van de gedragscode, zie maatregelencatalogus.

Soortenlijst B: Vogels						
	Soortnaam	Status RL	Min-max broedparen 2013/2015	Gemiddeld aantal	R&V	Inzet gedragscode
1	Grote Canadese Gans		9000-12.000	10.500	3	Voorkomen
2	Brandgans		16.000-22.000	19.000	3	Voorkomen
3	Grauwe Gans		67.000-111.000	89.000	3	Voorkomen
4	Toendrarietgans		0-2	1	3	Voorkomen
5	Kolgans		420-700	560	3	Voorkomen
6	Dwerggans		0-2	1	3	Voorkomen
7	Knobbelzwaan		7000-9000	8.000	3	Voorkomen
8	Wilde Zwaan	Gevoelig	2-2	2	3	Voorkomen
9	Bergeend		5700-9400	7.550	3	Voorkomen
10	Casarca		10-30	20	3	Voorkomen
11	Zomertaling	Bedreigd	1000-1400	1.200	3	Voorkomen
12	Slobeend	Kwetsbaar	6200-7500	6.850	3	Voorkomen
13	Krakeend		21.000-26.000	23.500	3	Voorkomen
14	Smient	Gevoelig	20-40	30	3	Voorkomen
15	Wilde Eend		200.000-300.000	250.000	3	Voorkomen
16	Pijlstaart	Bedreigd	5-15	10	3	Voorkomen
17	Wintertaling	Kwetsbaar	1600-1900	1.750	3	Voorkomen
18	Krooneend		370-480	425	3	Voorkomen
19	Tafeleend		1800-2200	2.000	3	Voorkomen
20	Kuifeend		20.000-24.000	22.000	3	Voorkomen
21	Eider		5500-6700	6.100	3	Voorkomen
22	Brilduiker	Gevoelig	5-10	8	3	Voorkomen
23	Nonnetje		1-3	2	3	Voorkomen
24	Middelste Zaagbek	Gevoelig	55-80	68	3	Voorkomen

Soortenlijst B: Vogels						
	Soortnaam	Status RL	Min-max broedparen 2013/2015	Gemiddeld aantal	R&V	Inzet gedragscode
25	Korhoen	Ernstig bedreigd	0-2	1	3	Voorkomen
26	Patrijs	Kwetsbaar	4500-5500	5.000	3	Voorkomen
27	Kwartel		2000-4000	3.000	3	Voorkomen
28	Fazant		21.000-26.000	23.500	3	Voorkomen
29	Dodaars		2100-2900	2.500	3	Voorkomen
30	Roodhalsfuut	Gevoelig	10-15	13	3	Voorkomen
31	Fuut		11.000-16.000	13.500	3	Voorkomen
32	Geoorde Fuut		410-540	475	3	Voorkomen
33	Ooievaar		825-1000	913	2	Beperken
34	Lepelaar		2530-3050	2.790	2	Voorkomen
35	Roerdomp	Kwetsbaar	310-380	345	3	Voorkomen
36	Woudaap	Ernstig bedreigd	20-40	30	3	Voorkomen
37	Kwak	Ernstig bedreigd	25-40	33	2	Voorkomen
38	Blauwe Reiger		8150-11.500	9.825	2	Voorkomen
39	Purperreiger		740-885	813	2	Voorkomen
40	Grote Zilverreiger		150-240	195	2	Voorkomen
41	Kleine Zilverreiger	Gevoelig	35-76	56	2	Voorkomen
42	Kuifaalscholver		0-2	1	2	Voorkomen
43	Aalscholver		18.700-21.700	20.200	2	Voorkomen
44	Grote Aalscholver		2-4	3	2	Voorkomen
45	Visarend		0-1	1	2	Voorkomen
46	Wespendief		360-440	400	2	Voorkomen
47	Sperwer		3000-3600	3.300	2	Voorkomen
48	Havik		1900-2300	2.100	2	Beperken
49	Bruine Kiekendief		900-1200	1.050	3	Voorkomen
50	Blauwe Kiekendief	Gevoelig	10-14	12	3	Voorkomen
51	Grauwe Kiekendief	Ernstig bedreigd	36-47	42	3	Voorkomen
52	Rode Wouw		1-9	5	2	Voorkomen
53	Zwarte Wouw		2-4	3	2	Voorkomen
54	Zeearend	Gevoelig	5-6	6	2	Voorkomen
55	Buizerd		10.000-17.000	13.500	2	Beperken
56	Waterral		2800-4700	3.750	3	Voorkomen
57	Kwartelkoning	Bedreigd	110-155	133	3	Voorkomen
58	Klein Waterhoen		1-12	7	3	Voorkomen
59	Kleinst Waterhoen	Gevoelig	10-30	20	3	Voorkomen
60	Porseleinhoen	Kwetsbaar	190-310	250	3	Voorkomen

Soortenlijst B: Vogels

	Soortnaam	Status RL	Min-max broedparen 2013/2015	Gemiddeld aantal	R&V	Inzet gedragscode
61	Waterhoen		25.000-35.000	30.000	3	Voorkomen
62	Meerkoet		110.000- 140.000	125.000	3	Voorkomen
63	Kraanvogel	Gevoelig	5-14	10	2	Voorkomen
64	Scholekster		35.000-43.000	39.000	3	Voorkomen
65	Steltkluut	Gevoelig	5-23	14	3	Voorkomen
66	Kluut		4750-5300	5.025	3	Voorkomen
67	Kievit		110.000- 160.000	135.000	3	Voorkomen
68	Bontbekplevier	Kwetsbaar	300-360	330	3	Voorkomen
69	Kleine Plevier		1200-1500	1.350	3	Voorkomen
70	Strandplevier	Bedreigd	120-160	140	3	Voorkomen
71	Wulp	Kwetsbaar	3900-4800	4.350	3	Voorkomen
72	Grutto	Gevoelig	31.000-38.000	34.500	3	Voorkomen
73	Kemphaan	Ernstig bedreigd	15-30	23	3	Voorkomen
74	Bonte Strandloper		0-1	1	3	Voorkomen
75	Houtsnip		2200-3500	2.850	3	Voorkomen
76	Watersnip	Bedreigd	1000-1500	1.250	3	Voorkomen
77	Oeverloper	Gevoelig	10-20	15	3	Voorkomen
78	Tureluur	Gevoelig	17.000-20.000	18.500	3	Voorkomen
79	Drieteenmeeuw	Gevoelig	50-150	100	2	Voorkomen
80	Kokmeeuw		104.000- 131.000	117.500	2	Voorkomen
81	Dwergmeeuw	Ernstig bedreigd	0-3	2	2	Voorkomen
82	Zwartkopmeeuw		1400-2500	1.950	2	Voorkomen
83	Stormmeeuw		3300-3700	3.500	2	Voorkomen
84	Grote Mantelmeeuw	Gevoelig	60-70	65	2	Voorkomen
85	Zilvermeeuw		42.000-46.000	44.000	2	Voorkomen
86	Pontische Meeuw		1-5	3	2	Voorkomen
87	Geelpootmeeuw		10-20	15	2	Voorkomen
88	Kleine Mantelmeeuw		100.000- 110.000	105.000	2	Voorkomen
89	Grote Stern	Kwetsbaar	14.850-18.250	16.550	2	Voorkomen
90	Dwergstern	Kwetsbaar	620-925	773	2	Voorkomen
91	Visdief	Gevoelig	14.000-18.000	16.000	2	Voorkomen
92	Noordse Stern	Bedreigd	850-1050	950	2	Voorkomen
93	Witwangstern		11-27	19	2	Voorkomen
94	Witvleugelstern		0-7	4	2	Voorkomen
95	Zwarte Stern	Bedreigd	1350-1570	1.460	2	Voorkomen
96	Holenduif		45.000-55.000	50.000	3	Voorkomen

Soortenlijst B: Vogels						
	Soortnaam	Status RL	Min-max broedparen 2013/2015	Gemiddeld aantal	R&V	Inzet gedragscode
97	Houtduif		250.000- 500.000	375.000	3	Voorkomen
98	Zomertortel	Kwetsbaar	1200-1400	1.300	3	Voorkomen
99	Turkse Tortel		55.000-70.000	62.500	3	Voorkomen
100	Koekoek	Kwetsbaar	5700-7000	6.350	3	Voorkomen
101	Kerkuil		1250-2900	2.075	1	Beperken, alleen bij aantasting broedlocaties
102	Oehoe	Gevoelig	16-23	20	1	Voorkomen
103	Bosuil		4500-5500	5.000	1	Voorkomen
104	Steenuil	Kwetsbaar	7500-8500	8.000	1	Beperken, alleen bij aantasting broedlocaties
105	Ransuil	Kwetsbaar	2200-3000	2.600	3	Voorkomen
106	Velduil	Ernstig bedreigd	10-100	55	3	Voorkomen
107	Nachtzwaluw		2500-3100	2.800	3	Voorkomen
108	Gierzwaluw		40.000-60.000	50.000	2	Beperken
109	IJsvogel		400-1200	800	2	Voorkomen
110	Bijeneter		2-12	7	2	Voorkomen
111	Hop	Verdwenen uit Nederland	0-3	2	3	Voorkomen
112	Draaihals	Ernstig bedreigd	35-75	55	3	Voorkomen
113	Middelste Bonte Specht		540-850	695	3	Voorkomen
114	Kleine Bonte Specht		5000-6500	5.750	3	Voorkomen
115	Grote Bonte Specht		75.000- 100.000	87.500	3	Voorkomen
116	Zwarte Specht		700-1000	850	3	Voorkomen
117	Groene Specht		8000-9500	8.750	3	Voorkomen
118	Torenvalk	Kwetsbaar	3000-6000	4.500	2	Voorkomen
119	Boomvalk	Kwetsbaar	450-700	575	2	Voorkomen
120	Slechtvalk		130-170	150	2	Beperken, alleen bij aantasting broedlocaties
121	Grauwe Klauwier	Bedreigd	340-470	405	3	Voorkomen
122	Wielewaal	Kwetsbaar	1700-2900	2.300	3	Voorkomen
123	Gaai		45.000-65.000	55.000	3	Voorkomen
124	Ekster		45.000-65.000	55.000	3	Voorkomen
125	Kauw		100.000- 150.000	125.000	3	Voorkomen
126	Noordse Kauw		0-5	3	3	Voorkomen
127	Roek		48.000-53.000	50.500	2	Voorkomen
128	Zwarte Kraai		60.000- 100.000	80.000	3	Voorkomen

Soortenlijst B: Vogels						
	Soortnaam	Status RL	Min-max broedparen 2013/2015	Gemiddeld aantal	R&V	Inzet gedragscode
129	Raaf	Gevoelig	110-145	128	3	Voorkomen
130	Zwarte Mees	Gevoelig	16.000-20.000	18.000	3	Voorkomen
131	Kuifmees		13.000-16.000	14.500	3	Voorkomen
132	Glanskop		13.000-15.000	14.000	3	Voorkomen
133	Matkop	Gevoelig	10.000-15.000	12.500	3	Voorkomen
134	Pimpelmees		250.000- 400.000	325.000	3	Voorkomen
135	Koolmees		375.000- 625.000	500.000	3	Voorkomen
136	Buidelmees	Gevoelig	45-75	60	3	Voorkomen
137	Baardman		1400-2100	1.750	3	Voorkomen
138	Boomleeuwerik		4300-5300	4.800	3	Voorkomen
139	Veldleeuwerik	Gevoelig	35.000-45.000	40.000	3	Voorkomen
140	Kuifleeuwerik	Ernstig bedreigd	1-3	2	3	Voorkomen
141	Oeverzwaluw		20.000-30.000	25.000	2	Voorkomen
142	Boerenzwaluw	Gevoelig	210.000- 280.000	245.000	2	Voorkomen
143	Huiszwaluw	Gevoelig	70.000- 100.000	85.000	2	Voorkomen
144	Cetti's Zanger		550-1100	825	3	Voorkomen
145	Staartmees		23.000-28.000	25.500	3	Voorkomen
146	Fitis		150.000- 250.000	200.000	3	Voorkomen
147	Tjiftjaf		350.000- 550.000	450.000	3	Voorkomen
148	Iberische Tjiftjaf		0-2	1	3	Voorkomen
149	Fluiter		1800-3000	2.400	3	Voorkomen
150	Grauwe Fitis		0-1	1	3	Voorkomen
151	Grote Karekiet	Bedreigd	110-150	130	3	Voorkomen
152	Rietzanger		26.000-32.000	29.000	3	Voorkomen
153	Kleine Karekiet		140.000- 240.000	190.000	3	Voorkomen
154	Bosrietzanger		60.000- 100.000	80.000	3	Voorkomen
155	Orpheusspotvogel		5-10	8	3	Voorkomen
156	Spotvogel	Gevoelig	10.000-15.000	12.500	3	Voorkomen
157	Sprinkhaanzanger		5100-6200	5.650	3	Voorkomen
158	Snor	Kwetsbaar	1900-2400	2.150	3	Voorkomen
159	Graszanger	Gevoelig	6-28	17	3	Voorkomen
160	Zwartkop		300.000- 500.000	400.000	3	Voorkomen
161	Tuinfluiter		80.000- 140.000	110.000	3	Voorkomen
162	Braamsluiper		17.000-20.000	18.500	3	Voorkomen

Soortenlijst B: Vogels						
	Soortnaam	Status RL	Min-max broedparen 2013/2015	Gemiddeld aantal	R&V	Inzet gedragscode
163	Grasmus		120.000-200.000	160.000	3	Voorkomen
164	Vuurgoudhaan		3500-4200	3.850	3	Voorkomen
165	Goudhaan		45.000-75.000	60.000	3	Voorkomen
166	Winterkoning		400.000-600.000	500.000	3	Voorkomen
167	Boomklever		31.000-38.000	34.500	3	Voorkomen
168	Kortsnavelboomkruiper		200-300	250	3	Voorkomen
169	Boomkruiper		120.000-160.000	140.000	3	Voorkomen
170	Spreeuw		450.000-750.000	600.000	3	Voorkomen
171	Merel		650.000-1.100.000	875.000	3	Voorkomen
172	Kramsvogel	Gevoelig	10-25	18	3	Voorkomen
173	Zanglijster		110.000-180.000	145.000	3	Voorkomen
174	Grote Lijster	Kwetsbaar	10.000-12.000	11.000	3	Voorkomen
175	Grauwe Vliegenvanger	Gevoelig	15.000-20.000	17.500	3	Voorkomen
176	Roodborst		250.000-350.000	300.000	3	Voorkomen
177	Blauwborst		11.000-14.000	12.500	3	Voorkomen
178	Nachtegaal	Kwetsbaar	5900-7300	6.600	3	Voorkomen
179	Bonte Vliegenvanger		19.000-23.000	21.000	3	Voorkomen
180	Zwarte Roodstaart		13.000-20.000	16.500	3	Voorkomen
181	Gekraagde Roodstaart		19.000-23.000	21.000	3	Voorkomen
182	Paapje	Bedreigd	260-320	290	3	Voorkomen
183	Roodborsttapuit		15.000-18.000	16.500	3	Voorkomen
184	Tapuit	Bedreigd	210-310	260	3	Voorkomen
185	Huisemus	Gevoelig	600.000-1.000.000	800.000	2	Beperken
186	Ringmus	Gevoelig	40.000-60.000	50.000	2	Voorkomen
187	Heggenmus		175.000-225.000	200.000	3	Voorkomen
188	Gele Kwikstaart	Gevoelig	40.000-70.000	55.000	3	Voorkomen
189	Engelse Kwikstaart	Gevoelig	10-20	15	3	Voorkomen
190	Grote Gele Kwikstaart		220-360	290	3	Voorkomen
191	Rouwkwikstaart		20-30	25	3	Voorkomen
192	Witte Kwikstaart		70.000-110.000	90.000	3	Voorkomen
193	Graspieper	Gevoelig	55.000-80.000	67.500	3	Voorkomen
194	Boompieper		50.000-80.000	65.000	3	Voorkomen
195	Vink		400.000-500.000	450.000	3	Voorkomen
196	Keep	Gevoelig	0-5	3	3	Voorkomen

Soortenlijst B: Vogels

	Soortnaam	Status RL	Min-max broedparen 2013/2015	Gemiddeld aantal	R&V	Inzet gedragscode
197	Appelvink		12.000-15.000	13.500	3	Voorkomen
198	Goudvink		9000-11.000	10.000	3	Voorkomen
199	Roodmus	Gevoelig	15-30	23	3	Voorkomen
200	Groenling		65.000- 100.000	82.500	3	Voorkomen
201	Kneu	Gevoelig	30.000-50.000	40.000	3	Voorkomen
202	Kleine Barmsijs		100-170	135	3	Voorkomen
203	Grote Kruisbek		0-15	8	3	Voorkomen
204	Kruisbek		400-3500	1.950	3	Voorkomen
205	Putter		35.000-43.000	39.000	3	Voorkomen
206	Europese Kanarie	Bedreigd	20-40	30	3	Voorkomen
207	Sijs		300-500	400	3	Voorkomen
208	Grauwe Gors	Ernstig bedreigd	0-2	1	3	Voorkomen
209	Geelgors		22.000-27.000	24.500	3	Voorkomen
210	Rietgors		60.000- 110.000	85.000	3	Voorkomen

BIJLAGE 3 – Reikwijdte inzet gedragscode

Lijst met **beschermde soorten** die vallen onder de vrijstelling van deze gedragscode bij Ruimtelijke ontwikkeling of inrichting.

Zoogdieren
Bunzing*
Egel*
Hermelijn*
Ondergrondse woelmuis*
Ree*
Tweekleurige bosspitsmuis*
Steenmarter*
Wezel*
Gewone dwergvleermuis (alleen voor paar- en zomerverblijfplaatsen)
Ruige dwergvleermuis (alleen voor paar- en zomerverblijfplaatsen)
Reptielen
Ringslang
Amfibieën
Alpenwatersalamander
Rugstreeppad
Vlinders
Sleedoornpage
Vogels
Huismus
Gierzwaluw
Ooievaar
Havik
Buizerd
Kerkuil
Steenuil
Slechtvalk

* Check de provinciale verordening van de provincie waarin het werk wordt uitgevoerd of deze soort wel of niet is vrijgesteld voor de betreffende handelingen en te overtreden verboden. Indien deze vrijstelling hierin niet voorziet geldt beperken op basis van deze gedragscode.

Lijst met handelingen en categorieën die vallen onder de vrijstelling van deze gedragscode voor het onderdeel **Ruimtelijke Ontwikkeling en Inrichting**:

- Grootschalig, incidenteel of achterstallig onderhoud aan:
  - Sloten en watergangen met bijbehorende oevers en dijken.
  - Grachten, kanalen, uiterwaarden.
- Grootschalig, incidenteel of achterstallig onderhoud (incl. vervanging) aan:
  - Kademuren en damwanden.
  - Voetpaden, fietspaden en lokale wegen.
  - Infrastructurele kunstwerken (zowel bij wegen als vaarwegen).
  - Kabels en leidingen incl. aanleg.
  - Grondberging incl. het verwijderen van grondberging (depots).
- Dempen en aanleg van:
  - Sloten en watergangen.
  - Vennen, poelen, vijvers, (recreatie)plassen.
- Herprofilering van oevers.
- Aanleg en verwijderen helofytenfilters.
- Vellen van:
  - Bomen en houtopstanden Restrictie: *maximaal 0,5 ha vlaktekop (incl. groepenkap) bij schermkap onder voorwaarden tot 2 ha en tot maximaal 30% van de betreffende houtopstand.*
  - Bomenrijen en lanen.
- Verwijderen van:
  - Achterstallig bosopslag in heide, veen en duingebieden.
  - Gevelbegroeiing.
  - Hagen en struweel.
  - Kruidige vegetatie, grasland en gazon.
- Plaggen en branden van heide in het kader van natuurbeheer.
- Graafwerkzaamheden.
- Bouwrijp maken van gronden.
- Bodemkundig onderzoek (incl. archeologisch onderzoek).
- Aanleg van tijdelijke installaties en bouwwerken.
- Aanleg van tijdelijke toegangswegen, werkstroken en zandbanen inclusief opslagplaatsen van materiaal en materieel.
- Aanleg, wijziging en verwijdering van wegverlichting.
- Bemaling.
- Renovaties van gebouwen: vervangen voegwerk, vernieuwen goten, boeiboorden, gevelbetimmering, kozijnen etc.
- Verduurzamen van gebouwen: plaatsen van zonnepanelen, spouw- en dakisolatie, energiezuinig glas.
- Verbouwen van gebouwen: uitbouw, dakkapel.
- Gestuurde boringen.

Lijst met beheer categorieën en handelingen die vallen onder de vrijstelling van deze gedragscode voor het onderdeel **Beheer en onderhoud**:

- (Regulier beheer en onderhoud aan:
  - (Watergangen, en waterkeringen (inclusief zeereep).
  - Vijvers, plassen, vennen, poelen, oevers, uiterwaarden, strangen en geulen, vispassages.
  - Voetpaden, fietspaden en lokale wegen.
  - Wegverlichting.
  - Infrastructurele kunstwerken.
  - Kabels en leidingen.
  - Grondberging.
  - Kademuren en damwanden.
  - Waterbouwkundige constructies, beschoeiing, steigers, dammen, sluizen en duikers.
  - Groenvoorzieningen.
  - Hekken, (wild)rasters, faunavoorzieningen en terrein-, weg- en waterwegmeubilair incl. het plaatsen ervan.
  - Waterbergingsgebieden en helofytenfilters.
  - Peilbuizen en (productie)putten.
  - Stranden.
- Maaien van bermen, kruidige vegetatie, grasland, rietland en oevers.
- Maaien en strooiselvegen van heide.
- Begrazing.
- Snoeien gevelbegroeiing.
- Snoeien hagen, struiken en bomen.
- Dunnen van houtopstanden.
- Uitkap van bomen.
- Verwijderen van niet achterstallig bosopslag in heide, veen en duingebieden.
- Uitvoeren van hakhoutbeheer.
- Werkzaamheden ten behoeve van natuurakkers, zoals bodembewerking, ploegen, bemesten, zaaien, oogsten, onderwerken van gewas.
- Baggeren/schonen watergangen, poelen, vijvers, plassen en vennen.
- Onderhoud- en herstelwerkzaamheden gebouwen:
  - Plaatsen van steigers.
  - Schilderwerk buitenzijde.
  - Onderhoud en/of reparaties aan gevels, kozijnen, daken en dakgoten.
  - Betonrenovatie.
- Maatregelen in de bebakeningsstrook van wegen.

BIJLAGE 4 – Inventarisatie

Aantonen of uitsluiten

Voor het toepassen van deze gedragscode is actuele en bruikbare soortinformatie noodzakelijk. Het gaat om het door een ecologisch deskundige aantonen dan wel uitsluiten van:

- De aanwezigheid van beschermde soorten.
- De aanwezigheid van rust- en voortplantingsplaatsen en essentiële leefgebieden (typen en functies benoemen).
- Betekenis van de werklocatie voor aangetroffen soorten in relatie tot de landelijk of regionale staat van instandhouding van de soort.

Bronnen

Om, in het kader van deze gedragscode, soortinformatie te verkrijgen gelden diverse bronnen. Enkele voorbeelden zijn:

- Nationale Database Flora en Fauna (NDFF).
- Lokale Natuurverenigingen.
- Publicaties van eerder verrichte inventarisaties.
- Deskundige collega's die buiten actief zijn.

Alleen het raadplegen van de genoemde bronnen is veelal niet voldoende betrouwbaar om de aanwezigheid van beschermde soorten aan te tonen of uit te sluiten. Er dient veelal geïnventariseerd te worden door een deskundige.

Methoden

Voor het inventariseren wordt gebruik gemaakt van de volgende systematiek:

- Verkennende inventarisatie of quickscan.
- Soortspecifieke inventarisatie of nader onderzoek.

Voor bepaalde soorten zijn specifieke inventarisiemethoden of -protocollen beschreven, waaronder het vleermuisprotocol. Raadpleeg daarom altijd eerst de kennisdocumenten soortenbescherming van BIJ12 (zie website BIJ12).

Voor soorten waar geen kennisdocument of erkend protocol voor beschikbaar is, dient een deskundige de methode te bepalen. Navolgend is op hoofdlijnen het inventariseren per soortgroep uitgewerkt. De focus ligt hierbij op het lokaliseren van (vaste) rust- en voortplantingsplaatsen en/of het vaststellen van de soort en essentieel biotoop/leefgebied.

1. Vogels

Tijdelijke nesten:

- Conform Handleiding Broedvogel Monitoring van Sovon.

Vaste rustplaatsen en nesten:

- Slaapplaatsen: vliegroutes van vogels volgen op basis van geluid en waarneming in de ochtend en/of avond (met name in het najaar).
- Vaste nesten/nestkolonies in houtige begroeiingen: Lokaliseren nesten/nestkolonies, bij voorkeur in de winter. Vaststellen soort en gebruik in periode februari-augustus (op basis van onder andere kennisdocument buizerd en roek).
- Vaste nesten/nestkolonies in overige terrein categorieën: Vaststellen soort en gebruik in periode februari-augustus (op basis van onder andere kennisdocument kerkuil, steenuil, huismus en gierwaluw).

2. Zoogdieren

Grote hoefdieren (onder andere hert, ree, wild zwijn) vaststellen aanwezigheid:

- Terreinbezoek (2x) in de periode eind maart–begin april rond zonsopkomst en rond zonsondergang.
- Systematisch en vlakdekkend (gehele gebied) doorkruisen en alle zichtwaarnemingen, sporen en rust- en voortplantingsplaatsen noteren.

Kleine zoogdieren (onder andere hazen en muizen) vaststellen aanwezigheid:

- Ronde(n) door gebied lopen: zichtwaarnemingen.
- Vangen met behulp van inloopvallen (o.a. kennisdocument noordse woelmuis).
- Aanwezigheid soort vaststellen op basis van uitwerpselen (onder andere op basis van kennisdocument noordse woelmuis).

Zoogdieren met vaste verblijfplaats (onder andere vos, konijn, bever, boomarter en das) bepalen gebruik:

- Ronde(n) door gebied lopen: lokaliseren rust- en verblijfplaats (holte, hol, hoop).
- Posten of plaatsen cameraval bij verblijfplaats (onder andere op basis van kennisdocument das, bever en handleiding boomarters inventariseren).

Vleermuizen bepalen leefgebied en gebruik verblijfplaatsen:

- Ronde door gebied lopen en bepalen mogelijk aanwezige soorten en functies voor vleermuizen (onder andere op basis van kennisdocument gewone dwergvleermuis en rosse vleermuis).
- Opsporen van (potentiële) rust- en voortplantingsplaatsen en vaststellen van gebruik en gebruiksfunctie met inzet van meest recente versies van het vleermuisprotocol en de kennisdocumenten. Het gebruik van het vleermuisprotocol dient vastgelegd te worden in de rapportage van de inventarisatie.

3. Amfibieën

Inventarisatie op basis van onder andere kennisdocument kamsalamander, rugstreeppad, poelkikker, heikikker en/of NGB Soortinventarisatieprotocollen.

- Vaststellen aanwezigheid van soorten en gebruiksfunctie door:
  - Ronde door gebied lopen: geluid en/of waarnemingen van volwassen exemplaren en/of eiklommen/eistrengen en/of larven.
  - Vangen (met name salamanders).
  - Plaatjesmethode.

4. Reptielen

Inventarisatie op basis van onder andere kennisdocument zandhagedis, levendbarende hagedis en NGB Soortinventarisatieprotocollen.

- Ronde(n) door gebied lopen: kijken en luisteren (afwisselend rustig lopen en stilstaan langs met name de overgang van lage vegetatie en opgaande begroeiing).
- Ringslang: vaststellen gebruik broeihopen.

5. Vissen

Inventarisatie op basis van onder andere kennisdocument grote modderkruiper en NGB Soortinventarisatieprotocollen. Bepalen aanwezigheid:

- Vangen met schepnet.
- Elektrisch vissen (alleen op basis van specifieke ontheffing!).

6. Insecten

Bepalen aanwezigheid.

Dagvlinders

- Ronde(n) door gebied lopen: losse waarneming.
- Vlinders vangen met een net.
- Opsporen van eitjes en/of rupsen op (soort specifieke) waardplanten.

Libellen

- Ronde(n) door gebied lopen: losse waarneming.
- Larven of volwassen dieren vangen met een net.

(Water)kevers

- Ronde(n) door gebied lopen: losse waarneming.
- Larven of volwassen dieren vangen met een net.

7. Planten

Bepalen groeiplaatsen:

- Ronde(n) door gebied lopen: lokaliseren groeiplaatsen.

BIJLAGE 5 – Minimaliseren verstoring

Beschermingszones worden ingesteld voor het behoud van essentiële onderdelen van het leefgebied, zoals rust- en voortplantingsplaatsen, en het behoud van de functionaliteit ervan.

Voor vogels en Europees beschermde dieren geldt ook dat de soort en/of de rust- en voortplantingsplaats niet verstoord mogen worden. Versturende activiteiten mogen geen wezenlijke invloed op de staat van in stand houding van de soort hebben.

De verstoringvrije afstand dient te worden bepaald door een ecologisch deskundige.

De wijze waarop de verstoringvrije afstand is bepaald, altijd opnemen in het ecologisch werkprotocol.

Onderstaande criteria gelden hierbij als handvat.

1. Verstoringseffecten van de soort

(o.b.v. de uitwerking voor vogels door Krijgsveld et al 2008)

- De verstoringafstand neemt toe met toenemende lichaamsgrootte (gewicht). Bij grotere vogels en dieren een grotere afstand.
- De verstoringafstand is groter voor carnivoren (bv. roofvogels) dan herbivoren (bv. vinken).
- De verstoringafstand is groter voor sociaal voorkomende dieren (bv. koloniebroeders, in groepen foeragerende vogels).
- De verstoringafstand is groter naarmate de groep groter is.
- Het verstoringseffect is groter voor broedvogels en trekvogels dan voor niet-broedvogels (in bijlage 2 zijn de broedvogels van Nederland opgenomen, een deel daarvan is ook trekvogel).
- Het verstoringseffect is groter voor een kwetsbare soort (Rode lijst status 'kwetsbaar of hoger' kan hiervoor gebruikt worden, zie bijlage 2).
- Het verstoringseffect is groter bij een open habitat (bv. grasland) dan een gesloten habitat (bv. bos).
- Het verstoringseffect is groter als er een voedselgebied wordt verstoord waarvoor geen alternatief beschikbaar/bereikbaar is.

2. Impact van werkzaamheden ten opzichte van de bestaande situatie werklocatie

- Bepalend is de karakteristiek van de werkzaamheden (de verstoringsbron). Dit betreft de intensiteit, frequentie en voorspelbaarheid. Dit vergelijken met de bestaande situatie op de werklocatie. Het verschil bepaalt de mate van verstoring. Bij grote verschillen is een grotere verstoringsvrije afstand nodig.
- Soorten die in hoge mate gewend zijn aan achtergrondgeluiden, trilling en verlichting zijn minder snel verstoord.
- Vogels worden verstoord indien er geen onderlinge natuurlijke communicatie plaats kan vinden: geluidsverstoring (Tursic et al 2012). Eventueel frequenties van de extra geluidsbelasting door de werkzaamheden te vergelijken met de geluidsfrequenties van de aanwezige vogels.

Voorbeelden van uitwerkingen

1. Indien een verstoringsgevoelige soort zoals een kraanvogel een voortplantingskolonie heeft op een stille locatie en de werkwijze een grote geluidsbelasting, trilling en/of licht veroorzaakt, is de indicatieve verstoringsvrije afstand 200-300m. De soort mag op de voortplantingslocatie geen extra geluid, licht en/of trilling ervaren.
2. Indien een niet verstoringsgevoelige soort zoals een ekster een voortplantingsplaats heeft op een locatie met veel verkeer en straatverlichting (geluid, trilling en licht) en de werkwijze geen extra geluidsbelasting, trilling en/of licht veroorzaakt, is de indicatieve verstoringsvrije afstand 5-10m.

BIJLAGE 6 – Alternatievenafweging per soort

Steenmarter

Toegangen tot rust- en verblijfplaatsen mogen alleen buiten de kwetsbare periode worden afgesloten of ongeschikt gemaakt en alleen indien er voldoende alternatieven in de omgeving zijn. Voorafgaand aan het afsluiten van toegangen of het ongeschikt maken dient afwezigheid te worden bevestigd door een ecologisch deskundige. Door te werken volgens de gedragscode worden de werkzaamheden en getroffen maatregelen uitgevoerd op een wijze, en in een periode waarbij geen geschiktere alternatieven beschikbaar zijn voor de steenmarter en wordt geen wezenlijke invloed op de staat van instandhouding verwacht.

Gewone dwergvleermuis

Het doden van vleermuizen wordt met de werkwijze voorkomen door te werken buiten de aanwezigheid van de vleermuis of door het gebouw voor de werkzaamheden natuurvrij te maken. Er worden effectieve maatregelen toegepast die aansluiten bij het gedrag en gebruik van de gewone dwergvleermuis door behoud/terugbrengen van de bekende verblijfolocaties en invliegopeningen. Een diversiteit aan mogelijkheden blijft behouden voor de soorten, waarmee ook de onzekerheid over het functioneren van maatregelen wordt afgevangen. Het effect is ook beperkt doordat kleinschalig gewerkt wordt. De belangrijkste dragers van de populaties worden niet aangetast (kraam- en grote winterverblijven) en voor de overige locaties is gekozen voor een zeer zorgvuldige werkwijze waarmee de effecten zeer beperkt blijven en tijdelijk van aard zijn. Bovendien wordt gewerkt met bewezen effectieve maatregelen en kansrijke maatregelen die door soortdeskundigen zijn aanbevolen en welke zijn verwoord in het kennisdocument 'Na-isolatie en renovatie voor gebouwbewonende soorten'. Door te werken volgens de in de gedragscode omschreven werkwijze wordt geen wezenlijke invloed op de staat van instandhouding verwacht.

Ruige dwergvleermuis

Voor ruige dwergvleermuis in gebouwen gelden dezelfde voorwaarden als bij gewone dwergvleermuis. Bovendien wordt enkel gewerkt met bewezen effectieve maatregelen en kansrijke maatregelen die door soortdeskundigen zijn aanbevolen en welke zijn verwoord in het kennisdocument 'Na-isolatie en renovatie voor gebouwbewonende soorten'. Door te werken volgens de gedragscode worden de werkzaamheden en te treffen maatregelen uitgevoerd op een wijze, en in een periode waarbij geen geschiktere alternatieven beschikbaar zijn voor de ruige dwergvleermuis. Door te werken volgens de in de gedragscode omschreven werkwijze wordt geen wezenlijke invloed op de staat van instandhouding verwacht.

Ringslang

Broeihopen worden niet aangetast en dekking moet rondom een broeihoop aanwezig blijven. Een individuele broeihoop kan wel worden aangetast mits dit buiten de voortplantingsperiode en buiten de overwinteringsperiode wordt gedaan en er minimaal twee nieuwe broeihopen worden gerealiseerd. Daarnaast worden bij werkzaamheden op (half)verharde terreinen en terreinmeubilair de werklocatie of de betreffende delen ervan

afgeschermd van ringslangen. Deze maatregelen zijn als effectief bewezen of kansrijk geacht en door deskundigen aanbevolen. Door te werken volgens de in de gedragscode omschreven werkwijze wordt geen wezenlijke invloed op de staat van instandhouding verwacht.

Alpenwatersalamander

Indien men voor de winterrustperiode begint met de werkzaamheden en men voorafgaand aan de werkzaamheden individuen afvangt en verplaatst, kan op een essentiële winterrustlocatie worden gewerkt. Eventueel kan ook een scherm worden geplaatst en na de werkzaamheden is de locatie weer beschikbaar als winterrustplaats. De functionaliteit daarvan kan verbeterd worden door het aanbrengen van takkenrillen en of dood hout. Ook een voortplantingswater kan worden aangetast, maar dit is beperkt tot 1 per gemeente, om zo de mogelijke impact klein te houden. Daarnaast moet dit voortplantingswater dan ook worden gecompenseerd. Door te werken volgens de gedragscode worden de werkzaamheden en getroffen maatregelen uitgevoerd op een wijze, en in een periode waarbij geen geschiktere alternatieven beschikbaar zijn voor de Alpenwatersalamander. Door te werken volgens de in de gedragscode omschreven werkwijze wordt geen wezenlijke invloed op de staat van instandhouding verwacht.

Rugstreepad

Er worden een aantal algemene maatregelen gesteld waarbij men geen schade aan de soort zal toebrengen. Het is echter wel mogelijk om bij aantoonbare noodzaak enkele waardes aan te tasten. Hier gelden effectief bewezen maatregelen en kansrijke maatregelen die ondersteund worden door experts op het gebied van de rugstreepad. Het is buiten de winterrustperiode mogelijk om winter- of dagrustlocaties aan te tasten, zodat de kans op doden en verwonden van individuen zo klein mogelijk is. Indien ook buiten de winterrustperiode dieren aanwezig zijn moeten deze worden afgevangen en vervolgens geweerd van de werklocatie door amfibieënschermen te plaatsen. Om genoeg winterrustlocaties te behouden dienen nieuwe locaties te worden gemaakt voordat de werkzaamheden beginnen, zodat deze voor de padden tijdig beschikbaar zijn. Indien men een voortplantingswater wil aantasten, dan is maximaal 1 water ter grootte van maximaal 500 m² per deelpopulatie mogelijk. Door te werken volgens de in de gedragscode omschreven werkwijze wordt geen wezenlijke invloed op de staat van instandhouding verwacht.

Sleedoornpage

Om rekening te houden met de Sleedoornpage zijn in deze code maatregelen opgenomen die bewezen effectief zijn of die als kansrijke maatregelen zijn aanbevolen door deskundigen. Voor de sleedoornpage verplaatst men sleedoornstruweel of eitjes van de sleedoornpage naar nieuw geschikt gebied binnen 100 meter. Daarnaast dient ook het leefgebied verbeterd of uitgebreid te worden, om zo het voortbestaan van de lokale populatie te waarborgen. Door te werken volgens de in de gedragscode omschreven werkwijze wordt geen wezenlijke invloed op de staat van instandhouding verwacht.

Huismus

Voor de huismus is de staat van instandhouding matig ongunstig. De belangrijkste dragers (kolonies) van de populaties worden niet aangetast en voor de overige locaties is in de

gedragscode gekozen voor een zeer zorgvuldige werkwijze waarmee de effecten zeer beperkt blijven en enkel tijdelijk van aard zijn. Bovendien wordt enkel gewerkt met bewezen effectieve maatregelen en kansrijke maatregelen die door soortdeskundigen zijn aanbevolen welke zijn uitgezocht en verwoord in het kennisdocument 'Na-isolatie en renovatie voor gebouwbewonende soorten'. Door te werken volgens de in de gedragscode omschreven werkwijze wordt geen wezenlijke invloed op de staat van instandhouding verwacht.

Gierzwaluw

Doden wordt met de werkwijze in de gedragscode voorkomen, er worden effectieve maatregelen toegepast die aansluiten bij het gedrag en gebruik van de gierzwaluw door behoud of herstel van de bekende verblijfloccaties en invliegopeningen. Dit is van belang voor de gierzwaluw omdat de gierzwaluw zeer trouw is aan zijn nestlocatie. Er wordt niet gewerkt tijdens de broedperiode wanneer de gierzwaluw gebruik maakt van gebouwen en de effecten van de werkwijze zijn enkel tijdelijk van aard. Bovendien wordt enkel gewerkt met bewezen effectieve maatregelen en kansrijke maatregelen die door soortdeskundigen zijn aanbevolen welke zijn verwoord in het kennisdocument 'Na-isolatie en renovatie voor gebouwbewonende soorten'. Door te werken volgens de gedragscode worden de werkzaamheden en getroffen maatregelen uitgevoerd op een wijze, en in een periode waarbij geen geschiktere alternatieven beschikbaar zijn voor de gierzwaluw. Door te werken volgens de in de gedragscode omschreven werkwijze wordt geen wezenlijke invloed op de staat van instandhouding verwacht.

Ooievaar

Nesten van de ooievaar mogen enkel onder de gedragscode worden aangetast indien de veiligheid in het geding is. Het gaat enkel om spoorportalen en hoogspannings- en elektriciteitsmasten en nesten die nog in aanbouw zijn. Voltooide nesten mogen dan worden verwijderd als er in de nabijgelegen omgeving een nieuwe locatie wordt ingericht. Door te werken volgens de in de gedragscode omschreven werkwijze wordt geen wezenlijke invloed op de staat van instandhouding verwacht.

Havik

Voor de havik zijn enkel werkzaamheden aan houtige begroeiingen relevant. Om de mogelijke impact zo klein mogelijk te houden mag er maximaal 1 nestlocatie per gemeente per jaar, buiten de broedperiode van de havik, opgeheven worden, maar enkel mits er voldoende alternatief leefgebied in de omgeving beschikbaar is. Door te werken volgens de in de gedragscode omschreven werkwijze wordt geen wezenlijke invloed op de staat van instandhouding verwacht.

Buizerd

Voor de buizerd gelden dezelfde maatregelen als bij de havik, dat enkel 1 nest per gemeente per jaar op te heffen is, mits de voldoende alternatieven beschikbaar zijn en het leefgebied zelf niet wordt aangetast. Door te werken volgens de gedragscode worden de werkzaamheden en getroffen maatregelen uitgevoerd op een wijze, en in een periode waarbij geen geschiktere alternatieven beschikbaar zijn voor de buizerd. Door te werken volgens de in de gedragscode omschreven werkwijze wordt geen wezenlijke invloed op de staat van instandhouding verwacht.

Kerkuil

Het mogelijk om één nestlocatie per jaar per gemeente aan te tasten als het in deze code gaat om werkzaamheden aan gebouwen of infrastructurele kunstwerken. De meeste maatregelen zijn gericht op het voorkomen van aantasting en indien één locatie wordt aangetast dienen twee locaties daarvoor in de plaats te komen en drie maanden voor verwijdering van andere locatie te zijn gerealiseerd. Er worden hierbij enkel bewezen effectieve maatregelen gebruikt. Door te werken volgens de in de gedragscode omschreven werkwijze wordt geen wezenlijke invloed op de staat van instandhouding verwacht.

Steenuil

Bij werkzaamheden aan gebouwen en houtige begroeiingen is het mogelijk één nestlocatie van de steenuil aangetast worden, mits er twee vervangende verblijfplaatsen worden geplaatst. Deze maatregelen zijn effectief bewezen en door de beperking in aantal nesten wat per jaar mag worden aangetast zijn geen negatieve effecten op de steenuil te verwachten bij juiste naleving van deze gedragsregels. Door te werken volgens de in de gedragscode omschreven werkwijze wordt geen wezenlijke invloed op de staat van instandhouding verwacht.

Slechtvalk

Enkel bewezen effectieve maatregelen worden gebruikt. Door te werken volgens de gedragscode worden de werkzaamheden en getroffen maatregelen uitgevoerd op een wijze, en in een periode waarbij geen geschiktere alternatieven beschikbaar zijn voor de slechtvalk. Door te werken volgens de in de gedragscode omschreven werkwijze wordt geen wezenlijke invloed op de staat van instandhouding verwacht.

BIJLAGE 7 – Goedkeuringsbesluit

Rijksdienst voor Ondernemend
Nederland

> Retouradres Postbus 93144 2509 AC Den Haag

Koninklijke Vereniging Stadswerk Nederland
Dhr. M. Loeffen
Postbus 416
6710 BK EDE

**Rijksdienst voor
Ondernemend Nederland**

Postbus 19530
2500 CM Den Haag
www.rvo.nl

T 088-0424242
wnb@rvo.nl

Onze referentie
9990004134162

Datum 25 januari 2024
Betreft Goedkeuring Gedragscode Soortbescherming Gemeenten,
Koninklijke Vereniging Stadswerk Nederland

Geachte heer Loeffen,

Hierbij ontvangt u het definitieve besluit voor de door u opgestelde gedragscode.

Procesverloop

Op 27 juni 2023 heeft u mij de 'Gedragscode soortbescherming voor Gemeenten' (hierna de gedragscode) ter goedkeuring aangeboden in het kader van de Wet natuurbescherming (hierna de wet) met het verzoek deze goed te keuren.

De aangepaste versie van de gedragscode van 27 juni 2023 heeft samen met het ontwerp van dit besluit vervolgens vanaf 11 augustus 2023 gedurende zes weken ter inzage gelegen. Er zijn géén zienswijzen ontvangen welke aanleiding hebben gegeven om goedkeuring aan de gedragscode te onthouden, maar afstemming met Stadswerk heeft wel tot enige aanpassingen in de gedragscode en dit goedkeuringsbesluit geleid. De gewijzigde punten houden het volgende in;

- De term "CBS-buurtten" hetzelfde gebruiken als in de gedragscode.
- D-maatregelen aanvullen in het besluit voor eekhoorn.
- D-maatregelen voor de zwarte roodstaart verwijderd.
- Beschrijving 'voor elk project wezenlijk negatieve invloed beoordelen' verduidelijkt. Deze beoordeling is uitgevoerd via het reikwijdtedocument en goedkeuringsbesluit.

Op 14 december 2023 heb ik van u de aangepaste gedragscode ontvangen. Dit is de versie die ter goedkeuring aan mij is voorgelegd. Met genoemde wijzigingen is bereikt dat het besluit en de gedragscode nu beter bij elkaar aansluiten.

Wettelijk kader

Vrijstelling op basis van een gedragscode

Op grond van artikel 3.31 van de wet kan onder andere vrijstelling worden verleend van de hierin genoemde bepalingen, bij handelingen die zijn beschreven en aantoonbaar worden uitgevoerd conform een door de minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit goedgekeurde gedragscode en die plaatsvinden in het kader van:

- a. een bestendig beheer of onderhoud aan vaarwegen, watergangen, waterkeringen, waterstaatswerken, oevers, vliegvelden, wegen, spoorwegen of bermen, of in het kader van natuurbeheer;
- b. een bestendig beheer of onderhoud in de landbouw of de bosbouw;
- c. een bestendig gebruik; of
- d. een ruimtelijke ontwikkeling of inrichting.

Goedkeuring gedragscode

Een gedragscode wordt conform artikel 3.31, tweede lid, van de wet uitsluitend goedgekeurd als hierin een wijze van uitvoering van werkzaamheden is beschreven, waarmee afdoende gewaarborgd is dat ten aanzien van beschermde soorten:

- a. voldaan wordt aan de genoemde voorwaarden, zoals genoemd in de artikelen 3.3, vierde lid, 3.8, vijfde lid en 3.10, tweede lid, onder a, e, f of g, van de wet;
- b. geen benutting of economisch gewin plaatsvindt;
- c. zorgvuldig wordt gehandeld.

Zorgvuldig handelen houdt in dat van de beschreven werkzaamheden geen wezenlijke invloed uitgaat op beschermde soorten en voorafgaand en tijdens de werkzaamheden in redelijkheid alles wordt verricht of gelaten om schade aan beschermde planten en/of diersoorten te voorkomen, of zo veel mogelijk te beperken. Daarnaast wordt een gedragscode uitsluitend goedgekeurd indien uit de alternatievenafweging blijkt dat er geen andere bevredigende oplossing bestaat voor wat betreft de locatie, planning en de uitvoering van de werkzaamheden.

Afstemming met provincies

Overeenkomstig artikel 3.31, vierde lid, van de wet heb ik mijn voornemen tot het goedkeuren van de 'gedragscode Wet natuurbescherming Gemeenten', afgestemd met Gedeputeerde Staten van de provincies. Genoemde afstemming heeft uit oogpunt van efficiëntie plaatsgevonden voorafgaand aan het indienen van de gedragscode voor goedkeuring.

Toetsing

Reikwijdte van de gedragscode

Gebruikers

De gedragscode kan alleen worden gebruikt door gemeenten en partijen die werken onder regie van gemeenten. Dit wordt beschreven onder paragraaf 1.4 van de gedragscode.

Werkzaamheden

In hoofdstuk 4 worden de werkzaamheden genoemd die onder 'ruimtelijke ontwikkeling of inrichting' verstaan worden en die onder deze gedragscode vallen.

Kernprocessen EU
Vergunningen en handhaving

Onze referentie
9990004134162

De gedragscode geldt dus, als het gaat om ruimtelijke ingrepen, alleen voor de ruimtelijke ingrepen die opgesomd staan in de gedragscode. De werkzaamheden vallen naar mijn oordeel onder ruimtelijke ontwikkeling of inrichting zoals genoemd in artikel 3.31 eerste lid onder d van de wet.

Kernprocessen EU
Vergunningen en handhaving

Onze referentie
9990004134162

De gedragscode geldt ook voor werkzaamheden in het kader van Beheer en Onderhoud. In hoofdstuk 6 worden per categorie de werkzaamheden genoemd die onder 'bestendig beheer en onderhoud' verstaan worden en die onder deze gedragscode vallen. Deze werkzaamheden vallen naar mijn oordeel onder bestendig beheer of onderhoud zoals genoemd in artikel 3.31, eerste lid, onder a, van de wet.

Soorten

In bijlage 2 van de gedragscode worden de soorten genoemd waarvoor de vrijstelling van deze gedragscode kan gelden. Voor activiteiten in het kader van ruimtelijke ontwikkeling of inrichting kan alleen aanspraak worden gemaakt op de vrijstelling voor de soorten waarvoor in de tabel staat aangegeven dat 'beperken' mogelijk is – het beperkt overtreden van verbodsbepalingen. Deze soorten zijn tevens opgenomen in bijlage 3. Bovendien geldt dit alleen voor werkzaamheden waarvoor een wettelijk belang geldt.

Bij bestendig beheer en onderhoud geldt de gedragscode voor soorten die vallen onder artikelen 3.1, 3.5, eerste en vijfde lid, en 3.10, eerste lid, van de Wet natuurbescherming.

Beperkingen op de reikwijdte (bovengenoemde onderwerpen) worden in de gedragscode aangegeven.

Gunstige staat van instandhouding en andere bevredigende oplossing

In de gedragscode is in hoofdstuk 2.2.3 en bijlage 6 een alternatievenafweging gedaan waarbij er voldoende is aangetoond dat er geen andere bevredigende oplossing voor handen is wat betreft planning, locatie en werkzaamheden.

In deze code is aandacht besteed aan de wijze waarop gemeenten handelingen uitvoeren in het kader van bestendig beheer en onderhoud en kleine ruimtelijke ingrepen met zo min mogelijk schade aan beschermde soorten kunnen worden uitgevoerd. Bij een correcte naleving van de gedragscode is gewaarborgd dat de betreffende werkzaamheden geen wezenlijke negatieve invloed kunnen hebben op de staat van instandhouding van beschermde soorten.

Bij de keuze van de toe te passen maatregelen om beschermde soorten te ontzien is nadrukkelijk rekening gehouden met het natuurlijke gedrag en de leefwijze van soorten. In eerste instantie ziet de gedragscode Stadswerk erop toe dat zo min mogelijk schade wordt toegebracht. Daarnaast zijn er in beperkte omstandigheden en voor een beperkt aantal soorten wel mogelijkheden opgenomen tot het aantasten van beschermde natuurwaarden. Hierbij is enkel een beperkt effect op de soorten mogelijk. Dit wordt in de gedragscode aangeduid als een beperkende (D) maatregel. Negatieve effecten zijn hooguit van tijdelijke aard doordat enkel wordt gewerkt met maatregelen waarbij compensatie aan de orde is en die hun effectiviteit hebben bewezen of waarvan soortdeskundigen hebben geoordeeld dat deze een hoge potentie hebben op effectiviteit.

Het reikwijdtedocument (RVO, versie 1.0, oktober 2022) voor gedragscodes alsmede het kennisdocument na-isolatie en renovaties (RVO, versie 1.0, februari 2023) en andere landelijke soort-specifieke kennisdocumenten liggen ten grondslag aan de maatregelen in deze gedragscode.

Kernprocessen EU
Vergunningen en handhaving

Onze referentie
9990004134162

Voor diverse soorten wordt natuurinclusief gewerkt, dat wil zeggen, elk gebouw dat geschikt was voor bepaalde gebouwbezonende soorten, heeft ook na uitvoering van werkzaamheden geschikte voorzieningen voor de betreffende soorten. Daarnaast wordt bij elk voor de soort geschikt gebouw voorkomen dat dieren worden gedood door bij mogelijke aantasting van rust- en voortplantingslocaties het gebouw eerst natuurvrij te maken – soorten op verantwoorde wijze verplaatsen van de ingreeplocatie. Omdat gebleken is dat effectiviteit van maatregelen per project en situatie kan verschillen, wordt een diversiteit aan maatregelen toegepast. Dit sluit ook aan bij de huidige diversiteit aan verblijfmogelijkheden die soorten in gebouwen uit de jaren '60, '70, '80 tot hun beschikking hebben.

Ook wordt een kleinschalige werkwijze gehanteerd doordat aan hooguit 10% van de geschikte woningen per CBS-buurt tegelijkertijd gewerkt mag worden. Het aantal woningen mag daarbij niet hoger zijn dan 50 grondgebonden woningen of 100 wooneenheden bij appartementen of flats. Op deze manier is cumulatief vooraf beperkt en zal bij een correcte uitvoering van de gedragscode geen effect op de staat van instandhouding optreden. Bij grotere projecten en hogere aantallen individuen dan aangegeven in de gedragscode of bij kraam- en winterverblijfplaatsen is maatwerk vereist, waarvoor een ontheffing aangevraagd zal moeten worden.

Voor een aantal ruimtelijke ingrepen, die hieronder worden opgesomd, kunnen in beperkte mate verbodsbepalingen worden overtreden. Als de gebruiker zich houdt aan de gedragscode, geldt voor het overtreden van de verbodsbepalingen een vrijstelling via deze gedragscode. Dit geldt voor de ingrepen die vallen onder werken aan gebouwen (paragraaf 4.3), houtige begroeiingen (4.4), kruidige begroeiingen en onbegroeid terrein (4.5), (half) verharding en terreinmeubilair (4.6) en het werken aan wateren en oevers (4.7) - ruimtelijke ingrepen genoemd in bijlage 3 van de gedragscode, vallen onder één van deze categorieën. Om die reden wordt in dit besluit extra aandacht besteed aan de werkzaamheden en soorten die in de gedragscode vallen onder ruimtelijke ingrepen. Het gaat om de steenmarter, eekhoorn (betreft reservenesten), gewone dwergvleermuis, de ruige dwergvleermuis, ringslang, Alpenwatersalamander, rugstreepd, sleedoorpage, huismus, gierzwaluw, ooievaar, havik, buizerd, kerkuil, steenuil en de slechtvalk. Indien het gaat om ruimtelijke ingrepen die niet worden opgesomd in de gedragscode en/of als het gaat om soorten waar gedragscode niet op van toepassing is, is een ontheffingsaanvraag nodig is.

Voor beheer en onderhoud geldt, als de gebruiker zich aan de voorzorgsmaatregelen houdt, er in het merendeel van de gevallen geen sprake zal zijn van een overtreding. Mocht er wel sprake zijn van een overtreding (kleinschalig en géén invloed op de staat van instandhouding) dan geldt de vrijstelling voor alle soorten, mits de gebruiker zich aan de gedragscode houdt.

Steenmarter

De staat van instandhouding van de steenmarter is in 2008 als gunstig beoordeeld en op basis van waarnemingen sinds 1980 is het aannemelijk dat de populatie toeneemt. Toegangen tot rust- en verblijfplaatsen mogen alleen buiten de kwetsbare periode worden afgesloten of ongeschikt gemaakt en alleen indien er voldoende alternatieven in de omgeving zijn. Voorafgaand aan het afsluiten van toegangen of het ongeschikt maken dient afwezigheid te worden bevestigd door een ecologisch deskundige.

Door te werken volgens de gedragscode worden de werkzaamheden en getroffen maatregelen uitgevoerd op een wijze, en in een periode waarbij geen geschiktere alternatieven beschikbaar zijn voor de steenmarter. Daarmee wordt gekozen voor het meest bevredigende alternatief. Er is ook aangetoond dat er geen andere bevredigende oplossing voor handen is.

Door te werken met de gedragscode wordt geen wezenlijke invloed op de soort verwacht en zijn de belangen 'de volksgezondheid of de openbare veiligheid', 'groot maatschappelijk belang en/of algemeen belang', 'bescherming van flora en fauna' voldoende om de werkzaamheden te rechtvaardigen.

Eekhoorn

Er is geen landelijke staat van instandhouding van de eekhoorn, maar er zijn wel aantalsschattingen van 30.000-100.000 dieren. In de periode van 1996-2017 is een matige afname te zien. De verspreiding van de eekhoorn is niet veel veranderd in de afgelopen 50 jaar en ze komen met name voor in Drenthe, Overijssel, Utrecht, Gelderland, Noord-Brabant en Limburg, maar ook in de duinen, Flevoland, bij Amsterdam en in een deel van Zeeuws-Vlaanderen. Essentiële onderdelen van het leefgebied worden gemarkeerd en ontzien, met name nesten en een zone daaromheen. Werkzaamheden in de buurt van het eekhoornnest worden buiten de voortplantingsperiode uitgevoerd (januari tot en met augustus) en nesten blijven behouden. Enkel reservenesten van de eekhoorn mogen verwijderd worden na vaststelling door een deskundige ecooloog dat het niet in gebruik is en dat er in de omgeving voldoende alternatieven aanwezig zijn. Maximaal 25 procent van de potentiële voedselbomen van een eekhoorn territorium mogen verwijderd worden, zodat dit geen effect kan hebben op de eekhoorn. Ook dienen er voldoende alternatieve nestgelegenheden in de omgeving te zijn. Met het nemen van deze maatregelen wordt geen effect op de eekhoorn verwacht daarmee is dit in zeer beperkte mate toegestaan onder deze gedragscode.

Door te werken met de gedragscode wordt geen wezenlijke invloed op de soort verwacht en zijn de belangen 'de volksgezondheid of de openbare veiligheid', 'groot maatschappelijk belang en/of algemeen belang', 'bescherming van flora en fauna' voldoende om de werkzaamheden te rechtvaardigen.

Gewone dwergvleermuis

Voor de gewone dwergvleermuis is geen staat van instandhouding bekend. Van de verspreiding wordt geschat dat deze stabiel is over de periode 2006-2017 met een populatiegrootte van 200.000-600.000 individuen op basis van expert judgment. Gewone dwergvleermuis is de meest algemene vleermuissoort van Nederland. Door te werken met de gedragscode zijn de effecten van de handelingen beperkt. Het doden van vleermuizen wordt met de werkwijze voorkomen door te werken buiten de aanwezigheid van de vleermuis of door het gebouw voor de werkzaamheden natuurvrij te maken.

Kernprocessen EU
Vergunningen en handhaving

Onze referentie
9990004134162

Er worden effectieve maatregelen toegepast die aansluiten bij het gedrag en gebruik van de gewone dwergvleermuis door behoud/terugbrengen van de bekende verblijfoctaties en invliegopeningen. Een diversiteit aan mogelijkheden blijft behouden voor de soorten, waarmee ook de onzekerheid over het functioneren van maatregelen wordt afgevangen. Het effect is ook beperkt doordat kleinschalig gewerkt wordt, namelijk maximaal 50 grondgebonden woningen of 100 appartementen per CBS-buurt tegelijk. De belangrijkste dragers van de populaties worden niet aangetast (kraam en winterverblijven) en voor de overige locaties is in de gedragscode gekozen voor een zeer zorgvuldige werkwijze waarmee de effecten zeer beperkt blijven en enkel tijdelijk van aard zijn. Bovendien wordt enkel gewerkt met bewezen effectieve maatregelen en kansrijke maatregelen die door soortdeskundigen zijn aanbevolen welke zijn uitgezocht en verwoord in het kennisdocument na-isolatie en renovaties (RVO, versie 1.0, februari 2023).

Door te werken volgens de gedragscode worden de werkzaamheden en getroffen maatregelen uitgevoerd op een wijze, en in een periode met de minst mogelijke negatieve effecten voor de gewone dwergvleermuis. Daarmee wordt gekozen voor het meest bevredigende alternatief. Er is ook aangetoond dat er geen andere bevredigende oplossing voor handen is.

Door te werken met de gedragscode wordt geen wezenlijke invloed op de soort verwacht en zijn de belangen 'volksgezondheid, de openbare veiligheid of andere dwingende redenen van groot openbaar belang, met inbegrip van redenen van sociale of economische aard en met inbegrip van voor het milieu wezenlijke gunstige effecten' en 'bescherming van flora en fauna' voldoende om de werkzaamheden te rechtvaardigen.

Ruige dwergvleermuis

De staat van instandhouding van de ruige dwergvleermuis is matig ongunstig in verband met onduidelijkheden over de populatie en het toekomstperspectief. De verspreiding en kwaliteit van het beschikbare habitat zijn als gunstig beoordeeld. De populatiegrootte wordt geschat op 40000 individuen. Voor de ruige dwergvleermuis in gebouwen worden dezelfde voorwaarden gesteld als bij de gewone dwergvleermuis. Bovendien wordt enkel gewerkt met bewezen effectieve maatregelen en kansrijke maatregelen die door soortdeskundigen zijn aanbevolen, welke zijn uitgezocht en verwoord in het kennisdocument na-isolatie en renovaties (RVO, versie 1.0, februari 2023).

Door te werken volgens de gedragscode worden de werkzaamheden en getroffen maatregelen uitgevoerd op een wijze, en in een periode met de minst mogelijke negatieve effecten voor de ruige dwergvleermuis.

Daarmee wordt gekozen voor het meest bevredigende alternatief. Er is ook aangetoond dat er geen andere bevredigende oplossing voor handen is.

Door te werken met de gedragscode wordt geen wezenlijke invloed op de soort verwacht en zijn de belangen 'de volksgezondheid of de openbare veiligheid', 'groot maatschappelijk belang en/of algemeen belang' en 'bescherming van flora en fauna' voldoende om de werkzaamheden te rechtvaardigen.

Ringslang

De staat van instandhouding van de Ringslang is als gunstig beoordeeld door Norren et al. (2019). Uit relatieve aantalsveranderingen gemeten door de NEM blijkt de populatie vanaf 1994 stabiel te zijn,

Kernprocessen EU
Vergunningen en handhaving

Onze referentie
9990004134162

maar de landelijke aantaltrend van de afgelopen tien jaar is onzeker. Sinds 1990 is wel de verspreiding toegenomen doordat de ringslang in meer kilometerhokken is waargenomen. Met name de uitgezette populaties in Zuid-Holland doen het goed, mede door toenemende waterkwaliteit en gerichte aanleg van broeihopen. De belangrijkste populaties bevinden zich in Noord-Holland, Utrecht, Gelderland, Overijssel, Drenthe en Friesland. Broeihopen worden niet aangetast en dekking moet rondom een broeihoop aanwezig blijven. Een individuele broeihoop kan wel worden aangetast mits dit buiten de voortplantingsperiode en buiten de overwinteringsperiode wordt gedaan en er minimaal twee nieuwe broeihopen worden gerealiseerd. Daarnaast worden werkerreinen bij werkzaamheden op (half) verharde terreinen en terreinmeubilair afgeschermd van ringslangen. Deze maatregelen zijn als effectief bewezen of kansrijk geacht en door deskundigen aanbevolen. Door te werken volgens de gedragscode worden de werkzaamheden en getroffen maatregelen uitgevoerd op een wijze, en in een periode waarbij geen geschiktere alternatieven beschikbaar zijn voor de ringslang. Door te werken met de gedragscode wordt geen wezenlijke invloed op de soort verwacht en zijn de belangen 'de volksgezondheid of de openbare veiligheid', 'groot maatschappelijk belang en/of algemeen belang' en 'bescherming van flora en fauna' voldoende om de werkzaamheden te rechtvaardigen.

Kernprocessen EU
Vergunningen en handhaving

Onze referentie
9990004134162

Alpenwatersalamander

Norren et al (2019) heeft de Staat van instandhouding als gunstig beoordeeld. Er is geen goede data beschikbaar om een volledig beeld te geven over de populatie. Oorspronkelijk beperkte de verspreiding van de Alpenwatersalamander zich tot de provincies Noord-Brabant, Limburg, het zuidoostelijk deel van Gelderland, enkele locaties in Zeeland en in een deel van Drenthe (Norren 2019). Uit data van de NEM wordt een toename gezien in het aantal kilometerhokken waar de soort is waargenomen de afgelopen 20 jaar. Het uitzetten van individuen buiten het natuurlijke verspreidingsgebied is hier mogelijk een verklaring voor. In deze code wordt rekening gehouden met de Alpenwatersalamander bij Ruimtelijke ingrepen/ werkzaamheden aan houtige begroeiingen, kruidige begroeiingen en onverharde terreinen en bij wateren en oevers, omdat dit de terreinen zijn waar de soort zich het meest zal bevinden.

Indien men voor de winterrustperiode begint met de werkzaamheden en men voorafgaand aan de werkzaamheden individuen afvangt en verplaatst kan op een essentiële winterrustlocatie worden gewerkt. Eventueel kan ook een scherm worden geplaatst en na de werkzaamheden is de locatie weer beschikbaar als winterrustplaats. De functionaliteit daarvan kan verbeterd worden door het aanbrengen van takkenrillen en of dood hout.

Ook een voortplantingswater kan worden aangetast, maar dit is beperkt tot 1 per gemeente, om zo de mogelijke impact klein te houden. Daarnaast moet dit voortplantingswater dan ook worden gecompenseerd.

Door te werken volgens de gedragscode worden de werkzaamheden en getroffen maatregelen uitgevoerd op een wijze, en in een periode waarbij geen geschiktere alternatieven beschikbaar zijn voor de Alpenwatersalamander.

Door te werken met de gedragscode wordt geen wezenlijke invloed op de soort verwacht en zijn de belangen 'de volksgezondheid of de openbare veiligheid', 'groot maatschappelijk belang en/of algemeen belang' en 'bescherming van flora en fauna' voldoende om de werkzaamheden te rechtvaardigen.

Pagina 7 van 18

Rugstreepad

De staat van instandhouding van de rugstreepad is matig ongunstig. De soort heeft een matig ongunstige populatie en toekomstperspectief. De populatiegrootte wordt geschat op 139.000-1.350.0000 exemplaren, dit is wat lager dan de referentiewaarden. Dit is een brede range omdat aantallen niet als zodanig worden geteld. De rugstreepad kent in Nederland drie belangrijke verspreidingskernen: de duinen, het rivierengebied en delen van de polders in Noord-Holland, Zuid-Holland, Zeeland en de Noordoostpolder. Op de hogere zandgronden komt de soort ook voor, maar in een minder dicht verspreidingspatroon dan in de genoemde verspreidingskernen. De verspreiding is stabiel en de trend in populatie omvang verschilt tussen de Nederlandse natuurgebieden en daar buiten: binnen de natuurgebieden zoals de duinen is deze stabiel, daar buiten nemen aantallen al jaren af. Waarschijnlijk doordat pioniersituaties verdwijnen door verruiging, een meer opgeruimd landschap en verdwijnen van leefgebied door bebouwing.

Er worden een aantal algemene maatregelen gesteld waarbij men geen schade aan de soort zal toebrengen. Echter is het mogelijk om wel bij aantoonbare noodzaak enkele waardes aan te tasten. Hier gelden effectief bewezen maatregelen en kansrijke maatregelen die ondersteund worden door experts op het gebied van de rugstreepad.

In de code is het mogelijk om winter- of dagrust-locaties aan te tasten. Dit moet echter buiten de winterrustperiode plaatsvinden, omdat anders de kans op doden en verwonden van individuen te groot is. Indien ook buiten de winterperiode dieren aanwezig zijn moeten deze worden afgevangen en vervolgens geweerd van het werkterrein door amfibieënschermen te plaatsen. Om genoeg rustlocaties te behouden dienen nieuwe locaties te worden gemaakt voordat de werkzaamheden beginnen, zodat deze voor de padden tijdig beschikbaar zijn. Indien men een voortplantingswater wil aantasten, dan is maximaal 1 water ter grootte van maximaal 500 m per deelpopulatie mogelijk.

Door te werken volgens de gedragscode worden de werkzaamheden en getroffen maatregelen uitgevoerd op een wijze, en in een periode waarbij geen geschiktere alternatieven beschikbaar zijn voor de rugstreepad. Door te werken met de gedragscode wordt geen wezenlijke invloed op de soort verwacht en zijn de belangen 'de volksgezondheid of de openbare veiligheid', 'groot maatschappelijk belang en/of algemeen belang' en 'bescherming van flora en fauna' voldoende om de werkzaamheden te rechtvaardigen.

Sleedoornpage

Er is geen landelijke staat van instandhouding van de sleedoornpage. De soort staat op de rode lijst met status bedreigd.

Uit gegevens uit het NEM blijkt dat tussen 1990 en 2010 meer dan de helft van het verspreidingsgebied verloren is gegaan. Voornamelijk komt dit doordat de sleedoornpage vrijwel is verdwenen van het platteland en zijn toevlucht heeft genomen tot het stedelijk gebied.

De laatste tien jaar is de landelijke trend echter weer positief. De soort lijkt zich in het stedelijk gebied goed te handhaven en breidt zich vanaf daar weer uit (Norren et al 2019).

De populatie aantallen zijn nog wel klein waardoor het om zeer kwetsbare populaties gaat. Om rekening te houden met de Sleedoornpage zijn in deze code maatregelen opgenomen die bewezen effectief zijn of die als kansrijke maatregelen zijn aanbevolen door deskundigen.

Kernprocessen EU
Vergunningen en handhaving

Onze referentie
9990004134162

Voor de sleedoornpage verplaatst men sleedoornstruweel of eitjes van de sleedoornpage naar nieuw geschikt gebied binnen 100 meter. Daarnaast dient ook het leefgebied verbeterd of uitgebreid te worden, om zo voortgang van de lokale populatie te waarborgen.

Door te werken volgens de gedragscode worden de werkzaamheden en getroffen maatregelen uitgevoerd op een wijze, en in een periode waarbij geen geschiktere alternatieven beschikbaar zijn voor de sleedoornpage. Door te werken met de gedragscode wordt geen wezenlijke invloed op de soort verwacht en zijn de belangen 'de volksgezondheid of de openbare veiligheid', 'groot maatschappelijk belang en/of algemeen belang' en 'bescherming van flora en fauna' voldoende om de werkzaamheden te rechtvaardigen.

Kernprocessen EU
Vergunningen en handhaving

Onze referentie
9990004134162

Huismus

Voor de huismus is de staat van instandhouding matig ongunstig. Door te werken met de gedragscode wordt echter geen wezenlijke invloed op de soort verwacht. De belangrijkste dragers (kolonies) van de populaties worden niet aangetast, en voor de overige locaties is in de gedragscode gekozen voor een zeer zorgvuldige werkwijze waarmee de effecten zeer beperkt blijven en enkel tijdelijk van aard zijn.

Bovendien wordt enkel gewerkt met bewezen effectieve maatregelen en kansrijke maatregelen die door soortdeskundigen zijn aanbevolen welke zijn uitgezocht en verwoord in het kennisdocument na-isolatie en renovaties (RVO, versie 1.0, februari 2023).

Door te werken volgens de gedragscode worden de werkzaamheden en getroffen maatregelen uitgevoerd op een wijze, en in een periode waarbij geen geschiktere alternatieven beschikbaar zijn voor de huismus. De belangen 'de volksgezondheid of de openbare veiligheid' en 'bescherming van flora en fauna' zijn voldoende om de werkzaamheden te rechtvaardigen.

Gierzwaluw

Voor de gierzwaluw is de staat van instandhouding in 2013 als gunstig beoordeeld. De soort kende een significante populatieafname in de periode 2007-2014, maar aantallen zijn de laatste jaren stabiel. Door te werken volgens de gedragscode zijn de effecten van de handelingen echter zeer beperkt. Doden wordt met de werkwijze in de gedragscode voorkomen, er worden effectieve maatregelen toegepast die aansluiten bij het gedrag van de gierzwaluw en de eisen die deze stelt aan een verblijfplaats, door behoud/terugbrengen van de bekende verblijfslocaties en invliegopeningen. Dit is van belang voor de gierzwaluw omdat de gierzwaluw zeer trouw is aan zijn nestlocatie. Er wordt niet gewerkt tijdens het broedseizoen wanneer de gierzwaluw gebruik maakt van gebouwen en de effecten van de werkwijze zijn enkel tijdelijk van aard.

Bovendien wordt enkel gewerkt met bewezen effectieve maatregelen en kansrijke maatregelen die door soortdeskundigen zijn aanbevolen welke zijn uitgezocht en verwoord in het kennisdocument na-isolatie en renovaties (RVO, versie 1.0, februari 2023).

Door te werken volgens de gedragscode worden de werkzaamheden en getroffen maatregelen uitgevoerd op een wijze, en in een periode waarbij geen geschiktere alternatieven beschikbaar zijn voor de gierzwaluw.

Door deze werkwijze wordt geen wezenlijke invloed op de soort verwacht en zijn de belangen 'de volksgezondheid of de openbare veiligheid' en 'bescherming van flora en fauna' voldoende om de werkzaamheden te rechtvaardigen.

Ooievaar

De populatie trend en verspreiding trend is gunstig over de periode van 2006-2018 (bron: Vogel- en Habitatrichtlijnrapportage 2019). De broedpopulatie ooievaar wordt geschat op 1200 broedparen en in 2013 is de staat van instandhouding als gunstig beoordeeld (Vogel et al 2013). Beginnende nesten (in aanbouw) van de ooievaar mogen enkel onder de gedragscode worden aangetast (gesnoeid, verplaatst en in uiterste gevallen verwijderd) indien de openbare veiligheid in het geding kan komen bij spoorportalen, wegportalen en hoogspanningsmasten. Verder is het van belang dat het bouwen van een nieuw nest op de oorspronkelijke locatie door maatregelen wordt voorkomen gezien het keer op keer verwijderen van nesten in aanbouw niet is toegestaan. Voltooiden nesten mogen dan enkel na het broedseizoen worden verwijderd en wanneer er in de nabijgelegen omgeving een nieuwe locatie wordt ingericht. Het bevoegd gezag dient voorafgaand aan de werkzaamheden op de hoogte te worden gesteld. Door te werken volgens de gedragscode worden de werkzaamheden en getroffen maatregelen uitgevoerd op een wijze, en in een periode waarbij geen geschiktere alternatieven beschikbaar zijn voor de ooievaar. Door deze werkwijze wordt geen wezenlijke invloed op de soort verwacht en is het belang 'de volksgezondheid of de openbare veiligheid', voldoende om de werkzaamheden te rechtvaardigen.

Kernprocessen EU
Vergunningen en handhaving

Onze referentie
9990004134162

Havik

De populatie trend is stabiel en de verspreiding trend is gunstig over de periode van 2006-2018. De broedpopulatie havik wordt geschat op 1900-2300 broedparen (bron: Vogel- en Habitatrichtlijnrapportage 2019). In 2013 is de staat van instandhouding als gunstig beoordeeld (Vogel et al 2013). Voor de havik zijn enkel werkzaamheden aan houtige begroeiingen uit de code relevant. Om de mogelijke impact zo klein mogelijk te houden mag er maximaal 1 nestlocatie per gemeente per jaar, buiten het broedseizoen van de havik, opgeheven worden, maar enkel mits er voldoende alternatief leefgebied in de omgeving beschikbaar is. Door te werken volgens de gedragscode worden de werkzaamheden en getroffen maatregelen uitgevoerd op een wijze, en in een periode waarbij geen geschiktere alternatieven beschikbaar zijn voor de havik. Door te werken met de gedragscode wordt geen wezenlijke invloed op de havik verwacht en zijn de belangen 'de volksgezondheid of de openbare veiligheid' en 'bescherming van flora en fauna' voldoende om de werkzaamheden te rechtvaardigen.

Buizerd

De staat van instandhouding van de buizerd is op dit moment gunstig. De trend in populatie is ook gunstig en de verspreiding is stabiel over de periode 2006-2018. Er zijn ongeveer 10.000-17.000 broedparen van de buizerd in Nederland en is daarmee de talrijkste roofvogel in Nederland. Oorspronkelijk gebonden aan grote bossen op de zandgronden, broedt hij tegenwoordig door het hele land, ook in kleine bosjes, soms zelfs in solitaire bomen in open land. Overigens slaat een groot deel van de buizerds in voedselarme jaren het broedseizoen over. De landelijke aantallen waren rond 1970 met slechts enkele honderden paren op een dieptepunt vanwege onbedoelde vergiftiging vanuit pesticiden gebruikt bij de landbouw. Sindsdien heeft de populatie zich hersteld. De populatie neemt vooral nog toe in het westen en noorden van het land. Voor de buizerd gelden dezelfde maatregelen als bij de havik, dat enkel 1 nest per gemeente per jaar op te heffen is, mits de voldoende alternatieven beschikbaar zijn en het leefgebied zelf niet wordt aangetast.

Pagina 10 van 18

Door te werken volgens de gedragscode worden de werkzaamheden en getroffen maatregelen uitgevoerd op een wijze, en in een periode waarbij geen geschiktere alternatieven beschikbaar zijn voor de buizerd. Door te werken met de gedragscode wordt geen wezenlijke invloed op de buizerd verwacht en zijn de belangen 'de volksgezondheid of de openbare veiligheid' en 'bescherming van flora en fauna' voldoende om de werkzaamheden te rechtvaardigen.

Kernprocessen EU
Vergunningen en handhaving

Onze referentie
9990004134162

Kerkuil

De populatie trend en verspreiding zijn gunstig over de periode van 2006-2018. De broedpopulatie kerkuil wordt geschat op 1250 - 3600 broedparen (bron: Vogel- en Habitatrichtlijnrapportage 2019).

In 2013 is de staat van instandhouding als gunstig beoordeeld (Vogel et al 2013). Kerkuilen broeden in het hele land in agrarisch gebied, incidenteel ook in steden (bron: Sovon). De dichtheden zijn het hoogst in delen van Noordoost- en Oost-Nederland en het laagst in de Randstad. De jaarlijkse aantallen variëren enorm als gevolg van fluctuaties in het voedselaanbod - vooral veldmuizen - en sterfte; deze kan groot zijn in sneeuwrijke winters maar ook bij aanhoudend koud, winderig en nat weer. De landelijke stand klapte begin jaren zestig in als gevolg van de strengste winter van de twintigste eeuw. Herstel werd vooralsnog gefnuikt door intensivering van agrarisch grondgebruik en het verdwijnen van nestgelegenheid. Intensieve nestbescherming en series van zachte winters brachten de stand terug op het oorspronkelijke peil.

In deze code is het mogelijk om één nestlocatie per jaar per gemeente aan te tasten als het in deze code gaat om werkzaamheden aan gebouwen of infrastructurele kunstwerken. De meeste maatregelen zijn gericht op het voorkomen van aantasting en indien één locatie wordt aangetast dienen twee locaties daarvoor in de plaats te komen en drie maanden voor verwijdering van andere locatie te zijn gerealiseerd. Er worden hierbij enkel bewezen effectieve maatregelen gebruikt.

Door te werken volgens de gedragscode worden de werkzaamheden en getroffen maatregelen uitgevoerd op een wijze, en in een periode waarbij geen geschiktere alternatieven beschikbaar zijn voor de kerkuil. Door te werken met de gedragscode wordt geen wezenlijke invloed op de kerkuil verwacht en zijn de belangen 'de volksgezondheid of de openbare veiligheid' en 'bescherming van flora en fauna' voldoende om de werkzaamheden te rechtvaardigen.

Steenuil

De populatie trend en verspreiding zijn stabiel over de periode van 2006-2018. De populatietrend was zeer ongunstig over de periode 1979-2018.

De broedpopulatie steenuil wordt geschat op 7500-8500 broedparen (bron: Vogel- en Habitatrichtlijnrapportage 2019). In 2013 is de staat van instandhouding als matig ongunstig beoordeeld gelet op de onderdelen leefgebied en toekomstperspectief (Vogel et al 2013).

De verspreiding is in hoofdzaak beperkt tot het kleinschalige cultuurlandschap van Oost-, Zuid- en Midden-Nederland (bron: Sovon). De hoogste dichtheden komen voor in delen van het rivierengebied en het oosten van Gelderland.

In het westen en noorden van het land is de steenuil tussen 1975 en 2000 op veel locaties verdwenen. Elders zijn de aantallen in dezelfde periode afgenomen.

Sindsdien nemen ze in het rivierengebied verder af, zijn ze op de zeeklei stabiel en herstellen ze licht op de zandgronden.

De afname houdt verband met vermindering van nestgelegenheid (knotwilgen, schuurtjes) en voedsel (door intensivering van het agrarisch grondgebruik). Bij werkzaamheden aan gebouwen mag bij gebruik van deze code ten hoogste 1 nestlocatie van de steenuil aangetast worden, mits er twee vervangende verblijfplaatsen worden geplaatst. Deze maatregelen zijn effectief bewezen en door de beperking in aantal nesten wat per jaar mag worden aangetast zijn geen negatieve effecten op de steenuil te verwachten bij juiste naleving van deze gedragsregels.

Door te werken met de gedragscode wordt geen wezenlijke invloed op de steenuil verwacht en zijn de belangen 'de volksgezondheid of de openbare veiligheid' en 'bescherming van flora en fauna' voldoende om de werkzaamheden te rechtvaardigen.

Kernprocessen EU
Vergunningen en handhaving

Onze referentie
9990004134162

Slechtvalk

De populatie trend en verspreiding zijn gunstig over de periode van 2006-2018. De broedpopulatie slechtvalk wordt geschat op 333 - 420 broedparen (bron: Vogel- en Habitatrichtlijnrapportage 2019). In 2013 is de Svi als gunstig beoordeeld (Vogel et al 2013).

Slechtvalken broeden in het hele land, met de nadruk op Noord-Brabant, Limburg, Noord-Holland en Gelderland (Bron Sovon). Tot 1990 was de slechtvalk een incidentele broedvogel. Daarna vestigde zich in rap tempo een populatie die vanaf het jaar 2012 boven de 100 paren uitkwam. Deze ontwikkeling vloeit voort uit een sterke toename in het Ruhrgebied en andere regio's in Duitsland. Hier werd broeden van slechtvalken in dichtbevolkte omgeving bevorderd door het uitzetten van gefokte vogels en aanbieden van nestkasten.

Het merendeel van de broedparen nestelt in voor de soort gemaakte nestkasten, doorgaans op grote gebouwen in of nabij stedelijk gebied. Deze maatregel wordt daarom gezien als bewezen effectief. De rest van de populatie broedt op oude kraaiennesten in hoogspanningsmasten, ook in open boerenland. Broedgevallen in bomen of op de grond (Waddeneilanden, Delta) zijn uitzonderlijk (Bron Sovon en Vogelbescherming). In Nederland heeft het plaatsen van nestkasten op geschikte plaatsen, zoals elektriciteitscentrales en andere hoge gebouwen bijgedragen aan een snelle toename van het aantal broedparen. Veel broedsels gingen destijds verloren omdat gewoon op kale daken of richels werd gebroed. De nestkast biedt bescherming. Mits de nestkast op een locatie wordt geplaatst die de slechtvalk heeft uitgekozen, kan deze zeer snel in gebruik genomen worden. Per locatie moet bekeken worden wat de mogelijkheden zijn en hoe de nestkast het beste geplaatst kan worden. Enkel bewezen effectieve maatregelen worden gebruikt.

Door te werken volgens de gedragscode worden de werkzaamheden en getroffen maatregelen uitgevoerd op een wijze, en in een periode waarbij geen geschiktere alternatieven beschikbaar zijn voor de slechtvalk. Door te werken met de gedragscode wordt geen wezenlijke invloed op de slechtvalk verwacht en zijn de belangen 'de volksgezondheid of de openbare veiligheid' en 'bescherming van flora en fauna' voldoende om de werkzaamheden te rechtvaardigen.

Beoordeling belangen

De werkzaamheden die in de gedragscode worden benoemd, behoren tot of worden uitgevoerd ten behoeve van de wettelijk opgedragen taken van gemeenten. Deze werkzaamheden worden uitgevoerd in het belang van de openbare veiligheid en volksgezondheid,

in het belang van flora en fauna of groot maatschappelijk belang en/of algemeen belang. De onderbouwing van de belangen staat beschreven in de paragrafen 2.2.1 en 2.2.2 van de Gedragscode. Deze onderbouwing acht ik voldoende.

Kernprocessen EU
Vergunningen en handhaving

Onze referentie
9990004134162

Het gaat, samengevat, om de volgende taken en belangen:

- Het aanleggen van nutsvoorzieningen, droge en natte infrastructuur met bijbehorende voorzieningen en werken. Hiermee borgen gemeenten de toegankelijkheid en bereikbaarheid van gebouwen, werken en terreinen. Dit betreft alle categorieën in deze gedragscode. Deze wettelijke taken vallen onder het belang openbare veiligheid (en/of dwingende reden van groot openbaar belang en/of algemeen belang wanneer het gaat om soorten die NIET worden beschermd door Artikel 1 van de Vogelrichtlijn).
- Veilig en functioneel houden van de leefomgeving en de gebouwen, werken en terreinen daarin zodat inwoners geen schade ondervinden en niet worden blootgesteld aan schadelijke stoffen. Deze taken vallen onder het belang openbare veiligheid, volksgezondheid en het algemeen belang.
- Het realiseren van gezondheids- en onderwijsbeleid, het actualiseren van de leefomgeving in het algemeen belang en het effectueren van water-, natuur- en milieubeleid. Hiervoor worden gebouwen, begroeiingen, verhardingen en andere inrichtingselementen beschermd, gerenoveerd of juist vervangen.
- Voor het onderdeel natuur geldt het belang flora en fauna, voor het onderdeel milieubeleid geldt het belang volksgezondheid en voor het actualiseren van de leefomgeving gaat om het belang openbare veiligheid, groot maatschappelijk belang en/of het algemeen belang.
- Het duurzaam beheren en onderhouden van de hiervoor genoemde voorzieningen zodat overheidsgelden zinvol zijn besteed.
- Beheerwerkzaamheden dragen ook bij aan min of meer constante standplaatsfactoren voor soorten zodat beschermde soorten kunnen blijven voortbestaan. Deze werkzaamheden vallen onder het algemeen belang en het belang flora en fauna.

Naar mijn oordeel passen de genoemde werkzaamheden binnen de voorwaarden en belangen genoemd in de artikelen 3.3, vierde lid, 3.8, vijfde lid en 3.10, tweede lid, onder a, e, f of g, van de wet.

Vorzorgsmaatregelen

Wezenlijk negatieve invloed

Met een gedragscode moet door zorgvuldig handelen een wezenlijk negatieve invloed op (de lokale populaties van) beschermde soorten worden voorkomen. Het is de verantwoordelijkheid van de gebruiker van de gedragscode om bij elk project te beoordelen of hiervan sprake is. Dit moet van geval tot geval worden beoordeeld. Omdat een gedragscode juist bedoeld is om gebruikt te kunnen worden in meer gevallen, moet worden aangegeven hoe bij elk individueel project beoordeeld wordt of er sprake is van wezenlijk negatieve invloed op beschermde soorten. De gedragscode voldoet op dit punt aan de eisen die hieraan worden gesteld, omdat dit via het Reikwijdtedocument (en met ecologisch advies) is beoordeeld.

Maatregelen voor zorgvuldig handelen

In hoofdstuk 4 en hoofdstuk 6 van de gedragscode zijn voorzorgsmaatregelen opgenomen om (risico op) schade aan beschermde soorten te minimaliseren. Daarnaast wordt in § 3.6 aandacht besteed aan de vraag wat te doen bij onvoorziene natuurwaarden tijdens werkzaamheden.

Kernprocessen EU
Vergunningen en handhaving

Onze referentie
9990004134162

De beschreven voorzorgsmaatregelen zijn minimumnormen voor zorgvuldig handelen, waar de gebruiker van de gedragscode zich in ieder geval aan moet houden. Waar bijvoorbeeld staat "zo veel mogelijk", "in redelijkheid" of "in beginsel", beschouw ik de daar beschreven voorzorgsmaatregel als de concreet na te leven gedragsregel.

De maatregelen zijn in eerste instantie gericht op het voorkomen van effecten. Voor sommige soorten, zoals aangegeven in bijlage 2, is ruimte voor het beperkt optreden van negatieve effecten wanneer een geldig belang aanwezig is en geen andere bevredigende oplossing beschikbaar is. Deze maatregelen worden als bewezen effectief beschouwd of hebben een grote potentie om dit te worden. Het zijn maatregelen waarvan goede functionele voorbeelden uit de praktijk bestaan en waarvan deskundigen geoordeeld hebben dat zij voor de aangegeven soorten en functies kunnen worden toegepast (expert judgement).

Naar mijn oordeel wordt door het nemen van de genoemde voorzorgsmaatregelen zorgvuldig gehandeld. Er wordt op passende wijze gewaarborgd dat wezenlijk negatieve invloed op beschermde soorten wordt voorkomen.

Ecologisch werkprotocol

De relevante maatregelen voor zorgvuldig handelen moeten in een ecologisch werkprotocol worden opgenomen. Dit ecologisch werkprotocol moet op de locatie, waar de werkzaamheden worden uitgevoerd aanwezig zijn en bekend zijn onder werknemers die betrokken zijn bij de werkzaamheden. Werkzaamheden moeten volgens dit protocol uitgevoerd worden. Het ecologisch werkprotocol is in deze gedragscode ingebed in het plan van aanpak. De eisen aan het plan van aanpak staan voor Bestendig Beheer en onderhoud beschreven in paragraaf 5.4.4 en voor Ruimtelijke ontwikkeling en inrichting in paragraaf 3.4.4.

Benutting of economisch gewin

Naar mijn oordeel vindt er bij de beschreven werkzaamheden geen benutting of economisch gewin plaats van beschermde soorten.

Verantwoordelijkheid

De gedragscode kan alleen worden gebruikt door gemeenten en partijen die werken onder regie van gemeenten. Dit wordt beschreven onder paragraaf 1.4 van de gedragscode. De gemeente zorgt voor naleving van de gedragscode door de gedragscode op te nemen/voor te schrijven in beleid, contracten, overeenkomsten en vergunningen en dan ook toe te zien op de naleving van de gedragscode (onder andere door partijen die in opdracht van de gemeente werken op de gedragscode te wijzen).

Calamiteiten

In paragraaf 3.6 en 5.6 van de gedragscode wordt aangegeven hoe gehandeld moet worden bij het optreden van calamiteiten.

Voor zover in de gedragscode wordt ingegaan op calamiteiten, wordt opgemerkt dat het niet mogelijk is om in die situaties te voorzien bij een gedragscode. Calamiteiten vallen dan ook niet onder de reikwijdte van de gedragscode. Voor calamiteiten zal daarom (zo nodig) een afzonderlijke ontheffing moeten worden aangevraagd.

Kernprocessen EU
Vergunningen en handhaving

Onze referentie
9990004134162

Documentatie van de toepassing van de gedragscode

De toepassing van de gedragscode moet goed gedocumenteerd worden. In de gedragscode is voorzien in de wijze waarop dit moet gebeuren. De documenten moeten tot vijf jaar na afloop van een activiteit worden gearchiveerd.

Inventarisatie

Wijze van inventariseren

De resultaten van de quickscan en het advies dienen altijd te worden verzorgd door een ecologisch deskundige. Inventarisaties worden uitgevoerd volgens de landelijke richtlijnen en beschikbare kennisdocumenten voor de soortgroepen in kwestie (zie ook bijlage 4 van de gedragscode). Op verzoek van het bevoegd gezag moeten onderzoeksgegevens beschikbaar zijn.

Deskundigheid

Met betrekking tot de inzet van ecologisch deskundigen, hanteer ik de volgende definitie:

"Een persoon die ecologisch advies verstrekt of werkzaamheden begeleidt op het gebied van habitats en soorten en die schriftelijk aantoonbare ervaring en specifieke ecologische kennis heeft."

Van belang hierbij is dat de ecologisch deskundige voldoende kennis en jarenlange ervaring heeft opgebouwd om ecologisch onderzoek te kunnen doen. Hierbij wordt hij/zij geacht de functionaliteit van leefgebieden van beschermde soorten te (her-)kennen, kennis te hebben van de algemeen erkende onderzoeksmethoden, ecologische werkprotocollen uit te kunnen werken en indien nodig specifiek te nemen maatregelen te begeleiden.

Deze toelichting is opgenomen in paragraaf 2.3 van de gedragscode.

Lijst met beschermde soorten

De gedragscode bevat een lijst met soorten waar een inventarisatie zich op moet richten. Deze lijst is opgenomen in bijlage 2.

Duur geldigheid gegevens

Inventarisaties zijn 3 jaar geldig voor jaarrond beschermde vogelnesten en soorten van Bijlage IV van de Habitatrichtlijn evenals soorten van bijlage II van de Conventie van Bern en bijlage I bij de Conventie van Bonn. Voor overige soorten geldt een cyclus van 5 jaar.

Aandachtspunten bij het gebruik van de gedragscode

Natuurkalender

In de gedragscode wordt gebruik gemaakt van (natuur)kalenders. In de gedragscode wordt dit 'planning werkzaamheden' genoemd.

Ik wil benadrukken dat een natuurkalender een hulpmiddel is voor de planning van werkzaamheden om een eventuele verstoring van flora en fauna te minimaliseren.

De aangegeven gunstige en ongunstige perioden staan daarom niet vast, maar zijn richtlijnen. Actieve perioden van bepaalde soorten kunnen per jaar verschillen. De natuurkalenders kunnen daarom slechts een indicatie geven. Daarom moet altijd een ecologisch deskundige geraadpleegd worden.

Kernprocessen EU
Vergunningen en handhaving

Onze referentie
9990004134162

Vogels

Voor vogels moet u rekening houden met het broedseizoen. Ik wijs u erop dat in de wet voor het broedseizoen geen standaardperiode wordt gehanteerd. Van belang is of een broedgeval aan de orde is, ongeacht de periode.

Verder wijs ik u erop dat verblijfplaatsen van vogels die hun nestplaats en de directe omgeving daarvan het hele jaar als rust- en verblijfplaats gebruiken, jaarrond zijn beschermd.

Om rekening te kunnen houden met de actuele gevoelige perioden van de aanwezige soorten, dient u een ecologisch deskundige te betrekken bij de planning en uitvoering van de werkzaamheden.

Zorgplicht

Ik wijs u erop dat voor alle soorten de zorgplicht van artikel 1.11 van de wet geldt. Deze zorgplicht is van toepassing op zowel beschermde als onbeschermde dier- en plantensoorten, ongeacht een ontheffing of een vrijstelling op grond van een goedgekeurde gedragscode. De zorgplicht schrijft voor dat u zoveel als redelijkerwijs mogelijk is schade aan dier- en plantensoorten voorkomt en, voor zover dat niet mogelijk is, aangerichte schade ongedaan maakt.

Beperkingen van de gedragscode

De vrijstelling op basis van deze goedkeuring geldt uitsluitend voor de werkzaamheden en soorten waarvoor in de gedragscode voorzorgsmaatregelen zijn opgenomen.

Als u voor het uitvoeren van uw maatregelen beschermde planten en dieren moet verplaatsen is dat toegestaan. U mag deze soorten verplaatsen uit de directe gevarezone naar een vergelijkbare habitat in de directe omgeving. De zorgplicht is hierbij van toepassing. Het verplaatsen moet dan ook gebeuren buiten de kwetsbare perioden van de betreffende soort.

Voorwaarde is wel dat u de beschermde planten en dieren in één keer verplaatst, zonder onnodig oponthoud/opvang.

In deze situatie is geen sprake van het uitzetten van dieren in de zin van artikel 3.34 van de wet, waardoor een aparte ontheffing van de verbodsbepalingen van artikel 3.34 niet aan de orde is.

Vleermuizen, muizen en vogels mogen nadrukkelijk niet gevangen of verplaatst worden. Reden hiervoor is de stressgevoeligheid van deze dieren. Bij het vangen kunnen zij overlijden. Wilt u dieren of planten tijdelijk ergens anders onderbrengen, zonder hen (direct) vrij te laten in de omgeving?

Dan heeft u altijd een ontheffing nodig.

Een goedgekeurde gedragscode op grond van de wet laat de toepassing van de andere bepalingen van de wet onverlet, zoals de regels ter bescherming van Natura 2000-gebieden in hoofdstuk 2 van de wet.

Kernprocessen EU
Vergunningen en handhaving

Onze referentie
9990004134162

Duur geldigheid van de gedragscode

De goedkeuring geldt tot 1 januari 2025. Om vanaf die periode een nieuwe gedragscode in te laten gaan, kan een nieuwe versie (betreft met name aanpassingen in het kader van de Omgevingswet) voorgelegd worden aan RVO. Wij raden aan vóór 1 juni 2024 deze nieuwe versie voor te leggen, rekening houdend met het termijn voor de formele goedkeuringsprocedure.

Op grond van artikel 5.4, negende lid, Wnb kan het goedkeuringsbesluit worden ingetrokken indien naar mijn oordeel de instandhouding van de soorten, of de trend in de staat van instandhouding van deze soorten daartoe noodzaakt. Met een ingetrokken gedragscode kan niet worden gewerkt.

Omzetting Omgevingswet

De goedkeuring geldt tot 1 januari 2025. Op dit moment wordt er gewerkt aan de aanscherping van de criteria voor de goedkeuring van gedragscodes. Dit heeft mogelijk effect op de inhoud van de gedragscode. Daarom wordt de gedragscode verleend tot 1 januari 2025. Vóór 1 januari 2025 wordt de gedragscode door RVO aangepast aan de op dat moment geldende beleidseisen en opnieuw aan u voorgelegd. De nieuwe gedragscode kan dan per 1 januari 2025 als onderdeel van de Omgevingsregeling worden aangewezen voor een periode van 5 jaar. Na deze aanwijzing wordt deze huidige gedragscode ingetrokken op basis van artikel IV, eerste lid, van het Aanvullingsbesluit natuur Omgevingswet.

Evaluatie

Vooruitlopend op de nieuwe gedragscode (na 1 januari 2025) wordt evaluatie tijdens deze huidige versie doorgezet en kunnen resultaten hiervan zodoende worden meegenomen. De resultaten van de evaluatie worden betrokken bij het opstellen van nieuwe gedragscodes. De evaluatie van de gedragscode wordt toegestuurd aan RVO via wnb@rvo.nl. Deze evaluatie wordt uitgevoerd ongeacht of er een aanwijzing als ministeriële regeling plaatsvindt.

Conclusie

Ik keur de Gedragscode *soortbescherming voor Gemeenten* goed. De goedkeuring geldt tot 1 januari 2025. Gezien bovenstaande overwegingen en met inachtneming van de aanvullingen en aanpassingen aan de gedragscode, ben ik van mening dat de gedragscode een werkwijze voorschrijft die voldoet aan de vereisten in artikel 3.31, tweede lid, van de Wet natuurbescherming.

Bestendig Beheer of onderhoud

Wanneer bij bestendig beheer en onderhoud aantoonbaar conform de gedragscode wordt gewerkt geldt een vrijstelling van de verbodsbepalingen genoemd in de artikelen 3.1, tweede en vierde lid, artikel 3.5, tweede en vierde lid, 3.10, eerste lid, aanhef en onder b en c, van de Wet natuurbescherming voor alle soorten zoals bedoeld in de artikelen 3.1, 3.5, eerste en vijfde lid, en 3.10, eerste lid, van de Wet natuurbescherming.

Ruimtelijke ontwikkeling of inrichting

Wanneer bij ruimtelijke ontwikkeling of inrichting aantoonbaar conform de gedragscode wordt gewerkt geldt een vrijstelling van de verbodsbepalingen genoemd in de artikelen 3.1, tweede en vierde lid, artikel 3.5, tweede en vierde lid, 3.10, eerste lid, aanhef en onder b en c, van de Wet natuurbescherming voor de soorten die staan genoemd in bijlage 3 van de gedragscode.

Kernprocessen EU
Vergunningen en handhaving

Onze referentie
9990004134162

Beroepschrift

Binnen zes weken na de dag waarop dit besluit is gepubliceerd kunnen belanghebbenden een beroepschrift indienen bij de sector bestuursrecht van de rechtbank binnen het rechtsgebied waarvan de indiener van het beroepschrift zijn woonplaats in Nederland heeft.

Meer informatie

Heeft u nog vragen, kijk dan op onze website mijn.rvo.nl. Of bel ons: 088 042 42 42 (lokaal tarief).

Hoogachtend,

De Minister voor Natuur en Stikstof
Namens deze,

Drs. M.M. van der Burg
Directeur Kernprocessen EU,
Rijksdienst voor Ondernemend Nederland